

Франсоаз Долто Всичко е език

Как да се държим с децата при развод? И как да се държим, ако не се разбираме, но не се кажем на гешето за баща му, който е в

осиновено, и кога? Как да съобщим на гешето, че е болно от неизлечима болест?

се държим, ако не се разбираме, но не се кажем на гешето за баща му, който е в замборат? Да съобщим ли на гешето, че е развекяме?

ФРАНСОАЗ ДОЛТО ВСИЧКО Е ЕЗИК

Превод: Кремена Сиракова

chitanka.info

Франсоаз Долто (1908 — 1988) е една от големите фигури на френската и на световната психоаналитична наука. Трудовете ѝ са станали класически, а оригиналният ѝ принос към познанието за дълбинното у човека е във вън от съмнение. Долто завършва медицина и специализира детска психиатрия. Подлага се на психоанализа още преди да се омъжи и да роди трите си деца, след което посвещава живота и кариерата си на всичко, свързано с лечението, профилактиката и възпитанието на децата, като едновременно практикува, пише и активно поддържа „детската кауза“. Идеите си развива в дипломната си работа „Психоанализа и педиатрия“ и в книгите си, „Детство“, „Каузата на децата“, „Евангелието и рискът от психоанализата“, „Играта на желанието“, „Трудно е да се живее“. „Женската сексуалност“ (ИК „Колибри“, 1999). Последователка на Фройд, съратничка и приятелка на Жак Лакан, макар и да е една от основателките на Парижката психоаналитична школа, Долто трудно може да бъде причислена към определена тенденция — тя заема в науката свое собствено самотно място.

„Всичко е език“ съдържа една лекция, изнесена от Франсоаз Долто в Гренобъл пред психолози, лекари и социални работници, и отговорите ѝ на зададените от присъстващите въпроси от рода на: Как да се държим с децата при развод? И как да се държим, ако не се разбираме, но не се развеждаме? Да съобщим ли на детето, че е осиновено, и кога? Как да съобщим на детето, че сестричката му е починала? Какво да кажем на детето за баща му, който е в затвора? Как да кажем на детето, че е болно от неизлечима болест? За разлика от някои от трудовете на Франсоаз Долто, написани на професионален жаргон, до голяма степен недостъпен за любознателния читател, „Всичко е език“ е четиво и за изкушените в областта на психоанализата, и за широката публика. Както показва заглавието, при цялото разнообразие от теми, засегнати в книгата, се откроява изключителното значение на езика за изграждането и развитието на детската личност. Ето какво казва по този въпрос Франсоаз Долто:

Детето не знае, че е дете. Възрастният го учи, че това, което вижда, когато се гледа в огледалото, е неговият образ. Този образ обаче е различен от образа, който самото то си е изградило въз основа на отношението на другите. За да израсне психически, детето има нужда от нещо повече от ехо на думите си и от отражение на образа си. То

има нужда от среща с друг човек, който го уважава, но и демонстрира различието си. Затова е толкова важно да казваме точно какво чувстваме, когато говорим и с бебето, и с по-голямото дете. Чутите дори при раждането му думи, изречени от авторитетни за детето хора, могат да повлияят върху бъдещото му поведение.

ЖЕРАР ГИЙРО

ПРЕДИСЛОВИЕ

Пред вас е редактираното и коригирано издание на книгата, излязла под същото заглавие в издателство „Вертиж/Карер“ през 1987 г. То включва текста на едnodневната лекция и последвалата дискусия, водена от Франсоаз Долто през 1984-та, чието точно заглавие беше „Речено и сторено. Всичко е език. Значението на думите, казани на децата или пред тях“.

Най-малкото, което би трябвало да се изтъкне, е, че се наложи предишните издания да бъдат преработени. За да придобиете представа за какво става дума, можем да посочим например че тук-там се срещаха изказвания, които се приписваха на Франсоаз Долто, но които всъщност идваха от нейната аудитория, и обратно. Това е безспорно доказателство за недостатъчното внимание, с което са били редактирани първите версии.

Да се преработи този текст обаче се оказа далеч недотам лесна работа. Какво би следвало да си позволим (или да не си позволим) при повторното публикуване на текст, който авторът беше оставил да излезе такъв, какъвто е, въпреки лошия изказ, многото грешки и неточности, които той съдържа?

Както е редно и съгласно политиката на настоящата поредица ние възприехме минималистична стратегия, опитвайки се по принцип да поправяме възможно най-малко първоначалния текст, задоволявайки се с нанасянето на онези промени, възстановили разбираемостта му. Давахме си сметка за допълнителната трудност, свързана с необходимостта да се даде писмена форма на текст, който е възникнал като устно послание. Не трябваше по никакъв начин да накърним спонтанността и вдъхновението, с които се отличава стилът на Франсоаз Долто. Това ни накара да оставим непокътнати пасажи, които изразяваха порива на освободеното ѝ слово и на асоциативното движение на мисълта ѝ, разгръщаща се в неочаквани обрати. Дори там, където липсваше ясна логическа последователност, ние се отказахме

да търсим връзки, които биха били плод на наша интерпретация, предпочитайки да оставим съществуващите неясноти в текста.

Бихме искали да отбележим, че в този текст откриваме свидетелство за един относително непознат аспект от многообразните дейности и начините на предаване на знания, които характеризират подхода на Франсоаз Долто. Става дума за ентузиазма, подтикнал я да пътува неуморно навсякъде, докдето би могло да стигне посланието за възможностите на психоанализата и където то би могло да послужи на „каузата на децата“. Фактически от седемдесетте години насам тя не престана да се отзовава, когато я канеха, за да говори за опита си, да споделя своите разсъждения, да подпомага търсенето на отговори на въпроси, идващи както от страна на детски лекари, така и на учители и възпитатели и т.н. Извън някои пътувания в чужбина (Квебек, Латинска Америка, Полша, Гърция...) Франсоаз Долто преброди по този начин цялата страна, приемайки да посети детски ясли, училища, психосоциални центрове и с готовност да отговаря на въпросите на професионалистите и на най-различни слушатели — както представители на широката публика, така и психолози и психоаналитици в процес на обучение, социални работници и т.н. Мисията на биографите е да възстановят пътя, който тя е извървяла в качеството си на истински борец за каузата на несъзнаваното и който я е отвел там, където според нея тя е могла да допринесе за освобождаването на субекта за участие в социалния живот.

Франсоаз Долто несъмнено не е единствената, която смята, че психоанализата има значение не само за психоаналитиците и че, напротив, тя трябва да бъде широко отворена и достъпна за всички, които биха могли да имат полза от нейното послание към човека. Тя единствена обаче притежаваше редкия талант, който я правеше пълноценна като присъствие и преподавател както по време на научни семинари, така и когато отговаряше на въпроси на всякакъв тип хора, както се вижда и от тази книга, в която тя разговаря с аудитория, състояща се отчасти от непрофесионалисти.

Най-изненадващото в случая е, че от момента, в който става дума за уважението към детето като субект, тя не търси никаква последователност между техническия аспект на своята психоаналитична, клинична и теоретична работа и това, което може да предаде пряко или косвено на събеседници от всякакъв тип,

включително и извън елита на психоанализата. Ето какво прави така разнородна по съдържание тази книга, в която откриваме съждения, очевидно вдъхновени от психоаналитичния опит и неговото превръщане в теория и в същото време споделени в името на педагогически, възпитателни и психосоциални цели.

Все пак не бихме искали да се гледа на настоящата книга единствено като на сборник от рецепти и съвети за ежедневието. По-скоро тя трябва да ни напомня, че теорията има смисъл само ако се вписва във фактите, в случая в психо-образователните и социалните факти, защото единствено по този начин показва своята значимост и ефикасност и потвърждава терапевтичното си значение. Би следвало да отбележим, че Франсоаз Долто не се опитва да дава генерален урок от висотата на своя опит. Нейният начин да участва в играта на въпроси и отговори показва по-скоро как с присъствието си тя се вслушва в другия до степен, че променя начина, по който предава съдържанието на своя отговор. Обратно на често срещаната се грешка, подобен подход не превръща тезите ѝ в догматични постановки, формулирани веднъж завинаги, а по-скоро в изказвания, разглеждани в контекста на връзката с другия отсреща, за неговото несъзнавано, за това, което е неизказано в казаното от него и с което Франсоаз Долто съобразява своя отговор, насочвайки движението на мисълта си към общуването. Цялата книга е пропита от нейния усет за другия (в трансфера).

Би било огромна грешка да се гледа на този текст като на строго прагматичен и преследващ единствено образователна цел (ако приемем, че това би означавало обедняване на мисълта...). Несъмнено тук има място все пак, според равнищата, на които се формулират различните въпроси, за едни или други коментари, препоръки, съвети. Това не означава обаче, че по някакъв начин е омаловажено, нито отстранено непрекъснатото позоваване на психоанализата. Така казаното от Долто, макар и да изглежда много близко по съдържание до всекидневието, не престава да ни препраща към практическата и мисловната рамка, в която то единствено получава смисъл. Поразително е как през този ден, когато отговаря на най-разнородни въпроси, Франсоаз Долто успява въпреки всичко да предаде основното от схващането си за психоанализата, поставяйки ударението върху символния характер на развитието и личностното узряване на човешкото същество, върху функцията на бащата като трети — върху

психотичното отклонение, което би могло да възникне вследствие отсъствието му, — върху уважението към желанието още от най-ранна възраст.

Амбицията, на която сме свидетели — в случая пред публика да се изгради теоретична доктрина, се обобщава в заглавието, което в крайна сметка бе прието: Всичко е език. Зад тази проста формулировка се очертава впрочем по-сложно съждение, чийто смисъл би могъл да се изгуби, ако се ограничим с повърхностното му възприемане. Очевидно става дума преди всичко за препоръката — оттогава често банализирана или деформирана — „да се говори на детето“. Тук Франсоаз Долто специално набляга на необходимостта от нарочното говорене пред детето или на детето при всякакви обстоятелства (дори драматични). Но формулировката „всичко е език“ стига много по-далеч, защото улавя как детето изразява и в друг фундаментален регистър — във и чрез тялото си — онова, което понякога не може да покаже по друг начин (и без да е необходимо то да се свежда само до кадрила на психосоматиката). Твърдението, че всичко е език, подчертава, в концептуално съседство с Лакан, значението и първостепенната роля на словото, като се стига чак до неговите телесни последици, в случаите, когато тялото свидетелства за релационната символност, функционираща в човешкия субект, колкото и млад да е той. Така за човешкото същество чрез тялото и плътта всичко придобива „смисъл на език“. По този начин тялото се оличностява и се превръща в тяло на субект, който казва „аз“.

Всеки е свободен от този момент нататък, какъвто е случаят с Франсоаз Долто, да намери в този вътрешен съюз между тялото и езика начина, по който словото се превръща в плът и плътта се превръща за субекта в носител на слово.

Жерар Гийро^[1]

[1] Жерар Гийро е психоаналитик. Бил е член на Парижката фройдистка школа. Преминал е през обучение при Франсоаз Долто и е участвал в създаването на Зелената къща. Работи като детски психотерапевт в болницата „Трусо“. Освен различни статии и лекции той публикува труд върху образа на тялото (у Франсоаз Долто): *Психичното тяло (Le corps psychique, Éd. Universitaires, 1989)*, който скоро трябва да бъде преиздаден. ↑

ПРЕДГОВОР

Тази книга е съставена по лекция, изнесена в Гренобъл на 13 октомври 1984 г. пред психолози, лекари и социални работници.^[1]

Желанието ми бе да обърна внимание на тази толкова важна част от хората, които се занимават с възпитание, обучение, грижи за деца с физически, психични, емоционални, семейни или социални затруднения, на значението на казаните или не казаните слова относно събития, които оставят или са оставили трайна следа върху живота на детето, често без то да си дава сметка, а понякога и без обкръжението да си дава сметка за това.

Малка част от тези слушатели бяха се занимавали с психоанализа, като например г-жа Комба, организатор на срещата. Но всички искаха да разберат как психоанализата би могла да им помогне да си изяснят някои въпроси от всекидневната им практика на общуване с деца, поверени им по различни причини.

Целта ми бе да накарам въпросната аудитория от зрели хора, които живеят в контакт с деца, да разберат, че човешкото същество е преди всичко говорещо същество. Езикът, с който си служи това същество, изразява неутолимото му желание да се среща с другия, бил той подобен или различен от него, и да общува с него.

Исках да им обясня, че това желание е повече несъзнавано, отколкото съзнавано. Че говоримият език е частен случай на това желание и много често той изкривява, целенасочено или не, истинността на посланието. За развиващата се личност, имам предвид детето, последиците от тази игра (прикриване на истината) са винаги динамични — искам да кажа вдъхващи жизненост или точно обратното — отнемащи жизненост.

Това е, което желяех да им предам въз основа на многогодишния си опит — психоаналитична практика с деца, юноши, родители, възрастни настойници: и едните, и другите болезнено изстрадали взаимни неразбирателства, възникнали понякога твърде рано и поради тази причина превърнали се в още по-травмиращи за бъдещето.

Предоставям тук преработения, записан текст на три-четири часовия обмен на мисли. Слушателите поставяха много въпроси, свързани с ежедневноста им възпитателна или социална практика. Опитах се да обясня проблемите, които ми се представяха, от гледна точка на динамиката на самия субект, детето, посредством екзистенциалния обектен проблем, който, изглежда, доминира винаги в тревогите на възпитателите и родителите.

Струва ми се, че такъв подход помага много повече на хората, ангажирани със социална работа с млади хора в трудно положение, отколкото теоретичните съчинения.

Надявам се да обясня по този начин ролята на „истинното говорене“, говоренето на истината такава, каквато големите хора я предават на децата, които не само несъзнавано я желаят, но имат нужда от истина и имат право на нея, дори и съзнавано да предпочитат, когато се изказват чрез слова, приканени от възрастните, лъжливото, пораждащо тревога мълчание, пред истината, която често боли, но която — при условие че се говори и от едната, и от другата страна — позволява на субекта да се структурира и да се очовечи.

Франсоаз Долто

декември 1986 г.

[1] Пълното заглавие на темата на тази беседа, организирана от театър „Аксион“ — Творческо-изследователски център на културите в Гренобъл, бе „Речено и сторено. Всичко е език. Значението на думите, казани на децата или пред тях“. Записът на тази беседа бе след това публикуван и разпространен от организаторите. Така на базата на този текст книгата *Всичко е език (Tout est langage)* бе съставена и издадена през 1987 г. с някои поправки, които доведоха на места до сериозни отклонения от оригиналната версия. Но предполагайки, че тези промени са били дело на самата Франсоаз Долто, ние решихме да ги запазим, включително и там, където първоначалният текст, такъв какъвто бе записан, изглеждаше по-ясен и по-директен. (Тук и по-нататък неотбелязаните бележки са на Жерар Гийро.) ↑

Г-жа КОМБА: Госпожо Долто, имам удоволствието да ви приветствам с добре дошли и да ви благодаря, че сте тук сред нас. Изключително се радвам, че толкова много хора проявяваме интерес към темата на днешния семинар, организиран от театър „Аксион“ — Творческо-изследователски център на културите. Той се явява естествен етап от работния процес, започнат през 1972 година в рамките на „Изследвания и детство“.

Давам веднага думата на Франсоаз Долто, която ще ви говори в продължение на един час, а след почивката предлагаме присъстващите в залата да вземат думата и така естествено да продължим нататък.

ФРАНСОАЗ ДОЛТО: Благодаря ви, че сте толкова много и че сред вас има толкова млади хора. Приятно ми е, когато млади хора се интересуват от изследователската работа, от подрастващото поколение и от децата. И тъй като това е темата ни днес, изключително съм доволна, че виждам в залата хора, които не са още родители, защото мисля, че преди да станеш родител, е редно да се замислиш над проблема за собственото си приключило детство, за да си готов да приемеш другите не като копие на самия теб, а като твое продължение в един друг свят, в един друг живот — живота на нашите деца.

Децата, които се раждат днес, ще трябва да поемат отговорността за... изобщо не знаем за какво! Това е първостепенен въпрос на нашата епоха: възпитанието е призвано да помисли, да подготви децата за живот, който ние не знаем какъв ще бъде, който се променя непрекъснато, самата аз го изпитах в началото на века. (Говоря като много възрастна и наистина имам известен опит в това отношение.)

Твърде рано преживях Първата световна война (1914 г.) и станах свидетел на тоталната промяна в живота на семействата от всички социални слоеве. По време на войната и през няколко последвали години — време на наистина революционни промени — много семейства преживяха сериозна травма. Това остави у мен дълбока следа, и то в положителен смисъл. Много езикови факти ме навеждаха

на мисли за събитията, които наблюдавах, и ме подтикваха да си задавам въпроси.

След това избухна Втората световна война, която много от вас не са преживели и която предизвика във Франция (има предвид единствено Франция, не знам какви са били последиците за другите страни) невероятно объркване сред родителите на тези деца, чиито семейства се разделиха и изпитваха недоверие едни към други поради истината за двете държави, независимо дали си го признаваха или не. Да не говорим за огромните страдания, причинени от раздялата между мъже и жени, откъснати едни от други от военните събития, затворите и лагерите на смъртта.

Във Франция животът на хората не беше толкова изложен на опасност, но се рушаха връзките, особено като се има предвид, че нямаше друг начин за общуване, от единия до другия край на Франция, освен с лаконични картички от по тридесетина думи.

Прекъсването на връзките между родители и деца заради принудителната раздяла беше нещо необикновено. Ето как действието се превръща в език: например за децата, чиято майка научавала, че бащата е пленник. Нямаło новини известно време, таткото бил на война и изведнъж научавали, че е взет в плен. И ето че през седмицата, когато започвали да пристигат новини от всички тези военнопленници, в парижките болници тъй наречените детски невропсихиатрични консултации изведнъж се напълнили с деца между пет и десет-единадесетгодишна възраст заради това, че започвали отново да се напикават в леглото през нощта. Това е то психосоматичното следствие от това, че се срамували заради бащата, който трябвало да загине като герой. Децата просто виждали как майка им е щастлива, че таткото е пленник: нещо, което за детето било срамно! Лошо било да си затворник, тъй като означава, че си извършил нещо лошо. Детето изобщо не можело да разбере, че да си военнопленник не е като да си престъпник.

И отгук следва цялата терапевтична работа с тези деца, за да разберат, че техният герой, техният баща на война, снимките, които може би са получавали, таткото в униформа, всичко това се е превърнало в тяхната психика в някой, който е изоставил дома си. Мама била доволна, че него го няма. Това, разбира се, не можело да е вярно, но тъй като е могъл да бъде убит, а не е бил, тя с голямо

удоволствие казвала: „О, знаете ли, той е в плен.“ В такъв случай в очите на детето майка му била луда, според нея било добре да си пленник! Пленничеството се превръщало в нещо съблазнително и ценно.

Започна масова детска престъпност, но ние не се занимавахме с малките престъпници; нас ни интересуваше престъплението по отношение на себе си, т.е. загубата на степента на владеење на тялото, изразяваща степен на афективност, позволяваща да се постигне контрол на сфинктера. Загубата му е език, изразяващ неспособността на детето да се владее.

Всички бозайници контролират сфинктера си, всички. Неспособността да се контролира уринирането или изхождането не съществува при бозайниците, освен ако не става дума за неврологично нараняване. Само човешките същества посредством езика и от чувство за свещен дълг към родителите си „се напишкват в леглото и се наакват в гащите“. Това няма нищо общо с поведението на човека бозайник, който е чист, както твърдят майките, който би се удържал, ако никога не му се е обръщало внимание в смисъл да се придава значение на факта, че се спазва някакъв ритъм, който се харесва на майката, като ѝ дава пишканото и акото, когато тя го поиска. Кравите и биковете не искат от своите телета и юници да се изпишкват или изакват по тяхно желание.

За съжаление децата, за да доставят удоволствие на майките си, стават способни да се контролират преждевременно, т.е. преди пълната зрялост на нервната им система.

Може да знаете, а може и да не знаете, че дете, което много рано става чисто, може да се разболеє от шизофрения. Познавам такова дете, което след родилния дом не изцапва повече пелените си. То става шизофрено: а бе дете, което можеше да стане забележителна личност! Децата, с които са пълни нашите картотеки^[1], т.нар. умствено изостанали и психотични деца, са най-деликатните, най-поддаващите се на очовечаване. Това са, в сравнение с другите, преждевременно развити деца по линия на своята емоционалност и чувствителност в отношенията, които — заради това, че са разчели езика между себе си и родителите, неразбиращи колко е интелигентно детето, или заради думите, които тези деца са чули прекалено рано и които обезценяват синовните им връзки или пола им (например отчаяние, че имат пола, с

който са се родили) — са разстроени, че не могат да удовлетворят бога и богинята от своя утробен живот: родителите, които разговарят отвън. Гласовете, които чуват in utero от четиримесечна възраст, е нещото, което ги тласка да се родят, за да установят връзка с тях.

За много хора това откритие е съвсем ново. За мен то е доста старо. Аз бях предшественик в тази област и съм много щастлива днес, когато виждам, че тази идея се възприема от все повече хора, докато, когато работех като болничен лекар, и даже след това, за мен се говореше: „Тя е малко смахната!“^[2]

Така мислех, макар и да виждах, че вече засегнатите деца се раждаха отново за живота и общуването, въпреки че бяха започнали да се затварят в себе си, тъй като бяха твърде преждевременно развити и имаха нужда да чуят, че признават интелигентността им, макар и да не можеха още да говорят, че на тях се гледа като на същества, които могат да ви разберат. Трябваше следователно да им се говори за това, от което точно страдаха, и тогава те се връщаха към живота благодарение на отношението „субект със субект“, което можеше да се установи с тях.

Езикът, който отказва да приеме ритъма, изискван от родителите или от майката, може да бъде спасителен език на субекта, но в такъв случай без опитите, които изграждат едно бъдещо Аз, свързано със субекта.

И така, всички тези деца изведнъж изпълниха кабинетите за консултация в момент, в който техните майки не разбираха изобщо какво се случва с тях, нито пък общопрактикуващият лекар, който ги изпращаше на невропсихиатър, макар че негова работа беше всъщност да говори на детето. В онзи момент обаче общопрактикуващите лекари и педиатрите не знаеха нищо за психологическите последици, за етичната структура, която се изгражда у детето, за пукнатините и травмите, заради които, за да оцелее, то бе принудено да се върне назад в историята си, във времето, когато бащата не е бил пленник. За да остане здраво, детето не трябваше да е достигнало до гениталния стадий. Постъпваха така, като че ли се отнасяше за смущение в отделителната система. Да, но заради синовно страдание, невъзможно е да се каже друго.

Трябва да се прибави фактът, че след няколко дни майката се успокоявала за живота на своя мъж, особено след като получила писмо,

в което се казвало, че той не скучаел — говоря преди всичко за немските лагери за военнопленници, войници и сержанти, където сроковете били по-кратки в сравнение с лагерите за офицери и където мъжете започвали веднага работа във фермите.^[3] Тя забелязвала, че той е в добро физическо и морално здраве, явно се досещала, че сигурно имал връзки с жени, нещо, което било наистина така, и започвала да ревнува.

Децата чували, когато тя разказвала на съседката какво правел техният баща, че изглеждал много доволен там, че Германия била страхотна страна. Много хора получавали писма от тези млади военнопленници, в които се казвало: „Уча се да отглеждам това, уча се да отглеждам онова.“ Наистина в селата мъжете били впечатлени от нацизма, от тези добре организирани хора, нещо, което биело на очи. Говоря за началото; след това, когато нещата се влошиха, всичко стана по-различно...

За да се разбере това объркване, което влияеше на детската соматика, трябва да стане ясно, че всичко, което е акт или изразяване с думи на акт, отнасящ се до структуриращата личност за детето, т.е. неговите баща и майка — двуглаво структурирано лице в началото, което след това се превръща в човешко същество, мъж или жена, казано другояче, двата първи образа, — всичко, което е свързано с действието на тези лица, с техните думи, с тяхното поведение, структурира детето. Не става дума за нещо негативно или позитивно, а за нещо, което е действено, динамично, вдъхващо или отнемащо живот.

Дали е положително или негативно се определя от начина, по който оценяваме реакцията на детето.

Наистина, ако детето получавало одобрение за това, че отново се напикава в леглото, докато майката го засипвала с упреци, всичко приключвало до три-четири дни. То трябвало да бъде поздравено за това, че реагирало на разстройваща за него новина, но също така трябвало да му се помогне да извърви пътя, който да му позволи да разбере, че да си военнопленник е доблестно, а съвсем не девалоризиращо, че не става дума за мръсник, попадащ под ударите на закона заради това, че е извършил престъпление. Това беше трудна задача, особено когато не вярваш много в тази „възхвала“ на военнопленниците като такива.

Нали знаете, че когато си психоаналитик, не си много убеден, че е доблестно да убиеш съседа си, защото носи друга униформа, и въпреки това си длъжен да кажеш на детето: „Той изпълни дълга си към родината и беше пленен, защото германците са по-силни, той не е виновен, той е много храбър!“ Длъжен си да кажеш на детето всичко, което може да оправдае баща му, че не се е бил до смърт. То би било много гордо да получи орден, в случай че баща му загинел с чест на бойното поле, защото все пак някои от неговите приятелчета били загубили бащите си. А те не спирани да го изтъкват! „Баща ти го плениха, моя го убиха, какво ще кажеш!“ Такива работи.

Този, чийто баща бил убит, бил страхотно момче, докато другият бил жалка отрепка. Отрепката се държи като отрепка, детето се превръща в нищожество в собствените си очи, подмокря се, изтървава се, нааква се. Пънкарството^[4] е и това: да привличаш вниманието, защото да бъдеш забелязан е страхотно, тъй като ако си само синът или дъщерята на родителите, които имаш, ти би се срамувал от себе си; така че свириш на струната на странното. Хората ги гледат и казват: „горките“, докато те защитават необикновеното у себе си, това, което е техният субект, като ви казват: „Гледайте ме, аз съм карикатура, но пет пари не давам за вас и освен това ще стана страхотен.“ За щастие те се надяват, че ще се случи именно така, тъй като не биха могли да живеят без подобна надежда. Всъщност пънкарството на четири години е да се напишкваш и наакваш. Това е то.

Казвам всичко това, за да ви обясня, че тези събития се преживяваха от всички. Говорим за децата, но същото се отнасяше за майките. И докато все повече нарастваше броят на детските прегледи, гинекологическите консултации се изпълниха внезапно с жени, чиято менструация беше спряла. Тъй като нямаша полови контакти, те знаеха, че не са бременни. Разтревожени за здравето си, идваха да се прегледат заради това, че нямаша менструация. Откога ли? Откакто мъжът им бил взет в плен. По този начин те наказвали половите си пътища. Жената регресирала към фазата на предпубертета, нямала менструация и така нямало опасност да изневери на мъжа си.

В нея протичал напълно неосъзнат процес: „След като нямам съпруг, нямам право да имам менструация“, защото когато имаш, можеш да забременееш. Загнезден в тялото на много жени, страхът от желанието им да се поддадат на изкушение беше предизвикал това

спиране на половия живот. И както често в случаите, когато имаме регресия поради отричане на емоционално страдание, настъпва и промяна в настроението. Много от тези жени, които имаха дотогава редовен цикъл и чийто емоционален живот се отличаваше с уравновесено поведение спрямо съседите и децата, ставаха изведнъж много нервни. Казваха, че причината е липсата на менструация. Не. Спрялата менструация е една от причините. Друга причина бе, че тези жени бяха лишени от мъжете си, докато в същото време съществуваше изкушението да си намерят любовник, още повече че мъже (германци) се разхождаха по тротоарите, обикаляха пазарите, магазините с джобове, пълни с пари, докато те бяха изпаднали в мизерия. В предаването на Бернар Пиво Маргьорит Дюрас обяснява много добре поведението на тези жени, които тогава сътрудничеха на германците.

По онова време ние, като детски лекари, ставахме свидетели на всички тези смущения в емоционалното развитие на децата, жертва на въпросните конфликти, за които чувстваха, че не трябва да говорят.

Кое беше достойно? Не беше ли по-добре мама да се чувства добре, да има мъж вкъщи, който да се кара и който да помага децата да станат добри френски граждани? Така германецът идваше да обядва или да вечеря в къщата и се отнасяше, между другото, с голямо уважение (от разстояние) към военнопленника, чието място временно заемаше в леглото, досецайки се вероятно, че в същото време там, в Германия, военнопленникът правеше същото с неговата половинка. Но за седем, десет или единадесетгодишни деца, които слушаха всичко това и се възползваха, благодарение на обитателя на дома, от материални изгоди (храна и различни стоки), това беше толкова объркващо за представите им и етичните им чувства, че те преставаха да разбират какво се случва, ако нямаше кой да им обясни, че проблемът бе на възрастните, полово активни мъже и жени, с афекти и емоции. Децата биха могли да станат престъпници и по тази причина всъщност и ни ги водеха.

В началото се започваше с напикавания в леглото; след това те ставаха дребни престъпници или изоставаха в училище. Всъщност слабият успех е забрана да си служиш със сублимираните си орални или анални нагони, както ние се изразяваме на нашия жаргон, т.е. да взимаш и да даваш: да приемаш нещо, да връщаш нещо. Подобно на храносмилането, а всъщност става дума за сублимиране на

храносмилателния метаболизъм, който се осъществява по символен начин в психиката и по принцип се изразява при детето чрез „успеха в училище“.

Началното училище е храносмилателен процес. За съжаление, защото от седем-осемгодишна възраст за детето училището би могло да бъде вече и генитален процес, т.е. среща на два духа, даваща плод. Това не е същото като да поглъщаш и да връщаш домашно, повърнато или дефекирано и добре подчертано с червено, зелено и каквото трябва, за да е доволен учителят, така както хубаво се изакваш за мама, когато си малък.

Но от всичко това не остава почти нищо, нищо освен заученото, но не и познание. Познанието има генитален характер, а заучаването е от орален и анален порядък.^[5]

Така ние имаме работа с деца, които със структурата си в началото бяха създадени, за да достигнат до познанието. Но тъй като не разбираха нищо от „познанието“ на майка си — кой е господин германец или господинът от другия етаж, който запълваше донякъде емоционалната празнота на майката и половия ѝ живот, — те не можеха да достигнат до познанието за всичко останало. Така оставаха на ниво храносмилане и от шести клас нагоре пропадаха. В пети-шести клас провалът е пълен, ако не си в състояние да изпиташ удоволствие от познанието, ако останеш на нивото да поглъщаш и да предаваш домашното си на някого, защото той го очаква, а не заради удоволствието от познанието и заради удовлетворението, че си положил усилие. Важно е познанието, което получаваш по даден предмет, който те интересува и който започваш да разбираш благодарение на учителя или учителката.

Всичко това може да ви изглежда прекалено сложно, но такава е работата на психоаналитиците: когато човешки същества са на път да се разпаднат и когато ги изпращат при нас, това е начинът, по който постъпваме, т.е. никога не се опитваме да коригираме симптома. Ако искаме да коригираме напишкването в леглото, или някаква енкопресия^[6], провалът е пълен. Това води до последици на двадесет — двадесет и една годишна възраст, които се изразяват чрез езика на противопоставянето или на забраната на нормален полов живот.

Оттук и значението на факта, че в момента, в който тези кризи станаха масови за нашия европейски континент, ние имаме на

разположение психоанализата, която обяснява динамиката на емоционалността, динамиката на символния живот при децата. Невероятно е, че едновременно с разстройството на етиката на цяла Европа получихме достъп до средство, позволяващо да проумеем какво означаваше това.

Така имахме възможност да разберем значението на общуването между психиките, което, независимо дали го знаем или не, протича на все по-ранен етап, още в утробния живот, и най-вече след раждането, между бебето и неговото обкръжение, родителите, които са го създали, и братята и сестрите му.

С това, което ще ви кажа днес, имам предвид именно това разбиране. Става дума за ролята на казаното и още повече на действието. За детето всичко е означаващ език. Всичко, което се случва около детето и което то наблюдава, е означаващ език. То мисли върху него. Детето разсъждава и слуша много по-добре, ако не гледа лицето, което говори. Нещо, което е много важно. Когато детските учители (учителки) искат от децата да ги гледат, те губят 50% от вниманието им. При нас, възрастните, е обратното: ние обичаме да гледаме лицето, което говори. Ако детето прави нещо друго с ръцете си, ако разгръща книга, списание или комикси или ако си играе, именно в този момент то слуша, и слуша по фантастичен начин това, което се случва около него. То слуша „наистина“ и запомня.

Успях да помогна на много детски учители, които казваха: „Невероятно е, че не ни учат на това.“ Не е необходимо децата да гледат учителя и най-вече, за да слушат добре, те трябва непрекъснато да шумят. Ако не шумят, ако не играят на нещо, те не слушат. Ако прекаляват с игрите, те ще пречат на другарчетата си, които нямат занимание и не шумолят.

Ако сред вас има такива, които се занимават с глухонеме, те знаят до каква степен клас от глухонеме вдига шум. Аз научих много неща, защото нашите прозорци гледаха към училището за глухонеме за района на Париж.^[7] Наблюдавах ги през междучасието. Струва си да бъдат видени!

Те са в езика по необикновен начин и макар че не говорят, се изразяват чрез езика, но по свой начин. А какъв шум долита през отворените прозорци лятото! Учителката крещи, но това е без значение

за тях. Издават гласилков шум, който не чуват, но вдигат адски шум с краката си. Колкото по внимават, толкова шумът е по-силен.

На нас, чуващите, след известно време не ни харесва да работим на шум. Децата се променят между осем и деветгодишна възраст, и то в най-добрия случай!... Вие ги гледате как решават задачи със слушалки на ушите. Родителите не разбират: „Спри да слушаш тази гюрултия, не можеш да си приготвиш домашните.“ Напротив, те ги готвят много по-добре с шумна музика в ушите си. Зависи от децата. Но тези, които го правят, знаят защо е така. Те са съсредоточени, защото се чувстват сигурни на заглушения фон на външния свят. Ако светът около тях, откъм улицата например или от съседната стая, привлече вниманието им — „Какво става?“, малката сестричка, която се забавлява и към която ти се иска да се присъединиш, защото тя си говори с мама, и т.н., — те ще се разсеят от тези персонални неща, докато със силната музика, която е безлична, те са напълно съсредоточени върху това, което правят.

Всичко у човешкото същество действа постоянно в символния регистър, и то по такъв начин, че точно то може да предизвика при човека шизофрения или психоза.

Ще разберете защо.

Ако някое дете е много самотно и е едно от тези преждевременно развити деца, което има много рано нужда от общуване, неговият символен регистър функционира напразно; може да се използва метафората на храносмилателната функция. То има нужда от елементи за своите възприятия, но от елементи, които имат смисъл за друг, който възприема същите перцептивни елементи. Например дете, оставено в люлката си, на балкона, в градината и т.н., може да му е много добре, защо не? Но то трябва да получи като компенсация множество моменти на забавляващо съучастие или, напротив, на боричкания с майка си по време на общуването им. Какво се случва в противен случай? „То е много послушно дете, не ни безпокои изобщо.“ И така го оставят до една година в люлката му. Виждала съм да го правят. То дори не иска биберон. Когато му го дават, го поема. Тези деца са се превърнали в „чувал с картофи“, те приемат всичко, все им е едно. Те живеят до такава степен във въображаемото, че престават да имат нещо общо с човешките същества. Езикът им е различен от човешкото слово.

Но ако например наблизо писука птичка, особено в същото време, когато воалът над люлката им се вее, и ако в този момент те усетят колика или къркорене на червата в тялото си, срещата на тези три възприятия означава за тях, че птицата и пердето заедно са езикът на корема им. Коремната болка, която изпитват, леката колика, която усещат, са означаващото на срещата между писъка на птицата и пердето, раздвижено от вятъра; няколко външни и вътрешни едновременни срещи се превръщат в езикови знаци, които имат смисъл само за тях.^[8]

Вие сте срещали деца с натрапливости, които вършат безсмислени неща, като детето, за което се сещам, чиято майка шие жилетки на шевна машина от сутрин до вечер; движи крака си нагоре-надолу, колелото на машината се върти напред-назад и жилетките се трупат пред машината ѝ. В събота отиват да предадат стоката във фабриката, която дава работа на майката, и единственият мъж, когото детето (то е момче) вижда с майка си, е господинът, който ѝ плаща. Благодарение на което на връщане майката купува малка играчка и този ден ядат по-хубав десерт.

Разказвам ви го, защото случаят е изключителен и благодарение на психоанализата помогна за разбирането на много други подобни^[9]. Това дете можа да оздравее. То успя да ни накара да разберем какво правеше; изключителната му интелигентност го бе подтикнала да повтаря едни и същи жестове по цели дни. Какво означаваше това? Приех майката и поговорихме.

Детето се отличавало със свръхинтелигентност още преди да тръгне на училище, още от осемнадесетмесечна възраст. Проходило много рано. Майката живеела сама с детето, което било съвсем нормално, правело нещата досущ като нея и ѝ помагало вкъщи.

Тя шиела мъжки жилетки като надомничка. Колкото повече жилетки правела, толкова повече пари имало. По съвет на съседите, които ѝ казвали: „Знаете ли, би било добре да тръгне на училище, много е самотно с вас, срамежливо“, тя го пратила на училище, когато било на три-четири години. Но още преди да тръгне на училище, то палело газта, слагало масата, претопляло супата, ходело за хляб. Правело всичко, каквото би правил някой, който помага на майката. След което, когато приключело с домакинските задачи, сядало в малкия си фотьойл, за да гледа как работи майка му, и наблюдавало как

се трупат жилетките на пода до крачната машина. От време на време тя го поглеждала, усмихвали се един на друг, то отивало да я целуне и отново сядало на мястото си. Тези две същества си живеели по този начин до момента, в който майката го завела на училище.

В училището започнало да страда от масивни фобии. Криело се в полата на майка си, плачело и не искало да тръгва. Учителката проявявала разбиране и то се криело в полата ѝ. Било направило пренос от полата на майката в полата на учителката, това е всичко. През междучасията било неконтakтно, страхувало се от другите деца, които го блъскали. Впрочем те били прави, то не давало признаци на живот и те го разтърсвали, за да се съживи. Правим същото със счупен часовник: тръскаме го (но от това той съвсем не се оправя). С бебето постъпваме по същия начин: то плаче, ние го друсаме. Децата правят като нас. Когато едно дете не мърда, те започват да го удрят, за да видят дали няма да реагира.

За съжаление детето ставало все по-свито. Даниил в рова с лъвовете^[10], но не знаело как да говори с тях и ставало все по-затворено. Щом като такова било желанието на мама, то ходело на училище, но било напълно изключило, не слушало и за него казвали, че е умствено изостанало дете.

Така се наложило да си остане за няколко месеца вкъщи. След това го настанили в интернат, наречен „за дезадаптирани деца“. Резултатът: когато консултирах това седемгодишно дете, то беше напълно психотично, затворено в себе си, със замислено и тъжно изражение. То дори не беше вече нежно към майка си, живееше в друг свят: астронавт, увиснал на своята жица, който ще се върти така, докато се изтощи до смърт в лудостта си.

Помолих майката да ми разкаже как се е стигнало дотук и като всеки път му говорех, макар че то уж изобщо не слушаше, така можах да разбера, че шевната машина била бащата, че то играело бащата, имитирайки, от една страна, крака на майката, и, от друга страна — колелото на шевната машина. Освен това то имитирало по свой си начин шума на шевната машина. Така през цялото време било с майка си — малко момче, което се превръщало в господар на майката, в шевна машина и едновременно с това ѝ носело пари. Натрапливото имитиране напред-назад (нагоре-надолу) с лявата ръка, това било кракът на майката; въртенето на дясната ръка пък било колелото на

машината, шумът — звуковият фон на неговото любовно съзерцание, от времето, преди да тръгне на училище. Идентификацията му с обекта шевна машина се беше превърнала в опора на негова символна функция на вирилизирание.

Всичко се вписваше напълно в схемата на развитие на структурата на момче, което трябва да се превърне в господар на себе си, след това в господар на някой друг, както в случая — в господар на майката, ако няма съперник, който да заеме мястото на господаря, казвайки: „Когато пораснеш като мен, ти ще можеш да бъдеш възрастен, но дотогава ти ще се учиш от мен как трябва да се държиш, за да се превърнеш в този, който успява да задържи жена си.“

То беше научило от шевната машина как трябва да се държи; поведението му бе напълно налудничаво и завинаги психотично за обществото. Но стъпка по стъпка успяхме да изградим всичко отначало. Какъв прилив на радост у това дете, когато, по време на сесия на съживяване на ранното му детство, то отново откри майка си от времето, когато е било малко. Естествено, в този момент то отново започна да се напишква и да се нааква. Загуби всички навици, които беше придобило твърде рано. Както казваше майката: „Нямах много грижи с него, осемнадесетмесечен престана да се напишква и да се нааква. И никога повече не се случи да го направи.“

От този момент нататък момчето си възвърна истинската природа, тази отпреди. Не отне много време. Трябваше да му се обясни, че беше поело по погрешен път на идентификация. Беше объркало лицето: шевната машина не беше верният събеседник, моделът, в който трябваше да се превърне, за да бъде в безопасност с майка си и да избяга от тъй опасното общество от малки джуджета. Защото това дете вярваше напълно, че е възрастно, макар и дребно на ръст в пространството.

Ето нещо много важно и то е, че детето не разбира, че е дете, то е отражение на лицето, чийто събеседник е. Представа си, че върши нещо, което му придава стойност и което поддържа неговата представа, че се е превърнало в голям човек.

Ще ви дам пример, за да разберете по-добре, пример, с който вие сте се сблъскали в живота си: дете, което няма още три години, гледа семеен филм, където играе на топка с дядо си; малкото му братче, едва прохождащо, стои право до коленете на майката и около тях е

семейството. Голямото казва: „О! Виж, аз поливам градината, а (името на малкото братче) играе на топка с дядо.“

В този момент родителите му казват: „А, не, грешиш, ти играеше на топка с дядо ти онова лято и чичо еди-кой си полива градината с големия маркуч.“ Виждате колко престижно е за близо тригодишно дете да полива градината с големия маркуч!

Баща му казва: „Ще прожектираме филма още веднъж, за да видиш добре“, но преди още да са пренавили филмовата лента, голямото момче побягва, затръшва вратата и се затваря в стаята си. Стои така затворено три часа, без да каже дума. След това, на вечеря, всичко минава нормално, повече никой не говори за случилото се. Но всеки път, когато гледали филма, то се отдалечавало, не го интересувало.

На шест години, един ден, когато гледали отново филма, то застанало отпред и казало: „Спомняш ли си, мамо, когато бях малък, не исках да повярвам, че това съм аз.“^[11] Примерът е добър, защото винаги е така: детето няма за себе си усещането, че е дете.

Когато се гледа в огледалото, то вижда бебе и е очаровано: най-накрая бебе в света на възрастните, сякаш се намира в градинката. То тръгва към огледалото и естествено си удря носа в него, в нещо студено. Впечатлено е от този опит, особено ако майката дойде и то научи, че образът, който прилича на дете от градинката, е именно неговият. Впрочем, въпреки че вече се нарича с някакво име — „Тото“ или с истинското си име, — то никога не нарича този, който е в огледалото, с това име. То казва „бебе“ и не допуска, че това е неговият образ. Казвайки на детето, че „това си ти“, а „това е твоят образ“, и „това до теб е моят образ“, ние го учим, че това е образът, който показва пред света. Така то започва да разбира какво означава образ в огледало. Този образ съвсем не отговаря на образа, който то си е изградило за себе си по отношение на другите.^[12]

Децата са толкова шокирани, толкова изненадани, че това ги кара да се гледат. И знаете ли какво се случва? Гримасите, които правят, са единственият начин да се борят срещу тревожността и странното безпокойство, които ги обхващат. Те гримасничат пред огледалото и се забавляват много, когато откриват по повод на гримасите, които правят — от които вероятно произхожда и театърът, — че благодарение на

това с езика на мимиката се изразяват асоциации, които могат да се изкажат с думи.

Този език на лицето и на поведението в огледалото, който въздейства на детето, което вижда себе си, вижда своя образ, е един изключително важен момент. Знаем го от историята с Нарцис. Отвратен донякъде от нимфата Ехо, която повтаря непрекъснато казаното от него, той започва да се възхищава на собствения си образ и се удавя в любовта към себе си, в любовта към своя образ във водата, който го омагьосва.^[13]

За щастие огледалото не създава самоосакатяващи се Нарциси или такива, които осакатяват напълно собствения си живот, както в историята с Нарцис. Но би могло да се случи, ако никой не отговори, ако само се повтаря като ехо това, което казва детето, вместо да се състои среща между две психики, приемлива за неговия психичен живот, среща с някой друг, който го уважава като същество, който показва различно желание и му го съобщава.

Такъв трябва да бъде езикът, на който говорим с бебето, колкото и малко да е то, както и с голямото дете: важното в езика е да се говори истината за това, което чувстваме, каквато и да е тази истина — истината, а не въображаемото.

Да вземем за пример акушерка, изтощена след двадесетина раждания; на нея ѝ е дотегнало и да предположим, че в този момент някое бебе плаче по-силно от останалите, защото чувства може би нервността около себе си. Ако акушерката възкликне: „О, с нея има да си патите!“, казаното ще бележи майката, а също и детето за съжаление. То ще остане белязано от думите, които е чуло, но ние невинаги можем да се срещнем с майката, за да научим това. Те могат да се окажат определящи, дори индуциращи поведението на детето. Защото акушерката играе определяща роля: тя го е акуширала, помогнала му е да премине през първата голяма опасност в живота си, опасността да умре, да умре в момента на раждането, в мига, който завършва с откриването на съвсем различен начин на живот в атмосферата. Очевидно тя играе много важна роля. Следователно и това, което казва, е много важно и тъй като поведението ѝ е наистина животоспасяващо, думите, които изрича, се вписват в спасения живот. Ето защо това отключва позитивна енергия, но е негативно като смислов ефект. „С това дете има да си патите; то ще бъде нетърпимо,

няма да успеете да го възпитате“, това чува майката. И така, детето се превръща именно в такова, след като е оживяло, тъй като произнесените думи придружават факта, че е живо, преодоляло опасността, и защото тази, която знае (акушерката или акушерът, първото присъстващо трето лице), казва, подобно на оракул, истината.

Трябва да се работи с майката: защо думите на тази жена са ѝ се сторили достоверни? Трябва да се достигне до това, което е от порядъка на преноса от майката върху тази жена, която въпреки умората си е била мила с нея при пристигането ѝ. Имало е позитивен или двойствен, но по-скоро позитивен пренос от майката, която е била, трябва да го кажем, „освободена“ от акушерката, която с думите си е била като магьосница, предричаща нещастие. Била е уморена този ден, но си е свършила работата и е имала просто нужда да си отмъсти поне малко, изричайки: „Е добре, ще видите, има да си патите с тази малка госпожичка.“ Може би, ако не е била изморена, тя е щяла да вземе детето, щяла е да го даде на майката и да настане спокойствие. Кой знае? Ето защо трябва да се върнем към фактите и когато в работата ни с майката и детето сме се отнесли с хумор към това начално отношение, вече сме направили много, за да не се чувства детето длъжно да приема за „баща“ гласа на акушерката; защото първият друг с мама е бащата (третото лице в сцената на раждане).

Акушерката идва след родителя; за детето тя е символен родител, символен за живота на връзката, на първата тристранна връзка. Фройдистката схема е фантастична опора за нашата работа с децата, когато разбираме, че те извършват пренос от другия до тяхната майка върху първия глас, който чуват във въздушното пространство, и че този глас притежава знаменателна, пророческа сила на индуктор на поведението на детето като псевдоглас на всезнаещия баща.

В приказките става винаги така: магьосниците и добрите феи предсказват нещо на децата. Но това съществува и днес; виждаме го при изключително чувствителни човешки същества, превърнали се в аутсайдери, които създават проблеми и поради тази причина посещават психоаналитици и психотерапевти, които да се опитат да ги направят поносими за обществото.

Трябва да се върнем на това, защо сакрално за тях е да бъдат непоносими, а сакралното е да имаш баща и да изпълняваш неговата воля. „Бащата“ може да бъде акушерката, предсказала нещастие в

началото. Казаното от нея трябва да се прояви чрез действията на детето, което подкрепя по този начин екзистенциалната си реалност, водеща началото си от тази първа триъгълна конфигурация на езика в момента на раждането.

Ето как можем да разберем, че всичко е език и че езикът на думите е нещото, което е най-покълващото, най-оплождащото в сърцето и в символната функция на човешкото същество, което се ражда. То може да се развие в тяло от мъжки или женски пол само ако има отношение с глас на мъж или на жена, с един друг глас, свързан с този на майката. Другият не означава задължително същество от мъжки пол, а важен сблъсък между него, майка му и трето лице.

Да вземем случая на бременна жена в траур, чийто баща например е починал по време на нейната бременност. Детето винаги ще е белязано, в смисъл че неговият съперник е същество от друг свят, което може да доведе до неприемане на реалността на своето тяло, до отказ да живее, живеейки в същото време като полу-„отсъстващ“, в идентификация с този, който е бил номер едно в мислите на мама през последните месеци на бременността ѝ.

Това са неща, които откриваме също в анамнезата с родителите.

Или пък да вземем друг пример: дете, което е починало преди раждането си. Майката, бременна, чака дете, за да замести починалото, без да е успяла да изживее сбогуването си с него, което означава, че тя не дава на умрялото дете свободата да е мъртво. Тя се надява по неопределен, но важен за нея начин, че то ще се прероди отново със същия пол в другото дете, което очаква. Детето ще остане изключително дълбоко белязано от това.

Много деца, които наричаме психотични, са белязани от подобни емоционални събития, които намират развързка, когато се разбере какво ги е причинило. Понякога самите деца го казват или показват, без да го осъзнават, чрез подражание по време на сесиите.

Спомням си момче, чиято психоанализа започна едва когато то беше вече четиринадесетгодишно. Бе прекарало преди това две години в дневен стационар. Интелигентно момче, но с поведение на жива карикатура: разхождаше се с голяма торба, пълна с талони от чекове. Ровеше в кошчетата за боклук, събираше хартии отвсякъде, а когато му се удадеше — квитанции и талони от чекове. Знаеше местата на кошчетата за боклук, където магазините и търговците на едро

изхвърляха архивните си документи. Разхождаше се с торба от грубо платно, посещаваше стационара или пътуваше в метрото. Не можеше да живее без този товар от документи за дългове и стари кочани от просрочени плащания.

Проявявали търпимост към него. Имал някои добри оценки в училище, не бил глупав. Бил „откачалка“, с една дума, психотичен. В училището не искали такова момче, още повече че той бил винаги ухилен, а в същото време говорел за фалити. Пристигал нахилен и казал: „Да знаете, днес фалира еди-коя си голяма фирма.“ Беше просто един от многото „откачени“, с които се срещаме в дневните стационари. Особен свят от човешки същества, които в сблъсъка си с различните си символни функции не могат да се срещнат и образуват необикновена смесица, впечатляваща хората, които не ги познават, най-вече изпълнените с респект към човешката личност, с това, че всеки от тях е вселена сам за себе си. Всъщност звучи ужасно, защото това са хора, които няма да могат да живеят свободно и няма да знаят как да защитават своята автономност. Всички ние се чувстваме отговорни за тези странни същества, ако не успеем да им помогнем да запазят това, което искат, от своята „откаченост“, като в същото време се научат да се защитават, така че да не стават за посмешище на всички и в крайна сметка да могат да печелят хляба си и да са на свобода.

За щастие, това момче започнало да става неудобно. Дотогава не притеснявало никого, освен семейството си. Но ето че започнал да провокира жените с думи, като им говорел за техните „цици“. На всяка минаваща жена казал: „Какви са ти циците? О, колко бих искал да ги видя!“ Бил четиринадесетгодишен, гласът му мутирал; на улицата хората се питали: „Що за «образ» е този?“ С торбата си от грубо платно и ухиления си вид започнал много да притеснява. Освен това от време на време искал да опипва жените, да наднича в деколтетата им. Така решили да го подложат на психоаналитична психотерапия. Доведоха ми го в амбулаторията, в близост до стационара.

Виждам „образът“ да идва и му казвам:

— Зад всичко това трябва да се крие някаква история.

— И то каква история! Но вие сте първият човек, който го забелязва. А вие, вие имате ли цици?

— Всеки има, но щом съм първият човек, който забелязва, че зад това има някаква история, можем да си поговорим по-скоро за нея, отколкото за моите цици.

— Да, ами фалитът?

— Всеки преживява постоянно по някакъв начин фалит в един или друг смисъл. Нека днес да говорим за друго.

— Знаете ли, че рисунката може да разкрие най-много неща?

— Ами добре, защо не?

Започва да рисува в пълно мълчание. Никой не можеше да предположи какво ще разкрие рисунката, която ще ви опиша.

Нарисува бременна жена с огромен корем, която вървеше по улица. Зад нея във въздуха се виждаше някакъв октопод с пипала, които бяха насочени към корема на бременната жена. Рисунката напомняше комиксите. Беше малко вулгарна като естетика, но много добре нарисувана. Подобно на децата, които пишат „дърво“, „къща“ до това, което изобразяват, той беше написал имена и дати: „еди-коя си“ (бременната жена)... По-късно научих, че името беше на майка му — „двадесет и пет годишна“; „еди-коя си“ (октоподът) — „осемнадесетгодишна“; той самият беше тогава на петнадесет години. Следваше фирмата, „която беше фалирала“, името на изпълнителния директор. Всяка рисунка представяше някакъв образ и ни казваше нещо.

Тогава го попитах:

— Какво е всичко това?

И както работя винаги^[14]:

— А ти къде си?

— Ами то е видно, навсякъде се виждам само аз!

— А, така ли!?

И той ми показва корема на „майката“. Казва ми: „гръд“. Не „цици“: „гръд“. Всъщност той бе нарисувал сутиен върху „циците“ на „майката“. „Ето тук съм“, ми казва той, показвайки корема на жената.

— Но тази с пипалата, която прилича на октопод, зад гърба на жената, и посяга към корема ѝ, коя е тя?

— Това е онази, която не искаше да се родя.

— Коя е тя?

— Ами тя се казва еди си как (друго име). Не я ли познавате?

— Не.

— Тя фалира и тогава се родих аз. (Беше написал име на жена и рождена дата, пет или шест години преди неговата.)

Казвам си: каква е тази история? Той е откачен! И тогава предлагам: „Ще ми позволиш ли да видя родителите ти? Не разбирам нищо от тази история, която изглежда изцяло измислена... Но понеже се опитваме да работим, за да не изглеждаш толкова странен и за да те оставят да продължиш образованието си тук — защото ако продължаваш с това, което правиш на улицата, полицаите ще те арестуват, тъй като жените не желаят да ги разсъбличат, за да се види дали циците им са на мястото си! Ако искаш, ще се видя с родителите ти.“

— Съгласен!

Така научих нещо, което майката никога не беше разказвала в стационара, а именно че загубила първото си дете вследствие на някакво детско заболяване, когато било на около осемнадесет месеца, точно когато тя забременяла за втори път. Името му съвпадало с това на октопода. Била бременна в първия или втория месец, когато по-голямата сестричка починала, без тя изобщо да успее да се раздели с нея, но не си давала сметка за това. Каза ми: „Фактът, че очаквах второ дете, беше такава утеха за мен. И представете си само, тя беше малко момиченце, копие на първото. Само мъжът ми продължаваше да страда. Казвах му: «Престани най-сетне, раждането на втората ни дъщеря е такава утеха за нас.» Странно, но мъжът ми продължава да съжالياва за голямата. При мен е различно. Откъде синът ми знае името ѝ? Не разбирам. Никога не съм му говорила за нея.“

— От гроба ѝ, на гробищата?

— А! Може би.

Тя беше казала, че има две деца: едно по-голямо и момчето. Изобщо не беше споменала за починало дете. Но когато разбрала за второто дете: „Беше страхотна изненада за мен (каза тя). Щом узнах, че съм бременна, мислех само за раздялата ми с по-голямата ми починала дъщеря, която преди това като че ли бях забравила. Споделих го веднага с мъжа ми, който ми каза: «Слушай, на път съм да оздравея, може би това е причината — понякога се случва така в семействата — сега ти изпитваш мъка. Но знаеш ли, дори аз оздравях. Еди-коя си (произнася името на втората дъщеря) никога не успя да замести

голямата; за мен това момиченце е все така живо, но вече не страдам толкова. Ти също ще оздравееш.»“

Мисля, че бащата бе намерил малко утеха благодарение на тази трета бременност, особено когато узнал, че е момче. Чувствал се много щастлив, че детето било момче, подобно на много бащи, които вече имат две дъщери.

Майката износвала момчето си, скърбейки за непознатата по-голяма сестричка, за която семейството не говорело; в рисунките си той я показваше като черен октопод, който напада детето; но тя се провалила, защото той все пак се родил. Такава беше неговата история, разказана в рисунките му.

Ето ви едно момче, което носи това у себе си от момента на раждането си. Въпреки че в началното училище оценките му били задоволителни, изключили го заради маргиналното му поведение и странностите му. По-късно, с настъпването на пубертета, не успял да излезе от проблема за „утробата“ (утроба, гръд, т.е. вътрешни и външни гърди), obsесен от проблема заедно с майка си, която, износвайки го, мислела само за починалото голямо момиченце. Трябвало да си мъртъв и може би дори да си момиче, за да те обичат. Как тогава да си жив и умрял едновременно? Това обяснява старите бордера за дългове, които той влачеше със себе си, и в същото време приказките му за фалирали управители. Фалитът за него бе фактът, както той го разказа, че умрялото дете се бе провалило, докато той успял да се пребори със силите на смъртта. В действителност изживяваше своя Едип. Съперничеше си с другия на майката, който бил важен за нея, когато била бременна с момчето: момиченцето, което едва по време на третата си бременност започнала да прежалва.

„Бащата“ невинаги е родителят или мъжът, който съжителства с майката. Бащата може да бъде лицето, което е в мислите на майката, докато тя износва детето си, и което играе символната роля на третия, т.е. на бащата в диадата майка с детето си.

В случая този трети насочва желанието на детето да се развива по напълно сбъркан начин в сравнение с обичайното развитие на човешкото същество, призвано да израсне като отговорен индивид.

Тук трябва да се намесим ние, психоаналитиците: да разгадаем кода на езиковата дейност, която е объркала последователността в развитието език-тяло на детето преди речта.

При бебета с преждевременно объркано развитие е необходимо анализата да започне много отрано. На бебето трябва да му се обясни драмата, която се е разиграла, докато е било носено. Щом като кажели на детето с думи какво е разстроило връзката между майка му и него или между него и неговото его, можем да предотвратим усложняването на неадекватното му поведение и дори да успеем понякога да избегнем изпадането му в подобно състояние.

Все едно че премахваме проклятието, антиживота, свързан с това проклятие и пречещ на нагоните за живот да надмогнат нагоните към смъртта у индивида. Подобно на ези и тура на монета, ние непрекъснато сме разкъсвани от желанието да се върнем в безтелесния субект отпреди раждането, който не е мъртвият, а предполагаемото непроменливо състояние от предживота.

С тялото ние сме в променящо се равновесие, тъй като то расте, докато умре. Всеки ден настъпват промени, докато в същото време функциите се повтарят. Следователно потребностите са винаги еднакви, което е смъртоносно за духа, който желае. Ние непрекъснато сме разкъсвани, от една страна, от нагоните към не-живот, повтарящи се нагони, които в психоанализата наричаме нагони към смъртта и които са едновременно нагони към смъртта на индивида и нагони към смъртта на субекта на желанието, който би искал да не се е родил, защото би било по-лесно; и, от друга страна, от нагоните към живота, които са нагони за запазване на индивида и нагони на желание.^[15]

Потребността е нещо, което се повтаря, желанието е винаги нещо ново; ето защо, възпитавайки, ние трябва да внимаваме да не задоволяваме всички желания. Това, което трябва да правим, е винаги със слово да подкрепяме субекта за това, че изрича своите желания, да не го разубеждаваме, нито да го критикуваме. Потребностите трябва да се задоволяват, желанията трябва да бъдат много обговорени. Речта, изображението, рисунката, подражанието, моделирането раждат култура, литература, скулптура, музика, живопис, графика, танц. Те са израз на желание и на нещо, неизживяно в единоборство с другия. Става дума за изразяване с цел да споделим с друг желанията си.

И точно тук възпитанието трябва да се стреми непрекъснато да подкрепя желанието за нещо винаги ново и, обратно, не трябва да задоволява желанията, които, след като веднъж са задоволени, се превръщат в потребности, които се налага да се повтарят, при това все

по-интензивно, тъй като потребността е навик, а навикът омръзва и действа умъртвяващо.

Исках да ви накарам да разберете тъкмо това: човешкото същество е задължено да напредва. Ако не напредва, ако е в застой, и то дълго време, то изостава, връща се назад в историята си. То регресира към отминали либидни обстоятелства. Когато това минало е било травмиращо — като например лошо изживяна бременност, — да се регресира в него е опасно. Има един-единствен начин да се избегне това и той е да се изкаже, да се изрази по изобразителен начин заплашващата регресия, т.е. да се обговори. Щом като бъде обговорена, никога повече няма да има регресия. Ето в какво се състои ефикасността на аналитичната работа, по време на която чрез лечението може да се припомни архаичният материал, преживян в трансфера и анализиран в него.

Именно в това се състои лечението при някои психотерапии, фокусирани върху миналото, което трябва да се преживее отново, или в психоанализата, въпреки че не става дума за напълно едно и също нещо.

Всъщност хората, които се подлагат на психотерапия, защото изпитват страдание, съзнават от какво страдат. Говоренето им се върти около това страдание. Те обаче държат, без да съзнават, на навика си да страдат и не искат да се откажат от него. Те биха искали да се освободят от страданието си и в същото време не го желаят, защото така трябва да бъде: да живееш, означава да страдаш. И все пак не прекалено, ето защо те се подлагат на терапия, тъй като това страдание е на път да ги инхибира и да им попречи да се развиват. За нещастие обаче те държат на него и цялата работа се състои в това, да се изрази с помощта на речта всичко, на което държат, за да може то да загуби давност, така че да нямат повече нужда от него, и желанието да се възобнови в съвсем друга посока от тази на страданието, посока, която носи наслада. Това е то психотерапията.

Психоанализата е нещо по-сложно, защото не цели оздравяване, не цели нещо познато. В психоанализата се извървява историята на нашето тяло-сърце или дух-език.

Така например работата с психотичното дете и шевната машина нямаше нищо общо с психотерапията, а беше психоанализа. С помощта на майката успяхме да възстановим историята на това дете от

момента, в който развитието му е било разстроено. Тъй като бащата липсвал и единствено шевната машина играела ролята на третия, доставяйки пари за потребностите и желанията, тя се превърнала в заместител на бащата, другия на майката. Господинът, който мамел майка му всяка събота, като ѝ удържал от парите под претекст, че някоя жилетка нямала хубави илици, на друга липсвало нещо, трета имала друг дефект, не можел да се превърне в този заместител. Той я измъчвал, тъй като тя разчитала на определена сума пари, а той винаги ѝ правел спънки: „Махай се, ако не си съгласна; или приемаш, или ги връщам всичките“, и т.н. Детето чувствало ясно напрежението между майка си и този човек. Следователно то не желало да се идентифицира с него, то се идентифицирало с това, което майката обичала и което им позволявало да живеят: шевната машина, приятелката — за съжаление предмет, но за детето тя била жива, тъй като се движела непрекъснато; шумът, който произвеждала майката, внасял живот вкъщи.

Ние успяхме да възстановим тази история и да разберем какво беше останало здраво у детето, което винаги е било здраво, но което бе объркало Идеалния Аз^[16], вземайки Идеалния Аз-машина за това, с което едно доблестно момче трябвало да се идентифицира, за да си намери един ден достойна жена като майка си.

Ето какво е психоанализата, докато целта на психотерапията е да отвлече вниманието му от всичко това, като го накара да прави друго нещо, т.е. да му намери занимание. Когато обаче страданието е свързано с нещо много дълбоко, много рано — водещо началото си от бременността или от първите години от живота, тогава е необходима психоанализа.

Когато, напротив, става дума за съвсем здраво човешко същество — напълно общително, тъжно, когато има защо, весело, когато играе, заобиколено от приятели и т.н., — което е било травмирано от някакво драматично събитие, ако се знае кога се е случило това събитие и че всичко, което го е предхождало, не е било разрушено, няма нужда от психоанализа. В такива случаи се препоръчва психотерапия, тъй като до смъртта на бащата например или на майката, когато детето е било девет-десетгодишно, се е чувствало съвсем добре.

Съществува наистина необходимост да се проведе психотерапия във връзка с това събитие, но тъй като всичко останало преди това е

било здраво и индивидът се е изградил върху здрава основа, няма нужда да се връщаме към ранното детство.

Бихме могли да го направим. Всеки би могъл да се подложи на психоанализа, но това изисква да се жертва толкова много време, пари, да се вложи толкова много енергия! Не си даваме сметка колко енергия изисква анализата. Освен това не сме достатъчно на брой, за да може всички да се психоанализират. Но това, което трябва да се каже, е, че за повечето деца, които имат трудности преди шестата си година, е необходима психоанализа, а не психотерапия, т.е. връщане в миналото, и ако е възможно, до желанието да влезеш в плътта, намесвайки се в прегръдката на своите родители, за да бъдеш създаден. Има хора, които достигат до този момент. Често, като деца, са изпадали лесно в депресия. Те се връщат до момента на раждането си или до някакво промеждие, което се е случило в третия месец от утробния живот, или дори до момента на зачатието си. Например по време на първите два-три месеца от утробния им живот не се е знаело, че са били заченати; те като че ли изпитват някакво желание да се върнат към това незнание, да им липсва съзнанието за себе си, че съществуват; те имат моменти на абсанси. Понякога, по време на психоанализата си, те се срещат със свидетели от своето детство, които заявяват: „Ами да, майка ти мислеше, че има фибром. Отиде на лекар, а всъщност била бременна! Представяш ли си, децата ѝ вече бяха големи; но беше късно да абортира.“ Това е.

А детето в това време било живо, живеело си спокойно, макар че никой не се сецал, че то било там.

Когато по-късно такива хора имат проблеми, те изпитват склонност да избягват всякакви отношения, дори и със самите себе си, така че никой да не се занимава с тях... В такива моменти те изглеждат напълно безволеви, тъй като желанието им е да се скрият, да изчезнат за приятелите си, които приемат тези затваряния в себе си, а те не са отхвърляне.

Такива хора имат някакъв проблем, който датира от най-ранния период на живота им; нуждаят се от анализа, а не от психотерапия.

Човешкото същество е белязано от истинските общувания, които има със съзнаваното и несъзнаваното на хората, които го заобикалят, на първо място, майката, бащата и първите лица, които са играли ролята на другия за майката.

Тук спирам. Ако ви е било трудно да ме следвате, ще изясним казаното чрез примери, когато отговарям на личните ви въпроси, които можете да поставите, както и да споделите случаи, създаващи ви проблеми във вашата работа.

[1] На Медицинско педагогическия институт. ↑

[2] Франсоаз Долто със сигурност има основание да твърди, че е родоначалник на идеята за признаване на съществуването на вътреутробния живот. В този смисъл и въз основа на своя опит тя решава, че може да продължи психоаналитичните търсения до признаването на значението на това, което е свързано с вътрематочната архаичност. (Вж. като пример *Несъзнаваният образ на тялото*, серия „Практики“, Център за психосоциална подкрепа, Българско пространство за психоанализа, София, 2005 г. (*L'Image inconsciente du corps*, Le Seuil, 1984)

По онова време, както самата тя казва, Франсоаз Долто насочва търсенията си по този път, с риск да предизвика усмивки и ирония от страна на тези, които намирали това за странно и налудничаво, включително и от страна на представители на психоаналитичните среди. Това не ѝ пречи да събира внимателно всичко, което могло да потвърди нейната хипотеза за субективното значение на бременността и по-специално за възприятията на плода, за значението на модулациите на чутиите гласове (на майката, на бащата) и т.н. (Вж. „Раждане“ в *La Difficulté de vivre*, Gallimard, 1955 и *La Cause des enfants*, Laffont, 1985)

Извън това очевидно връзката между майката и детето, което тя носи, притежава според Франсоаз Долто особена емблематична стойност не толкова в смисъл че чрез тази връзка се разиграва някаква единна идилия, а защото това вече е началото, което е в основата на всяко междучовешко общуване, включително и с неговите несъзнавани последствия. В този смисъл и донякъде парадоксално връзката със зародиша представлява нещо като модел на всяко автентично междучовешко отношение, на всяка интерсубективност, включително и там, където тя може да бъде говореща. (Вж. *La difficulté de vivre*.)

В тази светлина е особено любопитно, когато днес установяваме, включително и в сферата на медицината, признаването на преживяното преди раждането до степен, че се е развила специфична

медицина на плода. Що се отнася до интуицията, която притежаваше Франсоаз Долто в областта на психоанализата, тя намери своето потвърждение и едно друго продължение в развитието на преди перинаталната хаптономия. ↑

[3] „Stalag“ е наименованието на немските лагери за военнопленници, войници и сержанти, а „Oflag“ (Offizierlager) за офицерските лагери. ↑

[4] „Punk“ — течение в попмузиката, възникнало през 70-те години. Тук Франсоаз Долто има предвид крайно предизвикателната мода (боядисана коса, изпокъсани дрехи и т.н.), с която се отличава това движение. ↑

[5] Това, което Франсоаз Долто разбира под термина „храносмилателно училище“, е начин на преподаване, което в рамките на един процес на бинарна логика (вярно-невярно) се позовава единствено на оралните и аналните нагони и поради това може да стане причина за истинско отчуждаване на децата. (Вж. развитието на тази критика в *La difficulté de vivre*. Вж. също *Séminaire de psychanalyse d'enfants*, т. I, Le Seuil, 1982) ↑

[6] Неконтролирана и спонтанна дефекация на места, непредвидени за тази цел, при деца на най-малко четиригодишна хронологична или ментална възраст. За да се постави тази диагноза, смущението трябва да се е проявявало непрекъснато за период от 6 месеца с честота най-малко един път месечно. Обикновено се случва всеки ден, през деня, като детето съзнава направеното, но казва, че не може да се контролира. — Б.пр. ↑

[7] Извън близостта му до дома ѝ, Франсоаз Долто говори другаде за това как е започнала да си сътрудничи директно с този Институт за глухонемеи на улица „Сен Жак“. (Относно работата ѝ на това ниво на сензорно увреждане вж. по-конкретно *Solitude*, Gallimard.) ↑

[8] Зад на пръв поглед анекдотичния си и случаен характер този разказ разкрива една от основните идеи на Франсоаз Долто във връзка с появата на психоза или аутизъм: а именно че една символна, означаваща среща не е могла да се състои. (Вж. също *Séminaire de psychanalyse d'enfants*.) По отношение на този термин — както и на темата — на така замислената среща може да се отнесете към текста

„Междучовешка среща, общуване и трансфер в психоанализата на децата, страдащи от психоза“, в *Le Cas Dominique*, Le Seuil, 1971. ↑

[9] Франсоаз Долто се връща отново на този случай малко по-нататък и след като отново подчертава на няколко пъти изключителното теоретично значение на ролята на въображаемото и на символното на третия, тя разглежда също случая с това дете в *Séminaire de psychanalyse d'enfants*. ↑

[10] Срв. Стария завет, Книга на пророк Даниил, VI, 14. ↑

[11] Детето, за което става дума тук, е Жан, най-големият син на Франсоаз Долто. В *Les chemins de l'éducation*, Gallimard, 1994, по повод на същия семеен спомен, можем да прочетем разсъждение на Франсоаз Долто във връзка с възпитанието и по-конкретно във връзка с опасностите за развитието на детето, ако то е приело образа на друг, който му се дава непрекъснато за пример. ↑

[12] Това твърдение трябва да се разбира в смисъл на загатване за несъзнавания образ на тялото като разграничаващ се от видимия рефлектиран образ, отразен от огледалото. (По този въпрос срв. *L'Image inconsciente du corps*, Le Seuil, 1984, и *L'Enfant du miroir*, Françoise Dolto, Juan-David Nasio, Rivages, 1987, Payot, 1992) ↑

[13] В текста на мита (Овидий, *Метаморфози* Ovide, *Métamorphoses*) обратното, Нарцис пренебрегва любовта на Ехо и оракулът му предрича съдбата, която го прави известен. Не можем да сме сигурни, че трябва да приемем за погрешна предложената тук от Франсоаз Долто хипотеза във връзка с Нарцис. По-скоро тази хипотеза трябва да се възприема като свидетелство за твърде интуитивния ѝ и личен начин, да предложи свое тълкуване, като директно и кондензирано знание за факти от най-различни области, извън строгата практика на психоанализата. (Във връзка със същия този мит срв. *La Cause des adolescents*, Laffont, 1988. (*Тийнейджърите*, изд. „Наука и култура“, София, 1995) ↑

[14] Не е необходимо да се подчертава повече голямото значение на рисунката (или на моделирането) в техниката, прилагана от Франсоаз Долто в психоаналитичната ѝ работа с деца. Тя е специално представена в *Au jeu du désir*, Le Seuil, 1981. Другаде Франсоаз Долто обяснява как започва да използва рисунката под влияние на г-жа Моргенстерн (срв. *Quelques pas sur le chemin de Françoise Dolto*). Що се отнася до възможността да се задават въпроси на детето, както тук:

„Къде е то в рисунката?“, тя се основава на тенденцията към антропоморфизъм (срв. *L'Image inconsciente du corps*, Le Seuil, 1984). Да припомним също, че в продължение на години Франсоаз Долто води семинар върху детската рисунка, който още не е публикуван. ↑

[15] Франсоаз Долто изцяло възприема, както се вижда тук, фройдисткото понятие за нагоните към смъртта, в противовес на нагоните към живота. Все пак тя го развива по свой начин. Това личи в *L'Image inconsciente du corps*, Le Seuil, 1984, и най-вече в *Séminaire de psychanalyse d'enfants*. На фройдистката школа Франсоаз Долто посвещава впрочем цяла година от своя семинар именно на въпроса за нагоните към смъртта (1970 — 1971), труд, който още не е издаден. ↑

[16] Знаем, че френският превод на фройдисткия термин „Ichideal“ позволява да се играе със значението на Идеалния Аз и Идеал на Аза и да се наблегне на разликата между тези две понятия, разграничение, въведено във Франция от Лагаш (Lagache). (Вж. *J. Laplanche et J. B. Pontalis, Vocabulaire de la psychanalyse*, PUF) Франсоаз Долто разглежда в този смисъл понятието „Идеален Аз“. Една бележка в *L'Image inconsciente du corps* уточнява нейната концепция. Можем да намерим още по този въпрос в *Au jeu du désir* и в *Le Cas Dominique*. ↑

ФРАНСОАЗ ДОЛТО ОТГОВАРЯ НА ВЪПРОСИ НА ПУБЛИКАТА

ВЪПРОС: Ако приемем, че танцът и музиката са израз на желание и че не следва да задоволяваме желанието, означава ли това, че не трябва да записваме малки деца на танци?

Ф. Д.: Това е точно обратното на онова, което казах. Казах, че никога не можем да задоволим дадено желание, без то да се засили. Ако желанието е истинско, то никога не може да бъде напълно удовлетворено. Ако не е истинско, то изчезва. Така, по отношение на танца, детето намира удовлетворение, ако танците го интересуват. Но ако майката задоволява своето собствено желание да танцува посредством детето си, в такъв случай майката наистина експлоатира детето, злоупотребявайки с него. Напротив, ако след като дадете възможност на детето да се запознае с този начин на изразяване, какъвто е танцът, то продължава да изпитва любов към танца, вие задоволявате неговото желание, а самото то се стреми да удовлетвори желанието си при лица, чиято професия е да ръководят някого, да се изразява чрез танца.

Танцът е език и този език не е само удовлетворение на тялото или удоволствие от съприкосновението на телата. Става дума за изкуство, което излиза извън пределите на тялото.

Говорих ви за удовлетворявания на тялото само за себе си и ако до това удовлетворяване на тялото само за себе си се стига направо, без да се премине през продължителна работа, то бързо придобива фактически характер на повтаряща се потребност.

ВЪПРОС: Може ли да обясните, като дадете пример, какво означава да удовлетворяваш нуждите на детето, но не всички негови желания?

Ф. Д.: Например да вземем дете, което не иска да се храни. То не иска да се храни в никакъв случай; защото ако изпитваше такава потребност, щеше да яде. След като не иска да се храни, следователно то няма нужда от храна, а става дума за вашето собствено желание.

Кажете му: „Добре, щом не си гладно, ще ядеш, когато огладнееш.“ Майките не знаят кога децата са гладни. Добавете: „Ако си гладно, твоята ръка ще ти даде да ядеш, не моята, не ръката на мама, като че ли не можеш да се храниш само.“

Да се помогне на детето да стане автономно по отношение на себе си, това, което наричам да се грижи само за себе си от ранна възраст, е постепенен процес. Грижата за себе си започва много рано за детето, още преди то да проходи. Започва се с това, че слага в устата си онова, от което има нужда, било защото е гладно, било за да опознае дадения предмет, което е свързано едновременно с потребността и с желанието.

Нашата роля не е, както си мислим, да определяме ритъма на нуждите на детето, а да се поставим в услуга на собствения му ритъм, например да му даваме да яде, когато е гладно. То взема каквото иска от това, което му предлагаме, и ако не иска, трябва да му се каже: „Добре, щом така искаш.“ Ужасно е, ако трябва да се храним, а не сме гладни: не осъзнаваме какво правим. В краен случай можем да кажем, че да се храним, без да сме гладни, е перверзно. Когато се втъпява на дете, че трябва да яде, дори и да не е гладно, е все едно да му се втъпява перверзията да се харесва на възрастния.

Същото се отнася и до „задържането“, това, което наричаме да научим детето да не се „напишква и нааква“. Да си представим например момиченце на 15 месеца, което вече е с естествено задържащ сфинктер. Това е преждевременно, но не е необичайно за момиченце, като се има предвид, че не съществува никаква връзка между удоволствието да удовлетвориш нуждите си (да ходиш по малка и голяма нужда) и удоволствието от сексуалните нагони; такава връзка съществува обаче при мъжкия пол: ето защо момчетата се научават да удържат сфинктера си по-късно от момичетата.

Момченцето има средно по седем ерекции през нощта и по време на тези ерекции може да се наложи да се изпишка, което се случва, докато не навърши най-малко тридесет месеца. Защото на две години и половина пенисът в ерекция вече не е свързан с пикочния мехур, а със семенните мехурчета. Между двадесет и един и тридесет и един месеца момченцата развиват физиологичен орган, който става причина да не могат повече да уринират, докато са в ерекция, както са го правили от момента на раждането си. Един ден те ще изпуснат сперма,

но докато това се случи, те не изпускат повече нищо. Преди този момент, всеки път, когато са имали ерекция, те са имали възможност да изпитат удоволствието да уринират свободно.

Мъжката способност да се изхвърля струя с пениса в ерекция е нещо абсолютно основно; така че колкото повече момченцето бива хвалено, че пишка, когато майката иска това от него — а не когато то иска, — толкова по-дълго време то ще се напишква през нощта в леглото, защото през нощта не е отговорно за своите ерекции. Тъй като не трябва да мокри чаршафите в леглото, а освен това мама казва също, че не е хубаво и не трябва да пипа пениса си, т.е. да предизвиква ерекция, то е длъжно да уринира, спирайки по този начин ерекцията наполовина, за да не изпита удоволствието от цялостна, пълна ерекция. Свръхазът бди в съня му. Ако получи пълна и бърза ерекция, детето не може да уринира. Но в полуерекция то може да уринира още известно време, въпреки че малко притеснява физиологично органа си, който наричаме *veru montanum*. Така както ларинксът се развива по-късно (тогава гласът мутира), *veru montanum* се развива между двадесет и осмия и тридесетия месец. От този момент нататък пенисът в ерекция не може повече да уринира; за да уринира, пенисът трябва да е мек.

Следователно при момичето и момчето нещата са различни. И двамата стават „задържащи“ през нощта обикновено три месеца след като са се научили да бъдат „задържащи“ през деня. Така е, когато не се обръща внимание на това. Прекалено ранният контрол е симптом на прекалено смесено с нужди желание или симптом на полова недоразвитост на детето.

Както казах, момиченцата се научават да бъдат чисти много по-рано, защото при тях не съществува никаква връзка между удоволствието от удовлетворяването на нуждата и удоволствието от очакването на желанието, желанието да бъдат проникнати от красивия принц (чийто символ са пръстените). Вие знаете тази песен: „Десет момичета чакат да се омъжат и ето че синът на краля мина“, след което той флиртува с всички, но само една е избраницата. Позната ви е тази песен, която момичетата обичат толкова много. Съвсем типично за момичетата, които изпитват желание и които очакват да бъдат обладани с поглед, с любовна дума от този, когото изберат. Няма никаква връзка между пола и отделителния орган у момичетата. Ако възникне някакво патогенно и перверзно отношение, това се случва,

когато биват оставени да си мислят, че майките правят бебетата. Тогава телесната схема, която си представят (друга не биха могли), е, че бебетата са някакви вълшебни изпражнения — впрочем много майки наричат своите деца „моето лайненце“.

Много е важен този момент, който не трябва да се пропуска, за да се каже на децата: „Аз те родих, но ти си дете на твоя баща.“ Жената никога не би могла да има дете, ако няма мъж, който да ѝ даде такава възможност. Детето се развива в тялото на жена, след като е заченато от двама: баща му и майка му.

Майката не е вълшебница, няма вълшебно изпражнение. Много е важно да се каже това, защото тази представа за храносмилателния тракт, поставен в служба на вълшебството на раждането — бебето като особен вид изпражнение, — е причината, поради която толкова много жени имали проблеми с раждането на своите деца, преди да почнат в наши дни да бъдат подготвени да раждат. Доста жени имали грешна представа за това, как протича раждането. Те раждали с „кръста си“, както казвали, тъй като изразът „напъвайте, госпожо“, имал превратно значение по отношение на представата за гениталните пътища, чиято форма и функциониране били непознати за жената. Откакто ги подготвят да раждат, вече не е така, но още от детството трябва да се обяснява на момичетата функционалната им анатомия, анатомията на удоволствието и тази на детеродните органи.

Гениталните пътища на жената са като рог на изобилието, т.е. в момента на раждането жената усеща тялото си като рог на изобилието, който се разтваря откъм предната си част. Ако нямаше земно притегляне, детето би се раждало с глава към главата на майката. Но тъй като с раждането си ставаме подвластни на закона на притеглянето, то би следвало да падне. Всъщност имаме кръгово движение: бебето, което се ражда, се завърта около своята ос, излизайки от майка си.

При всеки случай този начин на възприемане на бременността като храносмилателен процес е въображаемо разстройство, дължащо се при момичетата на „перверзията“ от детството, когато чрез езика са оставени да вярват в партеногенезисното раждане и в бъдеще, в което жените биха могли да създадат общества без мъже.

При момчетата, тъй като гениталният апарат е напълно свързан с пикочната система, всичко, което е излизане от ритъма на уринирането и внушаване на вина, влияе върху бъдещата генитална свобода.

Половото възпитание на момчето не бива да бъде провеждано по този начин; то трябва да има за цел да внуши респект към собствения пол, респект към другия в любовната връзка и в стремежа към съприкосновение на телата, за постигане на взаимно удоволствие в удовлетворяване на желанието, а не да създава чувство за вина от ерекцията! Именно такава вина се внушава, като се казва на момченцата, когато си пипат пениса или го тръскат: „Върви да се изпишкаш“, макар че много често причината да го правят е, защото имат ерекция и защото е „нормално“ да си пипат члена, за да спадне ерекцията. Такъв е свещеният дълг на малкото мъжле, което открива, че притежава подобна власт, осъзнавайки, че ерекциите са неволни, но че то е в състояние да контролира техния спад. Защото, когато си зает с нещо друго, трудно може да имаш ерекция, това разсейва вниманието.

Както виждате, всичко това е много важно за бъдещето на детето.

Веднъж срещнах стар лекар. Сигурно се повтарям малко и хората, които вече са ме слушали, може би знаят тази история, но това са истории, които оставят следи, когато си млад детски лекар, решил да се занимава с психоанализа, каквато бях аз по онова време. Участвах в ловни излети. Лекарите обичат много в края на седмицата това развлечение, което ги отвлича от работата в техните кабинети. Там срещнах този стар лекар, който тогава беше деветдесет и две годишен. Навремето бил заслужил ловец и обичаше да посещава ловното дружество, в което членувахме. Знаейки, че се занимавам с деца, един ден той ми каза: „По мое време не се напикаваха така в леглото, както след войната от 1914 година. Случваше се много рядко.“ Бях сравнително млада тогава и му отговорих: „Това, което казвате, е интересно. Мислех си, че винаги е било така и че причината е, че майките възпитават децата си, внушавайки им чувство за вина, че не могат да «се стискат», преди да са станали неврологично способни за това.“

„О, млада колежке, това, което казвате, е много интересно. Трябва да ви кажа, че никога не съм имал време да се занимавам с Фройд и всичко останало, но много пъти ми се е случвало да помагам на млади семейства!“ Той говореше за смущенията в половия живот, свързвайки ги с детските напикавания. Никога не бил виждал толкова много случаи преди войната от 1914 г. „Имаше семейства, но те бяха изключение, в които момченцата се напикаваха късно през нощта.

Познавах такива семейства. Казвах им: «Не се притеснявайте; ти си бил същият; баща ти ми разказваше, че и той е имал същия проблем. Кажи на жена ти да бъде търпелива. Синът ти се напикава, но нали вие сте успели все пак да станете хора; това не е болест.» Както децата, които проговарят късно или изостават в развитието на двигателния си апарат, могат да бъдат много сръчни и да станат акробати, въпреки че са започнали да се занимават по-късно“, продължаваше той мисълта си на глас.

Всъщност няма възраст за развитието. Не трябва да се иска от детето да се държи по определен начин, преди да е преминало през поведението, съответстващо на началото на неговия интерес към двигателната дейност, към чистотата и т.н.

И добави нещо много интересно: „Аз видях това след войната от 1914-а. След тази война започнаха да внушават на жените по селата чувство за вина, че повиват с неизсъхнали пелени децата, защото се смяташе, че коликите — това, което тогава наричахме «зелена диария», а днес наричаме токсикоza, и която в миналото беше изключително смъртоносна за децата — се дължаха на използването на влажни пелени. На жените им се обясняваше, че за да не изстинат коремчетата на децата, трябва да ги обличат със сухо бельо, което следваше да изваряват и след това да го изглаждат с горещи ютии, за дезинфекция.

Така жените започваха да се чувстват виновни: тяхна щеше да бъде вината, ако детето умреше от диария.

Предаваха си го едни на други и навсякъде в малките им жилища висяха пелени, които трябваше да съхнат. Но какво да правят през зимата, след като имаха една-единствена печка и живееха в тесни жилища?

Днес е съвсем различно с хартиените пелени, които се изхвърлят. Дори няма нужда да се пере. Навремето, когато жените перяха, те не успяваха никога да изплакнат добре прането, не всички имаха вода. Трябваше да ходят до чешмата, а през зимата беше заледено. Така проблемът с пелените на бебето водеше до ужасни усложнения. Ето защо майките бдяха децата им да не се напишкат или наакат, за да не изцапат бельото си, което да доведе до всичките тези усложнения и да се изпълни винаги съществуваща заплаха: «Ако му сложа нещо влажно или лошо изпрано, ще му се възпали дупето, ще се инфектира, а ако

пелените не са изсушени, коремчето му ще настине, и току-виж, се разболяло от „зелена диария“.»“

„Освен това — добави той — майките искаха да копират модата, дошла от английската кралица — наричаше се повиване по английски образец. Тоест вместо да ги повиват в големи вълнени одеяла — при което, ако се подмокреха, нямаше да им е студено, — започна да се говори, че трябвало да им се виждат крачетата, защото се чувствали по-добре, когато ритали на свобода. Истина е, но тъй като гумените гащички винаги пропускаха въздух, имаше опасност от спарване: бебешките пелени изстиваха, детето получаваше колики и т.н.“ Така според този стар колега именно необходимостта да се сменят пелените обяснявала прекаленото вторачване на майките в този проблем и усилията им да избегнат всякаква опасност от настиване заради студа и влагата: дерматозите по дупетата и бебешките диарии.

И той продължаваше своя разказ: „В миналото децата не се възпитаваха да се контролират, преди да проходим. Увиваха ги в пелени и дебели одеяла и дори ги окачваха по стените, за да не скочи върху тях някое куче, котка или плъх, докато родителите работеха на полето. Освен това топлината от огнището в стаята се усещала повече нависоко, отколкото на земята.

Окачено на стената, повитото като пакет дете беше в безопасност, подобно на всичките онези деца на Андреа дела Робия от детската болница във Флоренция.^[1] Децата бяха повивани по този начин във вълнени одеяла, завързани с повои. Щом проходеха, ги обличаха в рокли от дрогет — стара дума, която означава много дебел, груб плат от вълна и памук. Състоеше се от блузка и много дълга рокля, чийто подгъв постепенно отпускаха. И тъй като гръдният кош не се променя, докато детето расте, тези рокли, както за момичета, така и за момчета, се използваша до четиригодишната им възраст. Обличаха ги в такива рокли и от време на време им ги сменяха. Отдолу бяха съвсем голи и правеха каквото имаше да правят! Подът беше пръстен и винаги имаше някоя баба, която да обира изпишканото и изаканото от невинното дете. Не го правеха на въпрос и детето започваше естествено «да стиска». Никой не се занимаваше с това. Беше в реда на нещата, и толкова^[2].“

Тогава обували момченцата в панталони, а момиченцата обличали в рокли. Никой не обръщал внимание, че детето се

напишквало или нааквало. Подобен проблем на село не съществувал. Той възникнал от момента, когато започнали да повиват децата според английската мода, както разказваше лекарят, и когато женските списания започнали да разпространяват тази мода. „Колко са сладки с тези ританки дупестите ангелчета с голи крачета!“ Не знам защо, но това станало мода в богатите семейства след 1900 г., а след това, малко след войната от 1914 г., дори при селяните.

Променили се и представите за комфорт. Най-вече за пода: почнали да го настилат с паркет или линолеум. Линолеумът, както и да е, се почиствал, без да се мокри. Но паркетът се цапал и трябвало пак да го лъскат; петно върху излъскания паркет създавало много работа на майката.

Така виждаме много ясно как нещо, което има отношение към бита и естетиката на жилищата, както и към развитието на понятията за хигиена, към откритията на Пастър и ролята на дезинфекцията в борбата с детските болести и смъртност, става причина, заради всичките кожни и други усложнения, майките да се притесняват да не би децата да се подмокрят или изцапат.

За щастие, днес опасността е по-малка, тъй като съществуват пелени, които могат да се хвърлят. Но продължава да се втъпява, че е добре децата да се научат отрано да бъдат чисти, нещо, което в продължение на векове не интересувало никого. Въпреки всичко продължаваме да чуваме, когато бебето направи „аки“ в гърнето, израза „за да направи удоволствие“ на мама или на бавачките: „Ах, колко е чистичко, ах, колко добре е яло!...“ Наяло се е, и точка, нито добре, нито зле. Благодарение на развитието на координацията на движенията се научаваш да се храниш чисто, без да разхвърляш храна навсякъде около чинията, но да се храниш не е нито добре, нито зле. Ядеш колкото си гладен. Може да се случи да ядеш много или малко, но какво означава „добре“? Чуваме винаги майките да питат: „Добре ли яде?“ Или: „Не е ли изяло «своето» кисело мляко?“ (Защото, разбира се, млякото е негово...) „Не е ли изяло «своя» бифтек?“ Изяло е каквото е могло, и точка.

После следват санкциите: „Ако не изядеш това, няма да ти направя онова...“ Невероятно е цялото това пазарене, с което майките придават стойност с главна буква на онова, което детето поглъща и произвежда със своето тяло, докато това, което трябва да се запомни, е,

че с желанието, общувайки, създаваме нещо за другите — но без сервилност — и най-вече, че естествените нужди следват свой собствен ритъм.

Стана дума за танца. Красивото за другите е източник на голяма творческа енергия; да работиш, за да успееш в това си начинание, е именно характерно за човешкото същество. Да твориш заради социализацията, както за свое, така и за удоволствие на другите. Удоволствието, което е търсене на език в танца, се изразява чрез кинетична, експресивна и естетическа езикова дейност.

В началото може да е предложението на майката, защо не? След което на детето му харесва или не. Арабеските, които то рисува със своето тяло в пространството, удоволствието от следването на определен ритъм и в същото време действието на земното притегляне, ето какво е танцът. Остава споменът в погледа и емоцията, която е могъл да изпита зрителят от единението с този, който се изразява. За някои радостта да танцуваш е голямо щастие, което обаче изисква огромни усилия. Ако на детето това желание не му идва отвътре, опасно е и е перверзно то да му се налага.

Грях е да бъде карано детето да задоволява желанието на майката, танцувайки за нея. Нека да танцува по-скоро за собствено удоволствие и за това на другарчетата си от своята възраст, с хора, на които е професия да преподават танца на тези, които имат призвание за това в обществото. Но детето не бива никога да се подканва да задоволява желанието на майката.

За съжаление в периода на сливане с нея това е най-голямото удоволствие за него. Но това не трябва да продължава. Причината, поради която децата отказват да се хранят, е, че майката желае прекалено много те да ядат. И са прави. Ако продължат да задоволяват желанието на майка си, стават перверзни. Не детето, а възрастният избраник на майката трябва да задоволява желанието ѝ.

Ние, майките, трябва да си признаем, че всички сме малко такива: когато сме приготвили някаква вкусна манджичка, чувстваме се обидени и унижени, ако детето ни или дори друго любимо същество не я яде и не ни засипва с комплиментите, които очакваме. Може този ден да не е гладно, а не би трябвало все пак да си претоварва стомаха, за да ни направи удоволствие. Възрастен човек може да го каже или да хвърли половината в кошчето за боклук, когато сме обърнати с гръб, за

да не обиди готвачката. Но представете си дете, на което даваме филийката му с конфитюр и масло и то я хвърли в шахтата на стълбището — доведоха ми едно такова дете: портиерката се оплаквала, че намирала филии на дъното на асансьора. Майката правела ужасни сцени, ако детето не е изяло на закуска своите две филийки, намазани с масло и конфитюр. То не е било гладно или може би е било, но не е искало да задоволи майка си. Това си беше негова работа, не беше необходимо да бъде лекувано от психоаналитик, нито от психотерапевт. При все това имах работа с един от „симптомите“ на това, което наричаме дете с труден характер!

Защо да продължаваме да му приготвяме филии, вместо да му кажем: „Ти си достатъчно голям, осемгодишно момче може наистина да си приготвя само филиите.“ Не виждам защо майката е длъжна да му ги приготвя и да му ги дава.

Това изречение, изречено от мен, предизвика следната реакция: „Това ми каза и мъжът ми!... Но тогава за какво служи майката, ако не да бди върху здравето на децата си?“ Според майката за сина ѝ е „добре“ да се храни, без да е гладен, „за да има смисъл нейното съществуване“.

Бих искала да дам още един пример на тази тема. Потребностите следва да се задоволяват, но желанието невинаги. Например детето няма нужда от бонбони. То иска бонбон заради удоволствието да се занимават с него, да му говорят, да му покажат, че го обичат. Много е интересно, когато установим, че ако кажем на детето: „А, така ли, добре, какъв да бъде бонбонът? Червен ли?“, ако му говорим в продължение на половин час, говорим му за вкуса на бонбона, според това дали е червен или зелен, дори можем да нарисуваме бонбони, детето забравя, че е искало да яде бонбон! В същото време ние сме прекарвали много приятен момент!

Така е: то идва да ви поиска нещо, иска да получи нещо, иска да говори за това; а вижте колко е интересно по време на разходка да се спреш с дете пред витрина. Какъв културен обмен е разговорът с него, играта да си подарявате въображаемо разни неща и в същото време какво доказателство за любов!

Детето казва: „Ах, много бих искал да имам камион.“ Майката отговаря: „О, не, невъзможно е, нямам пари.“ Бързо, бързо, да не гледаме: тя не иска то да се изкушава, а всъщност това е да живееш; да

живеем означава да посочваме с думи това, което ни привлича, и да го обговаряме.

— Харесва ли ти това камионче?

— О, да.

— Какво му е хубавото?

— Има червени колела.

— Да, добре, но червените колела могат и да не се движат. Това не е картинка. Камионът трябва да може да върви. Да влезем в магазина да го пипнеш. Днес ще го погледнем, но нямам пари да го купя.

— Искам го, искам го!

— Не мога, това е. Ако предпочиташ, да не влизаме да го видим отблизо и да го докоснеш.

— Искам, искам...

Когато детето вижда, че майка му е категорична: „Не можем да го купим, но ще поговорим за него“ и т.н., то се успокоява. Това, от което то има нужда, е да сме съпричастни с желанието му да има камион, да сме съпричастни с надеждата, и е лошо, ако майката обезцени неговото желание. Трябва винаги да се подкрепя желанието на детето, винаги. „Не е възможно да стане, но ти имаш пълното право да го желаеш.“

Откакто свят светува, има идиоти, които искат луната, но ако нямаше такива идиоти, които биха искали да пътуват до луната, това пътуване никога нямаше да се осъществи.^[3] Някои от тях платиха много скъпо, понякога и с поколение, страдащо от шизофрения, желанието си да бъдат учени или желанието си, подобно на Пиер дьо Кубертен^[4], да служат на човечеството...

Този човек бил разбрал, че е необходимо да се построят стадиони за гражданите, за да се даде възможност на тези, които упражняват градски професии, да спортуват в неделя. Той поиска да изгради стадиони и да превърне спортиста в идеал на Аза. Забавно е да се разглеждат снимките от онази епоха. Заговорило се за атлетите, които действително са послужили като Идеален Аз за развитието на децата. Така расата доста се „размърдала“, тъй като гражданите преди били престанали да се движат и водели застоен живот. Спортът изиграва революционна роля.

Но семейството на Пиер дьо Кубертен се срамувало от него; заради желанието си да постави спорта на първо място той станал предмет на безброй подигравки и всички му обърнали гръб. Гледали на него като на напълно смахнат. Децата се срамували от баща си, жена му се срамувала заради мъжа си. „Да се харчат пари за такава глупост!“ А той все пак посвещава живота си на възстановяването мястото на спорта във възпитанието на французите. Без да говорим за страстта, с която подновява Олимпийските игри в европейските страни. Освен че се разорява, той не намира и признание.

Много скъпо се заплаща да си воден от желание, което не се радва на консенсус, но въпреки всичко ще допринесе полза на обществото. Има такива хора, чиято амбиция не е да удовлетворят своя собствен, егоистичен стремеж, а преследват желанието си да осъществят нещо, което би било полезно за всички останали. Не става дума за мастурбационно удоволствие. При все това ги подиграват заради идеите им, понякога ги наказват (Галилей), а те виждат надалеч наистина „на ползу роду“...

Желанията се различават от потребностите по това, че те могат да се обговорят и задоволят по въображаем начин. Потребностите са необходими за оцеляването, за здравето или за тялото. Не говоря само за потребностите от внасяне: да се храниш, означава да удовлетвориш нуждата да вземаш; но съществува и нуждата да се освободиш от нещо, т.е. да се облекчиш от урината или изпражненията, или да премахнеш мръсотията от себе си, като се измиеш. Децата усещат това много добре и ако не ги задължават да се мият, те са винаги чисти, стига да им се даде пример, когато са малки. Наистина има деца, които се страхуват малко от студената вода, но след като видят удоволствието, което възрастните около тях изпитват от чистотата, те искат да направят същото, защото това е нормално за детето: то само ще направи всичко, което би го издигнало в собствените му очи и би го превърнало в такова приятно същество, каквито са за него заобикалящите го хора. Докато съществуват реплики като „Ела, дай си устата, дай си това...“ или майки, които ближат пръстите си, за да изчистят с плюнка петната по лицето на своето дете. Ужасно е да ги гледаш. Като хората, които не могат да оставят на мира другите и са готови да изстискат черните точки от лицето на съседа си.

Това е невроза, която води началото си от детството. Не е позволено да се забавляваш и да се цапаш. А всъщност е достатъчно да се измиеш веднъж вечерта, като се прибереш. Безсмислено е да се провикват всеки път: „Леле, на какво приличаш! Олеле, да си видиш косата!“, и т.н. Ужасно е. Като че ли външният вид прави човешкото същество. Важен е вътрешният живот, който живее; децата трябва да бъдат възпитавани така, та да могат да почувстват, че е важна радостта да живееш и да бъдеш съпричастен, а не външният вид.

В противен случай говорим за желанието на майката да има, вместо живо дете, дете „кукла“, винаги безупречно, като че ли излязло от кутийка. Да се задоволява желанието на такава майка е лошо за детето. Децата трябва да се научат да имат смелостта да „отбият“ своите майки, да не задоволяват желанията на своите родители по отношение на неща без никаква морална стойност.

Ще ви дам един пример.

Вие сте чули за Зелената къща, където приемаме съвсем малки деца.^[5] Днес, след като вече сме разбрали някои неща, изобщо не казваме на майките да не вземат децата в леглото си. Надарените и преждевременно развити деца започват да искат да спят в леглото на родителите си към четиринадесетмесечната си възраст; при тези, които не са толкова преждевременно развити, това се случва към осемнадесетмесечната им възраст. Те имат желание да се върнат в утробния живот по време на съня си, между мама и татко, за да не изпитват самотата на същество, което знае, че ще се развие като момиче или момче, и което иска да бъде допълнено с друго подобно. Как да спиш съвсем сам в леглото, лишен от присъствието на мама и татко, които са заедно... Защо да не отида и аз?

И така, ние не казваме никога повече на родителите, които се оплакват, да не вземат децата в леглото си. Защото трябва да се обясни на детето: „Чуй, докога ще караш майка ти да си мисли, че можеш да бъдеш нейното бебе, когато тя може да иска да има друго бебе? Родителите ти нямат достатъчно пари, за да се съгласи баща ти да й даде това, с което да си направи.“ Тогава то се замисля, а майката казва: „Смятате ли, че то може да разбере?“ — „Разбира се: то чувства, че имате нужда от дете, и се опитва да ви задоволи, като играе едновременно възрастен и бебе.“

В наши дни потребността от дете е голямо несъзнавано страдание на жените — понякога съзнавано, но по-често несъзнавано. Тялото им има нужда от дете, а понякога и те също изпитват желание да имат дете. И така, когато децата достигнат четиринадесет, петнадесет, осемнадесет месеца, това е естественият момент, в който, ако нямаше контрацептивни средства, жените отново биха имали дете. Но трудностите на живота пречат да се удовлетвори това желание или тази потребност.

В миналото, когато детската смъртност била доста висока, от осем деца оставали живи три или четири, а понякога и по-малко. Много родители казват: „Щяхме да бъдем шест, ако майка ми не бе изгубила пет. Аз съм единственият останал жив.“ В началото на века в селата и дори в градовете детската смъртност била изключително висока и това продължило до 1930 г. С предпазните хигиенни мерки на отглеждане, ваксините и антибиотиците, детската смъртност спаднала, и то от момента на самото раждане. При раждането умирали много жени. Днес това се случва рядко, поради което те се страхуват много по-малко. Тялото им изпитва по-малко страх — и те също. Ако можеха, доста жени биха имали повече деца и децата го чувстват. Съвременната жена има нужда от бебе, а също така и от мъжа си.

Детето пък, което не знае още дали е момиче или момче, именно в момента, в който трябва да го узнае, ще поиска да се върне в леглото, за да забрави, че ще го узнае, за да отрече това, което наричаме първична кастрация^[6], според която то е от един-единствен пол и не може да се развие, за да стане: момичето като бащата и момчето като майката, а че трябва да следва пътя, който води до идентификация с възрастния от същия пол, чието тяло притежава генитален апарат, еднакъв с неговия.

Това, което в тялото е видимо, е много важно, тъй като, както знаете, съществуват синдроми, при които тялото изглежда женско, но яйчниците не са яйчници, а тестисули. В крайна сметка видимото тяло структурира личността. Извън споменатите синдроми, които се срещат много рядко от биологична гледна точка, видимото тяло е причина детето да се структурира по образа на възрастните, които според него са стойностни и чиито тела видимо са подобни на неговото. Детето желае да се идентифицира с възрастния, защото благодарение на образа на възрастния получава представа какво ще бъде, когато

порасне. То не имитира възрастния. То се стреми да постигне завършения образ на самото себе си, под формата на този модел, и за щастие, променя модела по време на своя живот; в началото обаче са родителите му.

Така, отговорът на проблема на детето по отношение на желанието е да му се каже:

— Не, ти не можеш да осъществиш желанието си на възрастен спрямо своите родители, защото майка ти си има мъж и баща ти си има жена.

— Но аз искам да бъда нейна жена.

— Не можеш, след като си нейна дъщеря.

— Какво от това, искам тя да бъде моя жена. Как тя е твоя жена?

— Не можеш. Две жени не могат да се женят, дори и да се обичат (ако става дума за момиче). Не можеш, защото моята жена е твоя майка.

— Защо, след като ти си с нея?

— Защото аз не съм женен за собствената си майка — трябва да отговори бащата.

Деца не разбират нищо, ако бащата нарича своята жена — майката в семейството — „мама“ и майката нарича своя съпруг — бащата — „татко“. „Защо да нямам право да ида с татко, след като ти можеш?“

Нещата трябва да бъдат обяснени съвсем ясно на „бедничките“ невинни създания, като от момента на раждането им трябва да им се казва „твоята майка, твойт татко“. Но вместо да се казва на детето: „Дай на майка си, дай на баща си“, казва му се: „Дай на мама.“ Като че ли бащата е по-възрастният брат в семейството. Езикът подвежда и би следвало най-малко да му се обясни: „Да, така се казва, но става дума за твоята майка, не за моята. Моята майка е баба ти. А аз не съм женен за баба ти.“

Това ли било? Детето открива изведнъж културната забрана на кръвосмешението.

Кастрацията се осъществява чрез точността на речника, с който си служат родителите. Този речник би следвало също да се обяснява в детската градина и в началното училище, включително и правата и задълженията на всеки според мястото му в семейството.

Например казваме на момиченце: „Докога ще караш майка ти да си мисли, че ти можеш да се преструваш, че си нейното бебе и в същото време нейният мъж? Ти си момиче и никога няма да бъдеш мъж на мама!“

Ако то отвърне:

— Но аз искам да ида в леглото им заради татко.

— Ти никога няма да станеш жена на баща си.

— Не, не, не, ще бъда жена на татко.

Деветнадесетмесечното дете ви го твърди пламенно.

— Така ли, добре, пак ще си поговорим. А какво казва майка ти по въпроса?

— О, струва ми се смешно и сладко, защото аз също исках да се омъжа за баща си — отговаря майката, която слуша този разговор.

Продължавайте да говорите глупости, вземайте детето в леглото дотогава, докато то започне да ви притеснява. Нито е добро, нито лошо. Но забавя развитието и на тримата...

След това виждам отново майката: „Знаете ли, не знам какво сте й казали (беше пред нея, но тя дори не си спомня; впрочем струваше й се много странно, че се обръщам към детето, при положение че тя ми се оплакваше, че то я безпокояло всяка нощ), сега той (или тя) не желае повече да идва в леглото ми, дори когато мъжът ми става рано сутрин; би било приятно да се гушкаме, но вече няма начин да го накарам.“

Причината е, че когато казваме на дете нещо, което съвпада с посоката на неговото собствено желание — желание, белязано от забрана, която прави така, че то да може да порасне, — детето винаги го чувства. Забраните структурират у детето стойността на неговото желание, желанието му да стигне по-далеч от това краткосрочно задоволяване, към което се е стремяло: „Купи ми нещо, дай ми бонбон, вземи ме в леглото си“ и т.н.

Истинското задоволяване минава през това да говорим за него и да очакваме необикновения ден, Коледа, рожден ден — нещо такова можем да обясним на голямо дете.

— О, дълго е да се чака!

— Да, дълго; да погледнем календара. Ето, виж, трябва да минат Свети Андрей, Свети Анселм, Свети Барнабе.

Започваме да говорим за всички светци и детето забравя, че трябва да чака дълго за камиончето или за да получи някаква бебешка глезотия.

Желанието на детето трябва да ни служи за повод да общуваме с него и така, чрез словото, да му разкриваме света, свят на представи, свят на език, свят на думи, свят на обещания за удоволствия. От момента, в който получава бонбона си, то не може повече да говори и настъпва, както казваме, мир. Впрочем ние всички сме го изпитали, когато сме били малки: когато много досадна дама идваше да види родителите ни, черпехме я, ако за късмет имахме, с „карамел му“, защото знаехме, че така ще млъкне. Така постъпват и родителите, когато децата ги изморяват с въпроси и желания. Биберон на бебето, бонбон на детето, за да не говори, за да не пита, съсредоточено в хранопровода си, това е всичко. По този начин, като го задоволяваме, поставяме желанието му в регистъра на потребността. Защото бихме изпитали тревога, ако не задоволим желанието му. В резултат детето е принудено да се стреми все по-силно, по своеобразен и извън езика начин да задоволи желанието си, без да проникне в културата, която е езикът, представата или изобретяването на това, което нямаш.

Вижте: когато детето иска играчка, каквато няма, то измисля най-различни неща. Парченце от каквото и да е се превръща в неговия самолет, докато ако му се даде истински самолет, то бързо го счупва и тогава вече не може да измисли нищо и трябва да му се купи друг.

Желанието е творчество, изобретателност, то не е задоволяване чрез самото нещо; чрез езика, овеществяването, изобретателността и творчеството желанието еволюира в културно отношение.

Разбирате, че съм за танца, ако това се харесва на детето, и за музиката, ако тя ощастливява детето. Но ако желанието е на майката, това е друг въпрос. Често майката (или бащата) иска да даде на детето това, от което е била лишена самата тя. В такъв случай е добре да се даде възможност на детето да изпита това удоволствие, ако наистина има склонност към този вид изкуство. Но най-вече не бива да се настоява, ако виждаме, че му е досадно. Нека възрастният да започне да се занимава с въпросното изкуство! Никога не е късно да започнеш да се занимаваш с някакъв вид изкуство — за класически балет може да е късно, но не и за боди арт.

Познавам жена, която започна да учи пиано на четиридесет и осем години. Сега свири добре за свое удоволствие. Започна, след като един ден ми каза, че синът ѝ сядал на пианото след много сълзи и наказания. Всъщност пианистка е искала да стане тя.

Дойде на консултация и аз ѝ казах:

— Желаете синът ви да се занимава с пиано, защото може би вие бихте искали да свирите?

— О, да, толкова съжалявах!

— Вие все още можете да започнете, не мъчете детето си да изпълнява вашето желание. — Тя се замисли и изпита голяма радост от взетото решение. Впрочем интересното е, че детето, днес млад мъж, обича музиката — като музиколог, а майката е пианистка на стари години. Освен това работи. Изпитваше тази радост след четиридесет и осмата си година, след като никога през живота си не беше докосвала пиано, и искаше детето ѝ да стане пианист.

Същото се отнася и за танца: хората искат да удовлетворят чрез децата си това, което у тях съществува като потиснато желание. Може би. Защо не? Но най-вече не бива да се настоява.

ВЪПРОС: Бихте ли се върнали на понятието бягство в „отсъствието“ или в „игнорирането“ у децата, за чието зачатие се разбира в еди-кой си месец от утробния живот? Такъв е случаят с голямата ми дъщеря.

Ф. Д.: Надявам се, че госпожата, която ми поставя този въпрос, не би отказала да направи следното уточнение: това дете имало ли е вече проявите, за които говорих, това моментно бягство в състояние на некомуникативност или не? Уплашихте се заради това, което казах — да не би то да се прояви един ден. Или вече се е проявило?

ОТГОВОР: По принцип, не.

Ф. Д.: Ако тя не показва никакви смущения, не се притеснявайте за неща, които биха могли да се случат в бъдеще, но ако един ден забележите нещо такова, може да ѝ кажете: „Може би ти се криеш в самата себе си, за да не те вижда който и да било, както си живяла, когато си била в началото на утробния си живот, докато не съм знаела, че си била в утробата ми.“ Можете да го кажете по този начин, но не и преди детето да прояви нещо, което ви кара да мислите, че това може да е причината за неговото връщане към автентичността му, че има

нужда от такова връщане към самото него, за да избяга по този начин от познанието на другия за това, което то мисли, за това, което е.

ВЪПРОС: Може ли да уточните: детето не знае, че е дете, то не се познава. Отразява ли се отрицателно това на бъдещото развитие на детето?

Ф. Д.: Не, това се отнася за всички ни. Не се отразява отрицателно, напротив, отразява се много положително. Субектът, който е поискал да се роди, се намира в тяло, което се развива физиологически и е белязано от времето. Самият субект не е във времето. Езикът не е във времето. Доказателството е, че Сократ е актуален днес чрез съчиненията за него. Посланието на Сократ не е мъртво, то продължава да дава плодове чрез срещата си със съвременни субекти, които четат Платон. Когато казвам Сократ, то е просто за да посоча някакво име, защото всички същества са дали нещо на човечеството и продължават да му дават, въпреки че са починали преди стотици, хиляди години.

И днес все още, когато се запознаваме чрез археологията с прекрасни естетически предмети, които ни вълнуват с красотата си, един автор, човешко същество като нас отпреди хиляди години, ни поднася своето свидетелство чрез този пластичен, артистичен език, който ни докосва, зарежда ни и ни опложда, за да създадем на свой ред красиви „деца“, а те също имат отношение към всичко това.

Изложба за изкуството на етруските например влияе на хората с артистични наклонности; децата, които я посещават, биват белязани, без да го съзнават изобщо, и когато след няколко години започнат да творят, ще създадат произведения на изкуството, повлияни от етруската култура. Всичко, което е живо и живо още и чрез езика, остава живо завинаги, защото е език на субект, а не на индивид в тяло; разбира се, някой е бил посредник, тялото е служило за посредник в един момент от неговото човешко съществуване, но творческият субект е още и завинаги актуален чрез деликатното посредничество, каквото е изкуството. Всяко творческо произведение е език на любов и желание.

Артистът си служи с материал — пръст, метал, тъкан, скъпоценен камък и т.н., но не това ни впечатлява; предметът е пред нас със своите тактилни и сензорни характеристики, но това, което ни вълнува, не може да бъде изказано; то може да бъде само обговорено,

тъй като става дума за естетика. Създаването на уникален предмет, който е неповторим, обогатява и опложда в психологичен и артистичен смисъл човешкото същество от неговата или друга епоха много след изчезването на всички живи съвременници на артиста автор, ето какво наричаме произведение на изкуството.

Ето защо е трудно в епохата, в която живеем, да разберем кое произведение на изкуството ще остане да живее след нас. Има произведения, които са ни необходими, докато сме живи, и които покъсно ще се демодират напълно. За нас техният език може да има смисъл, но той би могъл да се окаже беден откъм духовност или естетическа автентичност и да не бъде носител ако не на безсмъртно послание, то поне на послание, което да е в състояние, след като е преминало през вековете, да докосне някого, „да се срещне с някой друг“. В този смисъл говорим за символно. Символното е това, което очаквам, за да почувствам искрата на естетическата наслада, която предизвиква жива радост у този, който я изпитва.

Знаете как се раждат някои призвания. В началото — което не означава, че призванието ще се запази такова, каквото е — може да е заради гледан филм, човек, когото сме чули, изложба, която сме посетили. Познавам хора, които в даден впечатляващ момент откриват призванието си, когато са били на 11, на 9, на 12 години. Например дванадесетгодишно момиченце посетило от училище лекция за Мексико (не се знае дали не се дължи на някой хубав мъж!). Мексико? Страхотно! Детето, което дотогава не ходело с голям ентузиазъм на училище, се променило напълно. Тъй като на всяка цена искало да успее да влезе да учи етнология, уроците станали „фантастични“. Жената, която познавам, започнала да се занимава с етнология, после със социология, после с друго, но именно ентузиазмът от онзи необикновен момент събудил нейното желание за труд. Това било посланието, дошло от някого, братското съпричастие на същества, които се разпознали, тя — сред децата, които слушали, и етнологът, който говорел за пътешествието си в Мексико с образи, снимки, филми. Тя открива смисъла на живота си.

И така, това е желанието, което намира начин да се изрази чрез много труд, който от този момент нататък субектът ще положи, привлечен от потребността да задоволи желанието. Но тук не говорим за желанието на телата, в смисъл на „получи удовлетворение и не

говори повече за това, нека да си бъде за теб“. Не, открива се хоризонт и за да се задоволи желанието, ще е необходима „дълга верига“ на продължителен и системен труд.^[7] В това е нашата роля на възпитатели: да удовлетворим потребността, защото ако не го направим, субектът може да умре; и да говорим за желанието, за да може той да търси начин да го удовлетвори сам — не за да ни удовлетвори нас, неговите родители или неговите възпитатели, а защото се чувства призван за това, което някой му е разкрил чрез пример, някой, който е излъчвал радост от намерения в работата смисъл.

Ето това е моето обяснение. Но не виждам нищо негативно. Може да се каже: или детето не проявява интерес, или се получава някакво „прищраковане“. Когато го има „прищраковането“, тогава можем да говорим с детето за това, което ни казва. Поставя въпрос. Не слуша отговора? Не настоявайте, очаквайте следващия.

Например детето изпитва потребност да знае, че има баща, дори ако майката не е омъжена; това е абсолютна потребност. В противен случай то ще расте символно парализирано и това ще се прояви. Ако не по време на неговия живот, в поколението му. Това е откритие на психоанализата. Какво по-лесно да се обясни на едно дете, че то, като всеки друг, има родител, „роден баща“, но не го познава? Че сега няма баща или че вече е имало други бащи, но те не са родният му баща. Няма нищо по-лесно. За осем дни вие ще установите как детето се променя благодарение на отношенията с майката, която му е казала истината. Истината е такава, каквато е.

Тогава то пита:

— А ти познаваш ли го, познавала ли си го?

— Разбира се, че го познавам.

— А защо не го виждаш вече?

— Защото престанахме да се разбираме.

— Съжеляваш ли? (Подразбира се, че го познаваш.)

Ако майката каже „да“, всичко отива „по дяволите“, това означава, че то не е имало право да се роди. Но съвсем друго е, ако тя му каже: „Разбира се, че не съжелявам, след като ти си тук и аз те обичам...“ Ако ли пък не, може някой страничен човек, познат, да ѝ помогне: „Майка ти каза, че съжелява, но не е истина, след като те обича. Ако не е познавала баща ти, когото след това не е искала да

вижда повече, тя не би те имала. Така че не се притеснявай, това, което майка ти говори, не е истина...“ Тогава виждате как детето се променя, тъй като започва да се чувства в правото си да има бащата, когото има, и осъзнава, че се е включило във веригата на живота в резултат от тази сексуална прегръдка. Децата умеят да го изразят: „Вижте какво, нека майките да си приказват; сега аз знам, а тя може да говори каквото си иска.“

От този момент нататък те се чувстват сигурни в себе си, защото някой им казва истината, която майка им крие или поради ината си преиначава.

„О, беше мръсник! Не искам да познава баща си, той заряза и двамата ни“; а когато се опитаме да разберем истината, установяваме, разбира се, че тя се е досещала, че този мъж е щял да ги „зарече“, както тя казва. Но щастлива да има дете, тя го е запазила. Ако не е била щастлива, че е щяла да има детето, макар че мъжът би искал да го запази, защо тогава го е запазила? Това са много важни неща, защото тя може да каже на детето: „В деня, в който поискаш да намериш баща си, това сигурно няма да бъде невъзможно за теб, но аз няма да ти помогна. Много страдах, когато той си замина заради друга жена; но ти, разбира се, можеш да намериш начин да се видиш с него; това си е твоя работа.“

По този начин виждате деца, които се оправят, защото желанието им не е било отхвърлено, а прието като основателно: „Аз няма да ти помогна, но не съм против, оправяй се сам; мога дори да ти дам последния адрес, който имам, или адреса на селото, където го срещнах, на баба ти по бащина линия...“ Не задоволявате неговите желания, но говорите за тях, защото те са основателни, въпреки че не искате да му помогнете или нямате възможност да му дадете нещо, което то иска. Ако иска да има колело, мотопед, а нямате пари да му ги купите, или майката прекалено много се страхува (въпреки че детето е на възраст, когато е разрешено да се кара мотопед), тя може да му каже: „Прекалено много ме е страх да не ти се случи нещо, така че не искам да ти го купя; сега по закон имаш право, оправяй се сам. Ако можеш по някакъв законен път да спечелиш пари, няма да имам право да ти се противопоставям.“ Това е всичко.

Ето какво означава да се подпомогне детето да се превърне в автономна личност (говоря за голямо дете): нуждите на детето трябва

да се задоволяват, но не и всички негови желания, защото родителите също трябва да могат да изкажат желанията си, дори са длъжни да го направят.

ВЪПРОС: Какво да кажем на децата при самоубийство на майка им или на много близък член на семейството?

Ф. Д.: Ами да им се каже истината веднага, веднага, в момента, в който всички научават и преживяват удара. Ако не го направите, ако не кажете какво се случва, вие все едно се отнасяте с детето като с домашно животно. Трябва да му се каже:

— Той умря.

— Но как?

— Нарича се самоубийство.

— Какво означава това?

— Виж, много ми е мъчно, не мога да ти го кажа, попитай когото искаш, погледни в речника.

Трябва да се каже истината. И след това: „Защо се е самоубил?“

Трябва да се говори при такава драма. Няма подходяща възраст, на която това да може да бъде казано. Може да се каже и когато детето е на осем дни и на петнадесет дни, няма възраст. Нещастие тогава, каквото го изпитват родителите, отговорни за детето, трябва да се каже. По такъв начин му помагаме най-добре. След това можем да добавим например: „Много ми е тежко да ти говоря за това, поговори с други хора. Прав си да се интересуващ, но на мен ми е много мъчно, нищо не мога да добавя.“ Необходимо е да покажем основателността на желанието на детето и да му дадем възможност да намери другаде отговор, вместо да крием. Няма нищо за криене в самоубийството, то е нещастие. Не виждам защо би трябвало да се крие.

Какво да кажем пред децата? Кажете това, което може да се каже, това е всичко. Впрочем интересно е защо хората изпитват колебание в такива случаи?

Често пъти съм консултирала деца, които от един момент нататък започват да изостават в училище. Когато по време на предварителните сесии се връщаме назад във времето с родителите — предварителните сесии са много важни, преди да се види детето, — успявахме в крайна сметка да стигнем до началото на емоционалното разстройство. „Ами да, всичко започна по време на ваканцията, когато баба им (по бащина или по майчина линия) почина. Не им казахме,

нали разбирате, не искахме да им разваляме ваканцията.“ Родителите се върнали с изопнати от мъка лица, но не казали нищо на децата! А става дума за дете, което посещавало баба си всяка седмица, в неделя! И така, щом се връща в Париж, то пита:

— Ще ходим ли при маминка?

— Е не, не, маминка е в болницата.

— А, така ли...

След което тя продължава все така да е в болницата. Приближават коледните празници:

— Ще поканим ли маминка?

— О, не, тя е много изморена (или тя замина).

— Но нали мога да ѝ се обадя по телефона?

— Не, не, ще я обезпокоиш.

Така нещата се влачат, малко по малко възниква пропаст и детето изпада в депресия.

Виждала съм това много пъти! Не само във връзка с маминка или по повод на друга сериозна история, която се е случила в семейството. Също и на съученик, който е починал. Тъй като не искаме да кажем, измисляме: „Няма да се върне в клас, сменил е училището“, а става дума за най-добрия му приятел, който загива в катастрофа по време на ваканцията. И наблюдавате как такива деца започват бавно да гаснат, защото не разполагат с думите, с които да кажат на какво се дължи тяхната мъка. Умъртвено е някакво много силно чувство у тях. Ето защо трябва да се казва веднага.

Дори самоубийството може да изиграе положителна роля в семейството; самоубийството не е задължително негативно. Не знаем. Не знаем какво е то за починалия; не знаем дали не е дори героичен акт от негова страна, за да спаси децата си, ако става дума за баща или майка, която не е била чута относно това, което е имала да каже. Може да се съжاليا, но не трябва да се крие от детето.

Детето трябва да участва в траурните ритуали; дори ако трябва да се носи на ръце, ако е много малко; става дума да се включи като човешко същество в емоционалните събития на семейството. Поради факта че е участвало като човек със семейството си в това събитие, тази енграма ще се запечата в оптичните му възприятия (може би не съзнателно, но несъзнателно). Защото субектът няма възраст, той веднага става толкова голям, колкото когато е на двадесет години...

Възрастта не съществува. По тази причина детето не знае, че е дете, то е желаещо същество, а желаещото същество не знае на каква възраст е. Впрочем всички ние го разбираме. Когато желаем нещо, а хората ни казват: „На твоите години!“, ние си мислим: „Значи не е за нашата възраст? Много важно!“

Същото се отнася и за детето: то е на възрастта на своето желание и ние невинаги разбираме за какво става дума. То може да го изрази по някакъв начин и, доколкото успее и при условие че от социална гледна точка желанието е осъществимо, може да му се каже например: „Работи, за да го осъществиш, не съм против; няма да те подпомагам, защото не съм съгласен, но за себе си си прав, защо не? Продължавай.“

Важно е да се постъпва по този начин.

ВЪПРОС: Какво е мястото на желанието на възрастния човек в институциите, където се отглеждат деца: ясли, занимални и други?

Ф. Д.: Зависи от възрастния. Не знам.

ВЪПРОС: Може ли то да съществува?

Ф. Д.: Ако възрастният не изпитва желание, той би бил жив умрял.

ВЪПРОС: Може ли децата да бъдат защитени от това желание?

Ф. Д.: Може би говорите за сексуалното желание на възрастния към детето? За това ли става въпрос?

Наистина, когато работиш с деца, да си направиш с тях бардак е лоша индикация. По-добре е да си намериш друга работа, тъй като подобно поведение би означавало да се разстрои развитието на детето. Би могло да обърка нечия съдба.

Трябва да го имаме предвид, когато говорим за местата, където живеят деца: децата всъщност умеят много добре да предизвикват желанието на възрастния, само това им е работата. Но възрастното лице, което чувства, че би могло да използва дете, за да удовлетвори желанието си, знае, че това не може да става на работното му място. Би било професионална грешка. Да задоволява както и където може незаконното си желание, но не и на работното си място с деца, които родителите са му поверили, за да се научат да постигат отрано желанията си сред свои връстници, и така да ги подготвят да станат

зрели хора. Сексуалното пожелаване на дете, което не е узряло полово, е злоупотреба с власт, тъй като детето трудно може да избегне това, а то е много вредно за него.

Знам, че последствията невинаги са катастрофални и съм консултирала млади хора — но, разбира се, по-късно, — които наистина са били спасени да не станат престъпници от хомосексуалисти (мъже или жени), които са се отнесли към тях много бащински или майчински, подкрепяйки тяхното развитие. Става дума за деца, които са били почти изоставени, но психологически зрели, и които във времена, различни от нашето, биха имали право на полови връзки. На възраст, когато може да се сключи брак, нещата стоят съвсем различно. Но когато родители или възрастни възпитатели изпитват желание към деца и го удовлетворяват за сексуалната си наслада в ущърб на детето, за децата е много вредно. Например да напляскаш дете по задника, за да изпиташ удоволствие, или да раздаваш плесници под предлог, че е добре за него, е едно и също нещо, а именно сексуална злоупотреба. Не е полов контакт, но удоволствието, което се изпитва, е сексуално. Същото се отнася и за ласките, които предизвикват сексуални вълнения. Възрастните хора трябва на всяка цена да се стремят да ги избягват по време на работа или пък ако не са в състояние, да сменят професията си. Това ли имате предвид с вашия въпрос?

ВЪПРОС: Как възрастни хора могат да работят на такива места за отглеждане на деца, без това желание да се прояви?

Ф. Д.: Желанието децата да израснат като достойни хора е сублимирано сексуално желание у възрастния. Такова трябва да бъде желанието на възпитателите: да се освободи детето от препятствията, които му пречат да гради живота си. Такова е желанието на възпитателя, но не става дума за сексуално желание в смисъл на телесно общуване или с цел да се постигне физическа наслада, удовлетворение от допира с кожата, желание да се целува детето през целия ден, не. Когато възпитавате децата, не го правите заради телесното общуване; когато детето не може да се спре да целува лицето, което е неговият възпитател, той трябва да отговори така: „Да, обичам те наистина“, но не и да отвръща с целувка.

Въздържането от удовлетворение чрез телесно общуване е много важно. Когато имаме работа с дете, за да може действието да играе

възпитателна роля, всичко трябва да се изразява чрез словото. Останалото е моментна слабост. Поради регресия даряваме с майчина целувка детето, което ни е целунало, и казваме „Ах, колко се обичаме!“ Добре. Но не трябва да се продължава, в противен случай детето ще започне да изостава в развитието си. То знае много добре как да играе на най-тънката ни струна, как да се превърне в най-предпочитаното сред всички, как да намери извинение, за да не изпълни задачите, които има да изпълнява, а именно тези, с които трябва да се справи, за да е в състояние да се развива постоянно, да прави усилие, за да се развива, да се самоопределя и да поема собствени инициативи. То търси убежище при някой, който би трябвало чрез словото да му помогне да открие себе си, и да изпита удоволствие от това. Не за да направи удоволствие на възпитателя, а за да достави удоволствие на самото себе си по отношение на собствената си история и собственото си миналото.

Например попитайте дете, което е успяло в нещо:

— Кой би искал да се гордее с твоя успех?

— Вие, вие.

— Не, не аз. Аз съм учителка за всички. Ако се стремиш да ми доставиш удоволствие лично на мен, ще провалиш живота си, дете, защото аз няма да мога да направя нищо за теб. Трябва да се стремиш да доставиш удоволствие на други, не на мен. За мен това е работа, за която ми плащат, аз нямам нужда да ми се доставя удоволствие. Опитай се по-скоро да правиш нещата за някой друг.

Ето как класната може да помогне на ученик, който би искал непрекъснато да ѝ доставя удоволствие, за да се чувства така, сякаш е нейно дете. Но не трябва. Нашата роля е да му кажем с думи:

— Това може да достави удоволствие на майка ти.

— О, майка ми, на нея ѝ е все едно.

— Потърси друга жена, на която няма да ѝ е все едно, както ти казваш, но това не съм аз.

В същото време учителката разговаря с детето, тя е доволна и се смее. Шегува се:

— Знаеш много добре, че ние двамата няма да се женим! Не се стреми да ми доставяш удоволствие. Аз си имам мъж. Ти не познаваш моя съпруг (моя годеник), но той е чудесен.

— Така ли, как изглежда той?

— Той е чудесен.

Момичетата в такъв случай казват: „О, тя си има много добър мъж!“ Така вие успявате да угасите хомосексуалния плам, който се заражда у момичето. То си казва: „Жалко, не мога да бъда нейната дулцинея, тъй като тя си има друг, по-добър от мен“.

По този начин помагаме на децата: показваме, че сме разбрали желанието им, без да им се смеем, оправдавайки го понякога, като в същото време го отклоняваме, но обяснявайки каква е причината. Причината: отказваме да купим играчка, защото нямаме пари; защото детето няма нужда или вече има това, което му трябва, и т.н., или: „Защото съм отговорна за бюджета“. Трябва обаче да оправдаем желанието, което не искаме да удовлетворим. Да го обговорим.

ВЪПРОС: Възможно ли е родителите да отграничат единствено с помощта на думите запазени сфери, в които децата никога да не посмеят да проникнат?

Ф. Д.: Не знам какво иска да каже лицето, което задава въпроса, трябва да се обясни малко по-подробно. Дали има предвид спалнята, която трябва да бъде неприкосновена? Това е трудно. Спалнята на родителите е наистина мястото, в което, щом им се обърне гръб, те отиват да скачат върху леглото.

Запазената сфера е нещо, което никой не може да наруши. Това е чувството им един към друг, тези неща не могат да се изкажат. Не може да се изрази на глас любовта, която изпитвате към някое същество. В такъв смисъл говорим за запазена сфера, която никой никога няма да може да наруши. Нещо толкова интимно, че е невидимо. Нещо истинско. Не знам какво е запазена сфера... Чекмеджето на нощното шкафче, където има презервативи. Бъдете сигурни, че децата вече са ги намерили. И реагират:

— Какво е това?

— Виж какво, не ми е удобно да ти кажа. Когато пораснеш малко, ще ти обясня.

— О, това сигурно е, за да си пазиш пръстите! О, да!

Детето е много доволно, че не става дума за тайна.

След което настъпва денят, в който обясняваме: бащата решава да посвети сина си в отговорностите на мъжа в половите отношения. „А, така ли, а, добре, чудесно, но не ще да е много удобно да си

възрастен; всеки път, когато поискат да правят любов, трябва да се пазят да не стане дете; не ще да е забавно.“ И т.н.

Ето защо не ми е много ясно какво се има предвид тук, когато се говори за запазена сфера. Децата отгатват всичко. Те много добре умеят да пазят тайни. Достатъчно е да им се каже. Например жена, която има любовник, когото детето случайно е видяло. Изобщо няма смисъл да му се разказват измишльотини. То е разбрало вълнението на майката и на другия човек, задава въпроси. „Ти видя, че в живота ми има някой, който не е баща ти. Много бих искала да не му го казваш. Не знам какво ще стане. Ако наистина бях сигурна, вече щях да съм се разделила с баща ти. Разбираш ли...“, и т.н.

Една жена ме посети, за да ми каже: „Детето ми ме видя, какво ще правя? И какво ще направи то?“ — „Ще видим. Какво по-лошо може да се случи, ако мъжът ви разбере? Може би това ще ви помогне да се разведете.“

Или пък детето ще го запази за себе си и ще съзрее, казвайки си: „Виж ти, майка ми си има някой друг в живота освен мен (защото то вече е знаело, че нещата с бащата изобщо не вървят, че родителите живеят заедно като «фигуранти», без да се обичат), такъв е животът!“ Детето е разбрало и от този момент нататък трябва да го имаме предвид: конфликтът да се обясни, да не се крие истината, която то е открило, напротив, да се разговаря за това.

Онова, което не може да се каже и никога няма да може да бъде казано, е съкровено и толкова дълбоко изживявано, че за него не може да се говори. Ако някой ден детето го отгатне и заговори за това, трябва да му се каже: „Ти си чувствително дете, ти си се досетил.“ Не виждам какво толкова трябва да се крие, след като поемаме отговорността за нашите действия и противоречия. Да си възрастен, не означава да си безгрешен.

ВЪПРОС: Може ли изречена дума в детството да се окаже решаваща за цял живот? Може ли да дадете примери?

Ф. Д.: Да, разказах ви историята с Мексико. Друг пример е това, което правят ромите, когато търсят нови музиканти.

Научих тази история, когато бях на поклонение в Сент-Мари-дьо-ла-Мер, у една приятелка, която познаваше много ромии. Говорихме дълго и беше изключително интересно. Тя разказа, че когато сред ромите музиканти в рода, в групата или в племето, не знам как се

казват, най-добрият музикант на даден инструмент почувства, че остарява, те казват помежду си: „Трябва някое дете да го наследи“, и така през последните шест седмици от бременността на някоя от жените този най-добър музикант идва да свири всеки ден за плода и после всеки ден в продължение на няколко седмици след раждането; всеки ден той свири на инструмента си за бебето това, което изпълнява най-добре. Оставят така нещата и са сигурни, че детето ще избере този инструмент, като порасне. Разказаха ми, че винаги подготвяли по този начин новата смяна. Избирали момента преди раждането и първите седмици след раждането. Когато детето достигне възрастта, на която да иска да се изразява, то ще поиска да свири именно на този инструмент. Красиво. Нали виждате: музиката е повече от слово, тя е означаващо езиково послание.

Със сигурност може да се твърди, че речта, чува на много ранна възраст и произнесена с любов — защото става дума за нещо, в което е вложена любов, — отваря бъдещето за човешкото същество. Но е необходим латентен период между този момент и осъществяването. Всъщност като зърното в земята, което не се вижда, докато не покълне. Не е директно от типа на: „Направи това, за да ми доставиш удоволствие... Хайде, упражни гамите!...“ Съвсем не. Желанието блика отвътре и неизбежно се стреми да се изрази навън. Това е, което ние трябва да подкрепяме, но не по най-лесния начин. Необходимо е и да го мотивираме, като набавим, ако е възможно, средствата. Може би ще е много трудно, но кажете: „Ти си смел, ти ще намериш смелост; ако наистина искаш, ще го направиш, ще успееш.“

В това се състои работата ни на възпитатели.

УЧАСТНИК: От една година група професионалисти от различни професии: педиатри, психолози, психиатри, медицински сестри, детегледачки, няколко акушерки и също начални учителки, се срещат, за да обменят опит, свързан с тяхната практика, защото всеки един от тях изпитва нужда да разшири кръга от въпроси. Сформират се много работни групи; такива срещи позволиха например да се създаде група по проблемите на родителството и също така център за срещи в града им.

Други групи разсъждават по други теми. И ако хора от залата се чувстват заинтересовани и искат да се присъединят, те биха се радвали да ги включат.

Ф. Д.: Важно е, особено ако днес сте се почувствали заинтересовани, да започнете да обменяте опита си с други хора. Според това, което ми казахте тази сутрин, мисля, че тази инициатива се роди след конгреса в Кан, чиято тема засягаше най-малките деца.^[8] Наистина подобна инициатива подтиква много хора да работят заедно. Със самия факт на изричане на глас въпроса, който си поставяме, проблемът вече се изяснява, след което другите също ще ви подпомогнат за обясняването му.

УЧАСТНИК: Ние искаме да направим от този център по родителство място за живот за малки деца, придружени от родителите си или от бавачките си, или от бабите си, лица, които всекидневно се занимават с тях. Това е място за срещи на професионалисти, но е отворено за възможно най-широк кръг от хора, т.е. могат да участват начални учителки, психолози, психоаналитици, психиатри, социални работници, детегледачки, акушерки и т.н.

Ако искаме да създадем център по родителство, би трябвало да може да се сформира екип, заинтересован от функционирането на такъв център.

Той вече започна да се сформира. Проблемът е, че мъжете са много малко, а ние можем да функционираме само ако този екип е смесен. Очевидно жените, които се интересуват, могат да се присъединят, но апелът ми е специално към мъжете.

Задават ми въпроса: защо място за живот на най-малките? (Когато казвам най-малките, това могат да бъдат още неродени деца, дори още незаченати! Може да се посещава център за родителство, преди още детето да е заченато; също така и по време на бременността; след излизането от родилния дом или до навършването на третата година, т.е. дете на четири години). Защото досега няма институция, която да позволява на тези деца да имат отрано социален живот. А това е място, което позволява на много малки деца да имат свой социален живот, придружени от семействата си.

Досега във всичко съществуващо — занимални, ясли, детски градини и т.н., най-малките са винаги разделени от родителите си, имам предвид ако не родителите, то хората, които ежесдневно се занимават с тях. Става дума за място за живеене.

Ф. Д.: Напомня ми малко модела на това, което създадохме в Париж през 1979 г. и което нарекохме Зелената къща. Това е съвсем временно място за живеене. Целта е да се подготвят децата за ясли, преди да навършат два месеца, да се подготвят да живеят в детски градини, за да не се наруши сънят им от смяната (резултатът от постъпване в ясла е винаги безсъние), но също така и да се подготвят за училище, ако не са имали социален живот преди това, т.е. да се подготвят да живеят в обществото, отделени от родителите си, без да изпитват тревога. С тази цел е необходимо да бъдат приети с родителите си на друго, различно от дома място.

Лоша практика е да се позволява на майката да посещава яслите през първите дни, в смисъл че тя не се занимава с другите деца. Разрешава се на някое дете да дойде с майка си. В забавачниците също позволяват на майките да останат. Като награда за хистерията. Когато детето не казва нищо, майката може да си отиде, а майката, чието дете плаче, може да остане. Налагат се капризите на детето и воайорството на майката, която безделничи сред активни жени професионалистки.

Този център за родителство, който искате да създадете във вашия град, е нещо много хубаво, защото се различава от институциите, които, за да възпитат социален индивид, приемат детето, откъсвайки го от родителите му.

Неудобството за децата, които се настаняват в ясли, е, че те имат две личности. В яслата групата, „обхващаща“ другите деца, се възприема като еквивалент на майчината грижа, а жените, които се занимават с тях, представляват еквивалент на бащината грижа. Това не би могло да се случи, ако, преди да постъпят в яслата, децата посещават такъв център за родителство, където те знаят кои са техните родители, знаят, че те не могат да бъдат заместени от лица, които се занимават с тях професионално и на които родителите плащат.

Когато говорим пред бебе, без да говорим на неговата личност, постепенно то престава да слуша. Цитирахме един много подобен случай: дете, което загубва майка си и никой не му казва; когато започват да говорят за това, то си тръгва, знае, че не трябва да го чуе. Тоест то се е отказало напълно от правото си да преживее своето страдание по човешки. То е напълно изоставено във връзка със смъртта на майка си и знае, че обществото не иска да разбере как то си представя това страдание.

Същото се отнася и за бебето. Когато майката казва: „О, какво съм преживяла с него“, разказвайки за раждането, началото на кърменето му, ние се обръщаме към самото него: „Чуваш ли какво казва майка ти? Тя разказва колко страдания е преживяла заради теб, а ти също си страдало, че ѝ причиняваш страдание.“ Говорим за това, което казват родителите, без да им отговаряме, като адресираме казаното към детето.

Би било много добре, ако успеете. В Зелената къща беше много трудно да приемат идеята ми за превенция на психосоциалните смущения, неврози, психози, които установяваме, когато е твърде късно. Ето защо трябва да окуражаваме общуването между родители и деца много преди да се втвърди даден симптом.

Да вземем безсънието при малките деца.^[9] Безсънието е симптом, който настъпва постепенно и се превръща в начин на живот. Родителите не разбират изобщо на какво се дължи това, ние също. Но когато детето стъпи наистина в Зелената къща, безсънието изчезва: на следващата нощ то спи. Децата, които скучаят, имат нужда от родителите си през нощта, за да се забавляват.

Както казах, децата, настанени в ясла, имат две личности: личност — обект на обществото, и личност — субект, който е блокирал във времето, когато родителите са започнали да ги оставят в ясла, без да ги предупредят, без да им кажат колко им е мъчно, че трябва да го направят, но че е необходимо.

Най-вече майките да не целуват децата си, когато идват да ги вземат. Трудно е, още повече че детегледачките им правят забележка: „Ама вие изобщо не бързате да видите детето си, дори не го целувате.“

Трябва да могат да се въздържат при идването си.

Всички деца в яслите пищят, виждайки майките си, защото изпитват ужас, че ще се превърнат в „изсмукани биберони“. Оставили са ги, обсипвайки ги панически с целувки, посрещат ги с горещи целувки на майки, оцетени, че е трябвало да прекарат цял ден без тях. Децата знаят, че идва отрядът от пантери, който ще се нахвърли върху тях, но не знаят още коя е тяхната майка. Те я познават само по нейната миризма и ритъм. Преди да успеят да я разпознаят, тя вече е на път да ги разкъса. Всичко се променя, ако детето чуе гласа на майката, усети характерния начин, по който го облича, ако тя го поеме от детегледачката с думите: „Добре ли мина денят?“, и т.н. А към детето:

„Връщаме се вкъщи, ще видим баща ти, братята и сестрите ти, прибираме се.“ Когато всичко приключи, вече може да го целуне, преди да го сложи в количката. Или пък вкъщи може да го мляска колкото ще, защо не? Но не и с пристигането си в яслата.

Ето как трябва да се подготвят децата, които ще бъдат настанени в ясла. Впрочем, когато видят тези двумесечни бебета, жените от яслата казват: „Децата от Зелената къща не са като другите. Те ви слушат, гледат ви с отворени очи, не са затворени в себе си, не плачат, когато ги караме да чакат биберона си. Достатъчно е да им се каже: «Идвам, не съм те забравила»; когато майките пристигат, те не пищят. Освен това тези деца имат изразителни мимики.“

Майките идват в Зелената къща, когато знаят, че ще трябва да настанят детето си в ясла. То трябва първо да свикне с мястото и след това го подготвяме друго лице да му сменя пелените и да му дава биберона в присъствието на майката.

Майките трябва да знаят, че не трябва да отбиват бебето два дни преди да го дадат на ясла, то вече следва да е свикнало с друг начин на хранене. Нещата трябва да се правят постепенно. Добре е предварително в място като Зелената къща майката да натовари някого от персонала да смени пелените на детето в нейно присъствие, докато тя го успокоява: „Така ще бъде, когато отидеш на ясла, госпожите ще те променят — наричат ги лелки. Те са в услуга на родителите ти, родителите им плащат, да се грижат за теб.“

Много е важно детето да знае, че то не е длъжно да обича тези лелки и че те също не са задължени да го обичат. Ако го обичат, още по-добре! Но не това е важното. Важното е, че те са му в услуга, в услуга на родителите му и успешно удовлетворяват неговите потребности, защото без помощта на другия то не може да оцелее.

Може би ви се струва необичайно да му го кажете, но резултатът е действително решаващ за доброто здраве на детето, което запазва по този начин личността си. То знае, че е син или дъщеря на еди-кого си или на еди-коя си, и каквато и да е средата, в която се намира, то не е предмет, принадлежащ на тази среда, на лицата, които се занимават с него. То си е винаги то, свързано с родителите, временно поверено на едно или друго лице, което изобщо няма безусловни права върху личността му.

Същото се отнася и за училището; детето трябва да се предупреди, че учителката няма никакви права над него; нейното задължение е да преподава. Ако е нервна, може понякога да я сърбят ръцете, има право и да раздава червени и черни точки. На учителката се плаща, за да преподава; не ѝ се плаща, за да бъде мила. Виждала съм много деца във втори клас на началното училище да желаят да се върнат в първи клас, защото имали мила учителка, докато учителката не трябва да бъде нито добра, нито лоша. Важното е детето да ходи на училище с другите деца, да знае, че на учителката се плаща, за да ги подготви за живота в обществото чрез преподаване, и че тя никога не може да замести мама. Законът изисква да се ходи на училище от определена възраст нататък. Не е нито добре, нито лошо да не обичаш или да обичаш да ходиш на училище. След като, така или иначе, трябва да ходиш на училище, по-приятно е, ако ти доставя удоволствие!

Може да се приеме, че детегледачката е друга майка — не рождена майка, а друга — но не и учителят. Във въпросните центрове тези неща могат да се кажат на деца под три години и това изключително ги подпомага за по-нататък.

ВЪПРОС: Вие споменахте за индуктивния глас на другия. Може ли да развиете тази идея по отношение на глухонемите деца?

Ф. Д.: Вродено глухите деца изобщо не са неми. Глухите са много приказливи, но не с това, което се чува, не с модулациите на гласа, които ухото чува; има някои, които чуват звуци, вибрации и които не са глухи за всичко. Във всеки случай те живеят изцяло с езика, с визуалния език, с езика на обонянието, на ритъма, на мимиката, на жестовете.

Някои деца са глухи и слепи. С тези деца може да се работи, аз самата съм работила с такива деца, дори с деветнадесетгодишни, тогава, когато ги смятаха за умствено изостанали.^[10]

Тяхното средство да различават другия е обонянието и допирът. С тях може да се общува много добре, особено когато са малки.

Още по-добре би било, ако родителите, чието дете е глухо, знаят, че то също общува чрез език, така както и чуващото дете — не чрез вербален език, но с езика на мимиките, на съчастието, на радостта, на мъката, на отношенията между психиките и чрез жестомимичния език на своята народност, ако родителите се научат да разбират този език. Ако родителите могат да научат жестомимичния език заради своето

дете, това би било много добре, разбира се, но е много важно също, ако те могат да общуват от разстояние чрез мимика и във всеки случай да влизат в контакт с детето си чрез всички възможни начини извън вербалния чуваем език.

Глухите деца живеят непрекъснато в магичен свят. Например майката чува колата на мъжа си, който си идва: тя отива да го посрещне на вратата. Детето, което е виждало бащата да влиза, когато майката отваря вратата, тръгва да отвори само вратата, за да влезе бащата, и тогава изпитва ужасна безпомощност. То си мисли, че никога няма да може да предизвика появата на бащата, защото не му е обяснено, че е глухо. Не се казва на децата, че са глухи, което е груба грешка.

На всяко дете с недъг трябва да му се каже веднага какво му има, в момента, в който бъде установен.

Когато му се каже за недъга, щом той бъде установен, детето може да бъде възпитавано по друг начин, защото, след като знае, то няма да страда от усещане за непрекъснато безсилие. То разбира в какво се състои неговата инвалидност, благодарение на което може да я компенсира с другите си сетива, с други средства за общуване, които при него са много по-изострени в сравнение с тези, които не страдат от такава недъгавост.

Всъщност ние слизаем по стълбищата е очите си. Остарявайки, все повече си давам сметка за това. Живея от четиридесет години в същата сграда, със стълбище, което познавам добре, но когато токът спре, се хващам за перилата. Изглежда, че обикновено слизам по стълбите с помощта на зрението си.

Глухото дете има много по-зорък поглед за всичко означаващо: нюансите, лицата, а също така съществува и обонянието. Всички ние като живи същества излъчваме специфична миризма. Миризмата ни се променя според чувствата, които изпитваме, и малките деца, чието обоняние подлежи на развитие, когато усещат лицата от разстояние, разпознават по този начин близките, ако не ги виждат или не ги чуват. Това е валидно за глухите деца. Двойки мозъчни нерви командват зрението и слуха ни. Когато слушаме надясно, не можем да не обърнем очи в същата посока. Детето, което няма слух, за да чува, слуша с очите си, ако можем така да се изразим, с усещането си за допир, като с радар.

Може би сте чели свидетелства на слепи, които се ориентират в пространството посредством нещо подобно на радар. Веднъж Ж., ослепял на стари години, открива, че започва напълно да се ориентира в пространството, в което се намира, чрез усещането си за дълбочина и ширина на стаята благодарение на несъзнаван дотогава радар, който изведнъж го повел. Прочетох много интересна книга, излязла през двадесетте години на ХХ в., написана от ослепял по време на войната човек, който се чувствал „загубен“ до деня, в който изведнъж получил това усещане. Сляп по рождение споделил с него за такава възможност. Той си казал: „За мен ще е невъзможно, бях много възрастен, когато ослепях (той бил ослепял по време на войната от 1914 г.).“ Въпреки всичко един ден, както се чувствал загубен в самотата си сред шума на тълпата, редом с група слепци като него, изведнъж се почувствал като „понесен“, като че ли бил изпаднал в състояние на безсъзнание. И тогава получил възприятие за „радара“, за стени отдясно и отляво. На едно място усетил зелени растения, които трябвало да притъпяват звука. Попитал другите около себе си, които страдали по-отдавна от слепота: „Ами да, му казали те, чудесно, ето че и ти се сдоби с радар. Сега вече бастунът почти няма да ти служи, доверявай се на твоя радар.“ Звучи невероятно.

Глухите деца могат с помощта на зрението си да разбират хората, те имат възприятие за допир, обоняние и несъзнаван жестомимичен език. И разбира се, има още по-добро средство, а именно съзнателният код, наречен „език на знаците“; те могат да го научат и родителите, които го овладеят, да им говорят на него.

Дете, което общува с родителите си от самото си раждане, ще се адаптира много по-лесно в обществото, най-вече в обществото на глухите, които си служат с езика на знаците, като в същото време ще се чувства сигурно в обществото на чуващите. По-късно, на четири-петгодишна възраст, ще се види как да бъде обучено на този друг, втори език (първият е езикът на знаците), вербалния език на неговата страна, при нас французите това е езикът, говорен и четен по устните.

ВЪПРОС: Едно момченце на три години и друго на девет месеца, бащата е арабин, майката французойка. Бащата има намерение да обреже синовете си. За майката обрязването е осакатяване. Какво мислите за този проблем?

Ф. Д.: Това съвсем не е проблем само по себе си. Проблем е за майката. Може би за бащата е също проблем, ако не иска обрязването да се извърши като обред, ако иска да обреже синовете си заради самото обрязване, което е глупаво. Нека кажем, че обрязването заради самото обрязване от хирург не е нито хубаво, нито лошо. Но говорим за желание на бащата; а и за дете на девет месеца би било вече късно. Подходящата възраст, за каквото и да е обрязване, на практика е осмият, петнадесетият ден. Или в момента, в който би било опасно да се запази препуциумът, тъй като детето прави инфекция след инфекция заради фимозис. В такъв случай наистина трябва да се обреже и да му се обясни защо се прави това: „Има опасност да се разболееш от болест, която да повреди тази важна животворна пъпка (главичката на пениса).“ Може така да се обясни, истина е и е казано поетично.

Обрязването е необходимо в случаите на здравен проблем или когато се прави заради вярата, но в такъв случай не трябва да се извършва само за да се каже, че е направено, без този акт да бъде ритуализиран. В противен случай не би имало смисъл. Ако този баща иска детето да бъде обрязано, за да не говорят другите за него, че не го е направил, майката трябва да му помогне той да заяви: „Не, не така — скришом, а в присъствието на близките и като се спазват обичаите на религията, при която обрязването е знак за утвърждаване на мъжкото и на човешкото.“ Обрязването в никакъв случай не е осакатяване, но може да се превърне в такова, ако се замисля като лицемерие, за да не бъде обвинен бащата, че не е спазил обичая, докато той го намира за абсурден и вече не вярва в него.

Същото е валидно и за евреите, ако детето се обреже само за да се каже, че е било обрязано. Някой ще плаща при второто или третото поколение.

Щом се роди дете, ако бащата или майката искат, заради вярата си, да го направят зависимо от правилата и помощта на религията, която дава смисъл на техния живот, те трябва да си кажат: „А ако утре умра, кой ще се грижи за него?“ От момента, в който се роди човешко същество, наш дълг е да му осигурим възможност други хора да поемат настойничеството и отговорността за него, съблюдавайки начина, по който родителите, които първи носят отговорността, искат то да бъде възпитано. Такава е ролята на кръстниците.

Обрязаното дете не може да бъде възпитавано с идеята, „че е наужким“. В това няма никакъв смисъл. Не знам дали отговарям на вашия въпрос, но мисля, че на детето трябва да се обясни какво е обрязването и да му се каже, че това е чест за него. С белега върху своя полов орган то получава признание като човек от мъжки пол в общество, чиято етика предполага определено възпитание на нейните членове, духовна насоченост, а не само поведенчески морал.

Всички майки гледат на обрязването като на осакатяване; това е проблем на майките. Не само ранното обрязване не е осакатяване, то е придаване на сила на желанието, тъй като след като главичката на пениса вече няма да бъде защитена от препуциума, то тя става много по-чувствителна. След което лигавицата загрубява и не е така чувствителна. Но в началото имаме истинско освобождаване на този орган, благодарение на което човешкото същество се чувства приобщено и съпричастно с мъжете от своята семейна и социална група. Ако майката не желае синът ѝ да бъде белязан от желанието на бащата (който иска синът му да не принадлежи единствено на баща си и майка си, а също и на Бога), то тя разсъждава като кучка за кученцето си или котка за котето си. Такава майка иска да запази детето за себе си, да го спаси от всякаква физическа болка, без да разбира езиковата, символна роля на това очовечаващо изпитание за своя син. Изключително важно е да се обясни.

В християнската религия Исус от Назарет е носител на ново понятие: не става дума да бъде белязано тялото, а сърцето. Той говори за обрязване на сърцето^[11]. Вътрешен белег, който никой не може да види, и това изключва всякакво лицемерие. Обрязването на пениса не означава, че е обрязано сърцето. Важното е да бъде обрязано сърцето, да си обрязан в сърцето, да се освободиш от инфантилизиращата защита (тази на майката, докато си малък). Органът сърце има символно значение на овладените нагони на човека, свободно подчинен на закона в името на своя възвишен Бог, с чийто знак той бележи самото място на човешката си любов — сърцето. Ето за какво става дума.

А бедната майка, на която отговарям с психоаналитичния си жаргон, да се оправя както знае. Нека заедно с бащата на детето да поразсъждава за смисъла, който честта и утвърждаването, съдържаници се в ритуала на обрязването, имат за техния син, но да се откажат от

обрязване, извършено заради мнението на другите или заради роднините...

Би било чудесно, ако сред вас има жени мюсюлманки, които имат деца и вече са донякъде част от френския етнос, които са готови да защитят честта да принадлежат на религията на своите бащи и дядовци и да помогнат на останалите жени да престанат да крещят „осакатяват децата ни“. Бих искала те да могат да разберат и утвърдят очовечаващия характер на този ритуал с голямо символно значение за детето, за семейството и за социалното обкръжение, присъстващо около него в този ден.

ВЪПРОС: Означава ли, че когато даваме биберон на детето, задоволяваме прекалено неговите желания и пораждаме потребности?

Ф. Д.: Да, истина е, тъй като по този начин задоволяваме оралното, пасивно желание на устата да смуче биберона. Смученето на биберона е илюзия. Тъй като на родителите им омръзва да слушат плача на детето, това е начин да бъдат оставени на спокойствие. Често пъти те нямат време да му говорят и в такъв случай му пречат да излее мъката си, като му създават илюзията, че е на гърдата. Неприятното е, че това не му дава възможност да търси решение, дори и това да смучи палеца си, което е по-добре от биберон, да смуче юмручето си или нещо друго. Детето, както знаете, слага всичко в устата си. Когато слага предмет в устата си, то го допира и до носа си, до ушите си, до очите си. Това е начин да интегрира всичко.

От какво има нужда то в такъв момент? От символна храна, т.е. от слухови, звукови усещания, от езикови послания, с помощта на които да наименува вкуса и да постави думи върху това, което слага в устата си. Например, ако става дума за металната част на дрънкулка: „Това е дрънкулка, нали виждаш, студена е, защото е от металната си страна.“ Ако в друг момент то я вземе откъм страната на слоновата кост: „Не е толкова студена, колкото металната ѝ част.“ Кажете само това, ако го видите; ако ли не, няма значение. Друг пример: „Виж ти, смучеш одеялцето си (или това малко парче плат), все едно че ти давам да сучеш; мислиш си, че като си взел одеялцето и можеш да го поднесеш до носа си, си с мен и сучеш? Жалко, защото не е истина.“ Тогаво детето, твърде заинтригувано от това, което му се казва, не се занимава повече с одеялото, а с този, който му говори.

Истинският преходен обект за детето са думите^[12], но то намира заместващи обекти на майчиното присъствие за заместване на частичния обект, какъвто е гръдното зърно, в случаите, в които не са му дали навреме думи за другите възприятия за майчиното присъствие. Това не е страшен проблем; много хора са станали дори големи учени благодарение на факта, че са си смукали палеца като Айнщайн, за когото мислели, че страда от умствена изостаналост, тъй като си смукал палеца, докато станал единадесетгодишен. Учителите му казвали: „Няма никога да направи нищо, горкичкото.“ Той бил винаги замислено, смучещо палеца си „нещастно момченце“; всъщност смукането на палеца подтиква децата към размишление. Това момченце, размишлявайки, става голям математик, но мнозина не достигат това ниво.

ВЪПРОС: Какво да кажем за петгодишно дете, което е автономно, което се разделя от майка си при различни обстоятелства (приятелчета, училище, игри навън), но друг път се вкопчва физически в нея (продължителни ласки, милувки) и отказва да я остави? Педиатърът отговаря: „Липса на доверие в себе си, оставете да преминат емоционалните му изблици“.

Ф. Д.: Но в името на какво тази майка решава да слуша лекаря? И защо да се вслуша в това, което ще й кажа аз? Какво й се иска да направи в такива случаи? Доволна ли е, когато детето отива да се гушка в нея? Какво пък, нека, още са във фазата на тези несъзнавано инцестни моменти, но това ще премине. Детето е много развито, но изпитва нещо като съжаление, а същото може би изпитва и неговата майка: „Няма вече деца, ужас!“ — и ето че от време на време той отива да я утеши: „Има едно дете все още.“

Има такива много развити деца, които от време на време се жертват: „Трябва да помилвам бедната ми майчица!“ В това време майката си мисли, че детето иска това, а фактически и тя го иска. В случая не знам защо лекарят се идентифицира с детето; може би самият той не е получил достатъчно ласки? Казва на майката: „Оставете го“. Защо не? Но също така можем да попитаме и „защо да“.

ВЪПРОС: Майката на десетгодишно момче е починала. Цялото семейство отказва да говори за това както помежду си, така и на детето. Детето излиза от стаята, когато се опитваме да засегнем този въпрос. Как да му говорим като професионалист?

Ф. Д.: Учителка ли е лицето, което поставя въпроса?

ОТГОВОР: Не, психолог.

Ф. Д.: Вие сте психолог и са поискали от вас да го поемете? Кой е поискал това?

ОТГОВОР: Детето беше доведено за консултация преди ваканцията заради други проблеми и след това го видях отново.

Ф. Д.: Е добре, то само ще проговори, дори и да мълчи известно време. Оставете го да мълчи дълго, след като майка му е млъкнала за него; то ще започне да прави трансфер върху лице, което е нямо спрямо него, така че бъдете няма. Всъщност в началото детето прави трансфер върху онова, което го заобикаля. Тъй като в този момент майка му я няма спрямо него, то ще бъде няма към вас, за да влезете в контакт чрез него с неговата майка, символно и духовно. Не се опитвайте да му задавате въпроси. Кажете му просто, че сте натоварена от някого да се занимавате с него, тъй като се предполага и че има трудности след случилото се — не му казвайте какво, то знае, — и ако то иска, вие можете да го изслушвате редовно; ако ли не, може да ви го каже.

Аз използвам много символичното заплащане, защото по този начин детето може да покаже, че се отказва от сесията си. Впрочем в такъв случай следва да го поздравим за отказа му: „Ти не искаш да имаш сесия, прав си; когато ми носиш това, с което трябва да ми платиш (невалиден билет за метро, камъче или фалшива марка, направена от него), аз знам, че искаш своята сесия. Днес отговорът ти е «не».“

Интересно е, защото има деца, които искат тези срещи и не проронват нито дума в продължение на десет, петнадесет сесии, но идват винаги точно навреме, самички, носейки символичното нещо, с което трябва да платят.^[13] Тези сесии на пълно мълчание са чудесни за тях, ако психологът може да го понесе, знаейки, че благодарение на това мълчание те извършват работата по траура.

В случая, който цитирате, е възможно да става дума за това. То си отива, когато вие говорите пред него за смъртта на майка му, така ли? Да? То ще говори за това вътрешно с вас, без да ви каже нито дума, ще изживее отново всичко, което трябва да изживее, и малко по малко ще ви разкаже свой сън или ще нарисова картина. Но дотогава уважавайте този траур, който за момента може да се изживее само в

мълчание, тъй като дори и другите от семейството не искат да му говорят или не могат да говорят за случилото си.

ВЪПРОС: Как майка би могла да говори с четиригодишната си дъщеричка за мъжа си, пратен в затвора за 5–10 години?

Ф. Д. Бащата на детето ли е нейният мъж? Да? Ами тогава то знае. Без да му е казано с думи, то го знае.

ОТГОВОР: На детето казали, че е заминал.

Ф. Д.: Казали са му, че е заминал, но детето знае много добре, че са го излъгали. Майката трябва да каже простичко: „Казах ти, че баща ти е заминал, ти знаеш добре, че не е истина. Ако знаеш какво му се е случило, кажи ми какво мислиш. Постепенно ще ти кажа истината.“ Може да добави също: „Беше много малка, помислих си, че не мога да ти обясня, но съм сигурна, че знаеш нещо и също не смееш да говориш за това. И двете не смеем да говорим по този въпрос, казваме, че татко е заминал. Аз казвам на всички, че мъжът ми е заминал, но с теб, ако искаш, ще поговорим за това наистина.“ Детето няма да отговори нищо, но след това, два-три дни след това, ще каже нещо или ще направи рисунка с решетки навсякъде и малко човече отвътре. Майката ще му отговори:

— Да, имаш право, там е.

— Защо?

— Ами защото направи глупост.

И тогава нека каже каква глупост е направил. И най-вече детето да може да посети баща си в затвора или да му пише.

Затворниците се нуждаят децата им да ги обичат в страданието им. Именно така затворът може да помогне за тяхното реабилитиране, тъй като това са хора, в чието възпитание нещо е било пропуснато или не са могли да се овладеят, и които заради факта че детето им ги обича, започват да се чувстват отговорни. Когато установят, че децата им ги обичат, макар и да са извършили престъпление, те се чувстват отговорни, но вината вече не им тежи. Това е, което ги очовечава въпреки престъплението, което са извършили: поемаш отговорността, без да се чувстваш смачкан от вината, и в това отношение любовта на детето им помага най-много.

Така успях да помогна на много деца на затворници. В началото криеха от мене — бащата бил заминал, професията му го изисквала — до момента, в който майката не ми кажеше, че е в затвора.

Децата го знаят. Те ви го казват в рисунките, без да съзнават, че го правят. Те го знаят несъзнателно. Много по-добре би било, ако можеше да се изкаже с думи. Те притежават впрочем неизчерпаем запас от измислици, за да оправдаят родителите си, например стоварват вината върху дядото, който не възпитал детето си. Нещо, което в много случаи е вярно: често това са мъже, които не са имали бащи в момента, когато са се социализирали.

Истина е, че понякога хората нямат време да реагират: не успяват да го кажат на момента на детето, защото самите те са много разстроени. Трябва да могат да поправят стореното, като кажат: „Беше много малък; сега разбирам, че знаеш; няма да продължавам да ти говоря измислици, може дълго да продължи“, и т.н.

Знайте едно: на пет години детето разбира всичко! То разбира много добре думите.

За момент може да изпита силен протест към бащата: „Той е лош, той е негодник.“

— Така си мислиш, но пораствайки, може би ще разбереш по-добре положението. Ти не си сбъркал, като си го избрал за баща. (Особено ако става дума за истинския баща, защото ако е любовникът на майката, няма да е едно и също.)

Трябва да се отхвърли думата „лош“. Може да си закоравял престъпник и в същото време да си създал деца.

Не знам какво престъпление е извършил този човек, но не трябва да повтаряме думите на детето. Трябва да му се каже: „Чуй, това, което е направил баща ти, е работа на възрастни хора, трудно можеш да разбереш, но ти забранявам да казваш, че баща ти е негодник и лош. Той е попаднал в клопка, в своята клопка, това не значи, че е лош.“

Трябва на всяка цена да се избягват квалификации от рода: лош, мръсник. Често чуваме децата да казват: „Мама е мръсница“. Може да се отговори: „Виж какво, не се отнасяй към майка си като с парцал; тя е жена; парцалите са мръсни, но майките не“.

Истината е, че думи като „мръсник“, „лош“ са думи, които имат отношение към естетиката. Какво означава „лош“? „Внимание, лошо куче!“? Това е безсмислица. На детето трябва да се каже: „Има закон, а баща ти е забравил за закона“.

Децата помагат много; те са също толкова проникателни, колкото и ние, също толкова обичащи, следователно те разбират. Те в известен

смисъл са избрали понякога трудната си съдба. Трябва да им се каже: „Раждайки се, не си избрал нещо лесно, което доказва, че си на висотата на положението; ще се опитаме да се справим“.

ВЪПРОС: Вие говорихте за страданието, казвайки, че то трябва да бъде забравено, за да се възроди желанието.

Ф. Д.: Не, не съм казала да се забрави, а да се надмогне. То трябва да се обговори. Когато говорим, страданието, нагоните, свързани с него, се успокояват в резултат от срещата с някого, който слуша. По тази причина желанието не угасва поради невъзможността да бъде удовлетворено по друг начин, освен чрез болестното състояние на страданието; защото да се втрещваш в страданието си е вид мастурбация, стерилна като всяка мастурбация. Ако не споделиш нещастията с някого, който да те освободи, започваш да се вживяваш в него. Трудно е да се разбере: желанието може да бъде удовлетворено също така с мазохизма на страданието, но не със същата полза за индивида и за обществото, както когато става дума за споделено с другите удоволствие (или за споделената и следователно очовечена чрез езика мъка).

Очевидно, когато някой се оплаква непрекъснато от някакво страдание, изпитваме желание да му запушим устата, за да замълчи — като например децата, страдащи от миопатия, или децата, които се раждат с някаква недъгавост (епилепсията е нещо, което трябва да бъде разисквано отделно). В подобни случаи има само едно възможно решение, а именно да им се говори истината и да се вслушваме в това, което искат или могат да кажат от своята гледна точка.

На дете, страдащо от миопатия, чиято прогноза за момента е неизбежно влошаване, трябва да му се каже веднага: „Ти имаш недъг, който може да става все по-тежък; само ти знаеш какво чувстваш и може би би могъл да забавиш влошаването на болестта, може би... но не е сигурно.“

Важното е да се запази общуването. От момента, в който се каже на някого какъв е неговият недъг, той развива безброй свръхкомпенсации, за да се запази като субект, вместо да е само индивид от плът, във все по-голяма степен обект на другите. Винаги е възможно да се изпита чувство на радост, когато е налице общуване с другите, другите, които казват истината, а не тези, които се преструват:

„Да, разбира се, утре ще се почувстваш по-добре“, а всъщност се знае, че това не е вярно.

Може би до няколко години ще се открие начин на лечение или на подобрене на състоянието при миопатиите. Съществува такава възможност, ето защо е важно страдащите от това заболяване да могат да говорят за своите симптоми и за промените в начина, по който чувстват състоянието си, в зависимост от вълненията, които изпитват. По този начин те помагат на наблюдението върху тази болест. Трябва да им се каже: „Ти не си сам.“ Да знаят, че не са сами в своето изпитание, че има и други и че могат да си помагат едни на други.

Добре е също така те да бъдат заедно с други болни, които имат същите разстройства като тях, противно на това, което се смята, а именно че трябва да са отделно, а не с другите, страдащи от някаква недъгавост. Напротив, те са по-малко нещастни, ако са с други като тях, при условие че продължаваме да ги посещаваме и не крием от тях техния недъг. По този начин можем да им доставим цялото удоволствие, което се съдържа в срещата с другия, защото те са в състояние да изпитват огромни наслади, които са слухови, зрителни, въображаеми. Можем да говорим с тях за всичко това. Преди петнадесет години излезе чудесен филм, посветен на децата, страдащи от мозъчно церебрални парализи, чието заглавие бе „Безкрайна нежност“^[14], но мина незабелязан.

ВЪПРОС: Как трябва да се отнасяме към дете, болно от тежка болест?

Ф. Д.: Тъкмо за това говоря, трябва веднага да му се каже: „Можеш да ми говориш за всичко, което изпитваш; ти знаеш какво ти е; трябва да обясниш на лекаря, а ако той няма време да те изслуша, аз ще го направя.“ То трябва поне да може да говори с някого.

Убедена съм, че изправен пред собствената си смърт, човекът, който умира, знае, че скоро ще настъпи края на живота му. Вижте книгата на Жинет Рембо^[15]: децата се притесняват за родителите си. Много от тях казват: „Кажете на мама, тя не иска да повярва, но аз няма да бъда тук следващата седмица, когато тя дойде.“ За тях напускането на този свят е част от техния истински живот. Ние не знаем какво е смъртта, но детето не изпитва цялата емоция около смъртта си, както ние, които намираме, че преждевременната смърт е драматична. За това дете, което ще умре, смъртта не е преждевременна, а част от

еволюция, която то чувства, и винаги съществува някаква надежда за после. Ние не знаем каква е тази надежда на детето за после, но то говори за нея: „Когато умра, ще направя това или онова.“ Защо не? Да го оставим да си го представя. Да не говорим, да го слушаме и да се съгласяваме: „Ти знаеш.“

ВЪПРОС: А когато става въпрос за тридесетгодишен човек, който не се интересува, че е болен от множествена склероза?

Ф. Д.: Въпросното лице може би има право, тъй като някои множествени склерози са с толкова продължителни ремисии, че има опасност по-скоро да го смачка кола на улицата, отколкото да умре от заболяването си. На тридесет години е съвсем различно в сравнение с едно дете. Говоря ви за малки деца, за които знаем, че са засегнати от болест, която според науката още не може да се лекува. Но тези деца могат да допринесат за наблюдението на болестта, защото могат да говорят за състоянието си. А ако не искат да говорят, трябва да им се каже: „Ти си напълно прав да не искаш да говориш по този въпрос.“ Но не трябва да крием от тях, че знаем за изпитанието, през което преминават. А когато видят родителите си да плачат, те трябва да им кажат защо: „Плача, защото страдаш от болест, която ме тревожи и която не могат още да излекуват“; в такъв момент децата утешават родителите си.

Вие, които сте медицински сестри и се грижите за такива деца, не се колебайте да ги питате: „Как мислиш? Какво трябва да се каже на майка ти?“ И то ще ви отговори. Децата намират обяснения.

Такъв бе случаят с дете, за което медицинската сестра дойде да ми каже: „Това дете умира, майката е в ужасно състояние. Какво трябва да ѝ се каже, следва ли да се предупреди? Ще дойде след седмица, детето вече ще е умряло. Тя няма вид, че си дава сметка, искаше дори да го мести в друга болница, да намери друг лекар...“

Казах ѝ: „Вижте, аз самата не знам, но детето знае. То познава майка си. Попитайте го: «Какво мислиш, че трябва да кажем на майка ти за влошаването на болестта ти?».“ Детето ѝ отговорило: „Тя не може да понесе, че ще умра; така че постъпи както намериш за добре“.

Наистина тя направи каквото можа, т.е. не особено много, за майката, която се изправила пред свършения факт за смъртта на детето си. То казало: „Ще кажеш на мама, че ще я обичам дори да съм умрял.“ (А той щял да умре малко след това.)

Ние, които сме живи, не знаем, ние пренасяме собствените си чувства и за нас това е ужасно, но за този, който предстои да го изживее... За всеки един от нас смъртта е част от живота, а децата изпитват по-малко тревога, защото не се чувстват отговорни. Или съвсем малко, подобно на това дете, което се чувстваше отговорно за майка си. То имаше при това и баща, но изобщо не се тревожеше за него. То казваше: „Баща ми, за него не се притеснявам“. То чувстваше мъката на майка си. Добре е да се вслушваме в децата.

ВЪПРОС: Как да се държим с деца, страдащи от монголоизъм?

Ф. Д.: Трябва да им се каже веднага, със самото им раждане. Едно такова дете, едно от първите, които лекувах и което днес се оправя добре, бе предупредено със самото си раждане за своята генетична аномалия. Този пример стана известен, защото майката и бащата успяха да помогнат на лекарите и детето се научи да живее със своята тризомия.

Майката ми беше писала от клиниката: „Откакто се роди дъщеря ми, плача непрекъснато, от три дни не знам какво да правя, тя се роди с тризомия 21.“ Отговорих веднага: „Кажете на вашата дъщеря защо плачете, че тя е с тризомия 21, че не е като другите деца, за които се знае как да се отглеждат. Употребете думата «генетична аномалия» и ѝ кажете, че плачете, защото заради тази аномалия вие не знаете как ще успеете да я отгледате и се страхувате да не бъде нещастна.“

Родителите се почувствали напълно объркани от писмото ми. Били още в клиниката. Казали си: „Какво рискуваме? Ще ѝ кажем.“ В резултат на което видели необикновената усмивка на това бебе на пет дни и от този момент нататък започнало невероятно общуване с детето, което е изключително интелигентно.

Живеят в провинцията; оттогава видях детето един или два пъти. То е монголоид, доста монголоидно на вид, но напълно активно, по-динамично и по-живо в сравнение с много други деца, които нямат тризомия 21. Всеки път, когато изниква някаква трудност, майка му му казва: „Ти знаеш, обясни ми какво трябва да направя за теб.“ Това е всичко. Между тях съществува пълно доверие.

По-късно дали детето на детска градина, тъй като имало желание да бъде с други деца. Майката намерила малка градина, където го приели, нещо като ясла за по-големи деца; тя била джудже сред останалите, подобно на много деца с монголизъм, които не растат.

Един ден една жена каза: „Това момиченце има странна физиономия все пак.“ Тя била тогава на 26–27 месеца, не можела да говори хубаво, но се приближила до жената и избърборила:

— Аз имам тризомия 21.

Жената била изненадана:

— Какво, какво ми казва то?

— Казва ви, че това е, защото е монголоид, с тризомия 21 — повторила учителката.

— Ама как? И тя го знае!

И така, имах възможност да видя това дете два пъти. Родителите дойдоха в Зелената къща, когато тя беше на две години и половина, а майката беше бременна с друго дете. Бащата ми каза: „Лекарят иска да направим задължително пункция на околоплодните води, за да разберем дали и това дете ще бъде монголоид. Имах ужасен разговор с него и му казах, че не ме интересува дали е монголоид. Ние изпитваме толкова много радост с това момиченце, че ако ще и второто да е монголоид, не искам аборт. А лекарят ми отговори: «В такъв случай аз отказвам да ви направя пункция, защото ако я направя, то ще е, за да не оставите да се роди дете с монголоизъм.»“

Знаем какво е дете с монголоизъм, знаем добре за какво става дума; знаем, че това е генетична аномалия, при която не се извършва синтез на една аминова киселина (подобно на диабетиците, които не могат да синтезират захарта), поради което благородните мозъчни клетки остаряват. Телесно тези индивиди остаряват много по-бързо, но техният дух — субектът — понякога е жизнен, интелигентен, добър и много интересен. Такъв бе случаят с това дете.

В крайна сметка не направили пункция. А когато зародишът бил на седем месеца, малкото момиченце попитало баща си: „Бебето, което мама чака, като мен ли ще бъде?“ Бащата отговорил: „Не знам“ и не казал нищо повече. Отишли в болницата за ехография и когато се върнали, малката дръпнала баща си настрана:

— Какво каза докторът? Като мен ли ще бъде?

— Не, то няма да бъде монголоид, няма да е с тризомия 21 и е момче.

— Момче, много хубаво, но съжалявам, че няма да бъде като мен.

— Да, ти ще се почувстваш изолирана.

Тя не каза повече нищо. Когато малкото братче се родило, се вълнувала и много се интересувала от него.

Когато я видях отново, братчето ѝ беше на осемнадесет месеца, а тя беше висока колкото него. Беше на около три години и половина — четири, но беше останала дребна на ръст. Всъщност за децата, страдащи от монголоизъм, е характерно да не растат на височина. Забелязах обаче, че майката беше много внимателна с момиченцето, едва ли не прекалено, докато към момченцето не изпитваше същия майчински интерес. Може би за да не страда дъщеря ѝ? Казах тогава на детето: „Слушай, намирам, че майка ти ти обръща прекалено много внимание. Братчето ти заслужава не по-малко внимание, въпреки че не е монголоид. Не знам дали заради това оставаш такава малка. Наистина много деца, които страдат от тризомия 21, не могат да пораснат; но на теб, както виждам, толкова много ти се иска да заемеш мястото на твоето братче, че може би това също ти пречи да пораснеш и така изглеждаш с две години по-малка, отколкото си.“ Тя ме погледна сърдито и каза: „Мразя те“ — и си тръгна.

Три месеца по-късно майка ѝ ми писа: „Тя смени три пъти номера на обувките си и през четирите месеца на лятото напълно настигна ръста за своята възраст.“ Дали не беше в резултат на това, че повдигна въпроса за неизказаното, но действащо желание да заеме с ръст (възраст) и тяло (място) мястото на двегодишното си братче?

Майката пишеше по-нататък: „Колко бяхте права! Размислихме с мъжа ми на връщане: наистина, когато малкият направи нещо, намираме го за нормално, докато, ако тя направи нещо, веднага започваме да го изтъкваме като нещо изключително.“ Те промениха поведението си и положението се подобри.

И още нещо любопитно се случи, което също е поучително. Била в първи клас в малко частно училище, където се съгласили да я приемат. Но учителката на втори клас не искала да я вземе на следващата година. Каза: „Не искам дете с подобна физиономия в класа си; повдига ми се от такива деца.“ Майката беше разстроена. Казах ѝ: „Имате късмет, че го е казала, други биха реагирали лицемерно.“ А на детето: „Ти и майка ти имате късмет, че тази учителка е казала, че не те иска в класа си, защото си с тризомия 21. Знаеш, че не си като другите деца и сама трябва да си завоюваш място, като ги накараш да те обичат. С тази учителка няма да можеш, толкова

по-зле за нея. Майка ти ще успее да намери друго училище.“ И наистина тя намерила друго частно училище.

Но междуременно това, което бях казала на детето по време на великденските празници, дало резултат. Как беше постъпило? Както и да беше постъпило, учителката на втори клас казала: „Знаете ли, наблюдавах това дете през междучасията, тя наистина е необикновена и освен това е много мила, не се сърди на никого, когато я нападат; винаги се присъединява към групичката, така че да я включват в игрите, и малко по малко всички я приемат. Дори в известен смисъл се превръща в лидер. Аз мога да я взема; сега смених мнението си, готова съм да приема вашата дъщеря, ако вие сте съгласни, и се извинявам за това, което ви казах.“

Майката отговорила: „Вие бяхте в правото си и аз ви благодаря, че го казахте. Това много ни помогна и най-вече помогна дъщеря ми да приеме, че може да има хора, които я отхвърлят.“

Често пъти е така: когато приемем, че хората, които изпитват най-много съпротиви, имат правото да ги споделят, с тях може да се работи. Разказах ви всичко това във връзка с недъгавостта, но то може да помогне да бъде разбрано едно изглеждащо маргинално поведение, като например расизмът. Расизмът е нещо сериозно, децата го изпитват на гърба си. Не трябва да се казва, че няма такова нещо, трябва да им се каже истината. Не е необходимо да се казва: „Ти трябва да преодолееш този недостатък“, необходимо е да им се обясни: „Ти си чернокож“ или: „Ти си метис и има класове с деца, които ще те обиждат. Докажи, че заслужаваш уважение, и те ще разберат, че са сбъркали и че са глупави.“

Така можете да помогнете на дете. Ще ми отговорите: „Защо трябва да се постъпва по този начин?“ Защото изграждаме личността на базата на истината, а не на лицемерието. Лицемерие е да се преструваш, че вярваш, че децата ще се интегрират само защото учителката ще спомогне за това. Съвсем не. Необходимо е да се говори за проблема за расизма *urbī et orbī* дори в клас от съвсем малки деца. Да се сложат верните думи върху това, което преживява детето.

Ето още един пример с деца от ясла в социален дом за сираци, където всички са изоставени^[16]. Те посещават местната детска градина. Един ден едно от децата, с които се занимавах, ми каза: „Всички деца са против нас; когато автобусът с децата от дома

пристига, те ни чакат, за да се нахвърлят върху нас.“ Съществувала борба между групичката от „дома“ и вече пристигналите деца, които родителите им карали в училище.

Детето беше тригодишно накрая на лечението си при мен. Бяха ми го довели уж за психоза, мутизъм, изостаналост и т.н. Причината беше, че никой не му бе обяснил историята му, тъй като не са я знаели. То я знаеше и постепенно я разкри по време на сесиите.

Започнах да разсъждавам с него: „Това, което ми казваш, е интересно. Питам се дали децата от училището не завиждат на децата от дома, тъй като те не биха могли да живеят без родителите си, докато вие всичките сте деца, които знаете, че нямате майка и баща, и въпреки това се оправяте. Може би тук се крие причината.“

То не отговори. Продължи сесии. Всъщност тези деца наистина не са като другите, тъй като за тях се знае, че са деца без родители и че някои от тях ще бъдат осиновени. В училището го знаят: „Еди-кой си го няма вече, намерил си е татко и майка.“ Така говорят в училище.

Детето, за което ви говоря, също беше осиновено и осиновителите му ме посетиха, за да узнаят историята му с оглед на бъдещето. Те посетили и учителката, за да разберат какво било нивото му и какво препоръчвала тя за училище, и т.н. Учителката им каза: „Знаете ли, това дете е изключително, в началото трябваше да се лекува, беше толкова нестабилно, никой не можеше да се справи с него в училище, но след това се превърна в истински лидер на класа, толкова чувствително, толкова интелигентно!“ Нещо, за което майката осиновителка вече си беше дала сметка. И учителката добавила: „Беше ми много мъчно, когато си тръгна. Представете си, това бе единствената година, когато няхахме проблеми между децата от класа и децата от дома. Благодарение на него. Когато можех, правех така, че децата да не пристигат в един и същ момент. Казвах на шофьора на автобуса да идва три минути по-късно, за да могат другите да са в стаята, за да не се бият. Опитвах се да укротя класа, когато един ден това малко момче ми каза: «Знаете ли, госпожо, мисля, че се досещам защо тези деца се бият с нас, децата от дома.» — «Така ли, защо?» — «Мисля, че е, защото завиждат».“ То повторило това, което му бях казала един или два месеца преди това.

Учителката каза още на майката осиновителка: „Настана такава тишина, муха да бръмне, ще се чуе. Децата бяха като онемели. Те повече никога не нападнаха децата от дома, дори когато автобусът пристигаше, преди да са влезли в клас. Нямахме повече никакви проблеми през цялата учебна година, защото това беше истината: тези деца завиждаха на децата, които нямаха нужда от мама и татко, за да живеят щастливо. Страхотно!“

Трябва да се разбере най-сетне: когато нещо е истина и тя се каже, симптомът се освобождава. Наистина това било симптом на завист: децата с родители завиждали на децата, които нямали родители и които въпреки това си живеели много добре.

Същото е валидно за всяко дете, различно от останалите, независимо дали е монголоид, слабичко или страдащо от недъг: то си позволява да живее нормално, просто не е възможно!

Така можете да помогнете на дете, белязано от недостатък, който се вижда. Важното е какво преживява то, как обича другите, а не дали е обичано. Не трябва все пак да бъде мазохист до степен да не се защитава от тези, които му причиняват болка. Но не бива да ги намразва, това само води до загуба на енергия. Същото важи и за някой, който страда от недъг: той няма енергия за губене, така че нека да не я губи за подобно нещо. Ето кое е важно за динамичното възпитание.

ВЪПРОС: Загубихме малко момиченце на четири години, което се удави при нещастен случай. Какво трябва да казваме на децата, които остават, две по-големи момичета на дванадесет и девет години, които са много шокирани от този нещастен случай?

Ф. Д.: Които, казвате, „остават“? Те все пак продължават живота си, не са нещо, което остава.

Не мисля, че може да се каже кой знае какво. Те знаят, било е нещастен случай. Трябва да се оставят да говорят за всичко, което си представят. Това е, нищо повече не може да се направи и ако някоя от тях каже нещо, което е свързано с чувство за вина: „Мислиш ли, че ако бяхме по-мили с нея...?“ — просто да я изслушаме.

Хората винаги се упрекуват. Децата имат сънища, в които се чувстват виновни, сънища, в които те са причината за смъртта. Това са съвсем здрави и нормални сънища.^[17] Ще разберете защо.

В нашите траурни ритуали, впрочем във всички траурни ритуали, при всички етноси, е същото: когато някой умре, играем, че приемаме смъртта. Ние например поставяме ковчега в земята и всеки, който обича починалия, хвърля малко пръст, т.е. той приема смъртта и сам го погребва. Това е ритуал за сбогом, той означава: „Приемам смъртта“. Изглеждаме здрави на вид, когато погребваме някого и хвърляме шепа пръст върху него: „Да, съгласен съм“, докато лицето, което обича, би казало: „Не го погребвайте!“ . Хората биват задължени да изпълнят ритуал на приемане на съдбата, която е жестока с тях.

Често пъти го сънуваме, като че ли с поведението си сме причинили смъртта. Така децата сънуват: „Случи се заради мен.“ Това е желание да притежаваш вълшебната сила да контролираш живота, защото смъртта е също живот, няма живот без смърт, няма смърт без живот. Нещо, което е свързано с нашето несъзнавано, което иска да има власт върху явленията на живота и смъртта, най-малкото да може да ги контролира. Ето едно от обясненията на тези много болезнени сънища, в които изглежда, като че сме станали причина за смъртта на тези, които обичаме най-много. Именно заради страданието от лошата изненада, която не сме очаквали и която съдбата ни е пратила, това безсилие е толкова болезнено, че се опитваме да го преодолеем чрез съня, казвайки си: „Не, не, ти си го желал, ти си съгласен с това, което се случи.“

Така че трябва да успокоим тези две момичета на дванадесет и девет години. Единственото нещо, което би могло да им се каже, е, че никой не е знаел, че това малко момиче било завършило живота си, че привидно нещастен случай бил причинил смъртта му, но че всъщност то било приключило с живота в тялото си. Това означава, че ние не знаем какво е смъртта за починалия. Всички религии отговарят на този въпрос по един или друг начин. Според своята вяра родителите ще отговорят какво мислят за отвъдния живот. Нищо повече не може да се направи. В случай на нещастие всички сме изправени пред едно и също изпитание, но всеки го изразява по различен начин. Важното е, в случай че децата зададат въпроса, да могат да говорят за това.

Един начин да се сбогуваш, е да присвоиш нещата на другия. Не трябва да се пречи на децата да си изберат предметите, които искат да запазят от своя брат или сестра; следователно не трябва да се казва: „Не, не, не трябва да взимаш нещата на сестра ти, на брат ти“, като че

ли е грях да се възползваш от нещата им. Напротив, ако преживелите деца могат да вземат предмети на починалото дете, за които са му завиждали, трябва да бъдат поздравени за това: „То е по-малко умряло, щом можеш да играеш с играчките му.“ Трябва да ги подкрепяме, когато искат да присвоят частичните обекти, които са били част от радостите на тяхната починала сестра.

Всичко това може да ви звучи странно, защото противоречи в известен смисъл на идеята, че би било грях: „А, не, то беше нейно, ще го дадем на някого, няма вие да играете с него.“ Това е огромна грешка. Майката или бащата може би се наскърбяват, когато видят как децата им се възползват. Но точно същото се наблюдава и при възрастните: те загубват родителите си, които им са скъпи, но получават наследство (освен ако не обичат починалия и тогава изпитват облекчение или са безразлични към смъртта му). Когато става дума за собствените ни родители, бихме предпочели да са още живи, въпреки това не сме недоволни от факта, че са ни оставили наследство, което ще ни помогне да живеем материално малко по-добре.

Доволни сме, благодарим им след смъртта им, че можем да се възползваме от тяхното наследство. Защо не? Предметите носят понякога любов.

Същото е и при децата; когато умре братче или сестриче, те си поделят нещата, които той или тя са оставили, за да не се пропусне възможността да се достави удоволствие на живите; така живите деца продължават да ги използват и това поддържа нагона. Животът продължава.

ВЪПРОС: Като се има предвид малкото време, с което разполагат за контакт със семейството и нежеланието на родителите да говорят за раздялата, какво трябва да бъде поведението на социалните работници, които в случай на развод са натоварени да осъществят анкета, за да дадат мнение, на кого би трябвало да бъдат поверени децата?

Ф. Д.: С какво са натоварени социалните работници? Да извършат анкета? От кого, от съдията ли?

ОТГОВОР: Да.

Ф. Д.: Децата виждат чужд човек да посещава семейството, който при това не казва за какво е дошъл?

ОТГОВОР: Невинаги.

Ф. Д.: В такъв случай това е грешка. На какво основание ще идва въпросното лице да шпионира у семейството, ако не му е възложено от някой, който има право да го направи, като му се заплаща да служи едновременно на съда, на семейството и на всеки един от членовете му?

На родителите трябва да се каже: „Съдията ми плаща, за да направя анкета.“ А на детето: „Ти не знаеш какво е това съдия? Съдията е лице, което взема решение за сериозните неща. Родителите ти имат в момента сериозни трудности помежду си и мислят, че може би ще се разделят. Може би ще се разведат. Когато има развод, съдията заедно с родителите трябва да реши при кого ще отидат децата, при кого от двамата за основното време. (Не трябва да се казва кой ще поеме «грижата», а трябва да се говори за «основно време» и за «второстепенно време».) Съдията ми плаща, за да разбере това. Ако имаш мнение по въпроса, кажи ми го и ще го споделя само със съдията, който ще реши. Какво би предпочел? Да останеш в този апартамент, или да идеш другаде?“

Почти никога децата не казват при кого искат да останат, ако не ги попитат. Ако им се постави така въпросът, те трябва да изберат дали при бащата или при майката; но ако им се каже: „Тук ли искаш да останеш, или да отидеш другаде, да смениш училището.“ Добре. Така основното време, времето, през което се ходи на училище, ще бъде с един от родителите, бащата или майката. Детето не казва при кого иска да остане. То казва само, че би било доволно, ако смени училището. Това ще означава, че климатът около него, в общи линии, не му се харесва. Ако, напротив, то каже, че иска да остане в къщата и в същото училище: „Добре, ще видим дали е възможно и какво ще реши съдията; направи добре, че ми го каза.“ И с това се приключва. Но не може да не се обясни на децата. В противен случай нямате право да се намесвате. На родителите трябва да се каже: „Нали знаехте, госпожо, че трябва да дойда днес. Ако не сте знаели, подгответе децата, ще дойда отново след седмица.“ От голямо значение е да няма изненада или толкова важни неща да не се вършат скришно.

Проведохме анкета сред момчета и момичета от един лицей, не по-малко от седемнадесетгодишни, деца на разведени родители. Историята е невероятна, защото директорката, вместо да им обясни за какво идвахме, т.е. да получим съвети и мнения от тези, които бяха

страдали от развода на родителите си, им каза: „Те идват, за да ви обяснят какви са вашите права.“ Докато ние всъщност искахме да научим какво в развода им е причинило най-голямо страдание, какво можеха да споделят, за да помогнем на децата, които тогава бяха на възрастта, когато това им се е случило на тях, и какво би могло да направи обществото, за да страдат тези деца възможно най-малко. Т.е. ние искахме да проведем анкета и си бяхме подготвили въпроси^[18] към тях.

И така, отне време, докато младите разберат смисъла на нашето присъствие и на нашата молба, но тези, които разбраха, споделиха неща, които наистина ни заинтересуваха.

Ние бяхме трима и трябваше да посетим, от една страна, лицей за деца на ръководни кадри и от друга страна, лицей в работнически квартал. Беше много интересно да се види разликата. В работническия квартал това, което беше причинило най-голямо страдание на младежите, бе срамът, че бащите им не се били показали отговорни за тях, в сравнение с други деца, чиито бащи продължили да се грижат за тях, приемайки ги у дома си в неделя, запознавайки ги с начина, по който прекарвали свободното си време, и с интересния си живот, независимо че те били останали при майките си. Впрочем известно време майката не искала те да се виждат с баща си. Баща им: „Разбирам майка ти, но аз пращах пари. Тя казвала ли ти е?“ — „Не.“ — „Все пак аз пращах пари наистина и за доказателство имам обратните разписки. Съдията казва, че трябва да ви виждам. И майка ти го знае.“

С една дума, докато растели, смущавала ги безотговорността на бащата, а не фактът, че се бил развел. Те бяха страдали заради това, че майката не им била обяснила. Тя не им обяснила, че бащата пращал пари всеки месец. Тя не искала децата да го виждат; може би заради проблем с неговите родители. Всъщност разводите винаги са свързани с проблеми с родителите, ревност или съперничество между свекърви и тъщи, между баби, истории, в които майката на мъжа го обсебва в момента на бременността на снахата; и той прави регресия, шокиран например от факта, че детето не е такова, каквото си го е представял, или заради промяната у жена си.

Често в момент на раждане, при някаква трудност, свързана с детето, майката на единия или на другия родител се възползва, за да

постигне целта си и да си върне отново детето, което вече е баща или майка, за да се опита да го разведе и да се грижи за внучетата.

Случва се много често. Почти всички деца на разведени родители са преживели подобна история и споделят по-късно, че са имали много повече проблеми с бабите или семействата от едната или другата страна, отколкото когато родителите сключили повторно брак и вече не се оплаквали един от друг. Това, което оставило белег у тези деца, били трудностите със семейството на бащата или на майката, фактът, че когато го посещавали, се говорело лошо за един от родителите, и, естествено, това бил този от другото семейство.

И така, повтарям още веднъж: лицата, които съдията назначава, трябва да играят с открити карти, да обяснят какво правят и ако детето не иска да им отговори, то е в правото си. То ще го каже: „Не, не искам да отговарям изобщо.“ Не настоявайте.

ОТГОВОР: С моя въпрос имах предвид конкретна ситуация, при която майката казва на детето: „Да, ще решим при кого ще останеш, дали при мен или при баща ти, и в случай че е при баща ти, няма да бъда повече мама.“ Има много гняв в тези думи.

Ф. Д.: Съвсем не. Тя е напълно права. Ако детето остане при бащата, тя вече няма да бъде мама, но продължава да бъде негова рождена майка. Имаме две думи с различен смисъл. Детето винаги ще има рождена майка, но след като то ще живее с новата „дама на сърцето“ на баща си, мама няма да бъде същата. Приятелката на татко ще бъде за него мама, докато родната му майка остава винаги неговата майка, неговата мама от миналото, когато е било бебе. Отивайки с баща си, то ще се сдобие с мама на голямо момче.

Много жени могат да играят ролята на мама, както може да има и много татковци. Впрочем има много деца, които казват на учителката в училище: „Аз имам трима татковци.“ Учителката не трябва да се оставя да бъде подведена, защото детето, което има само един татко, ще ревнува детето, което има трима. Достатъчно е да отговори: „То има трима татковци, но само един роден баща, като всички, а може би не го и познава.“ Това се случва, и сред нас има такива, които не познават родния си баща. Но те винаги имат някой татко или някого, когото мислят за свой татко.

Думата „татко“ е дума за роля, която изобщо не обозначава законовата или генетичната реалност. Има бащи, които се занимават с

децата си, защото си стоят у дома, докато майката излиза сутрин и се връща вечер. Има бащи, които са бащи-бавачки на своето бебе, било защото работят вкъщи, било защото са безработни или пишат дисертация, докато жените им трябва да ходят на работа — имаше много подобни примери в Зелената къща. В такива случаи децата им ги наричат „мамо“, а на майка си викат „татко“.

Когато изнасях беседи по радиото^[19] — не знам какво се е говорело преди в предаването, — за една седмица трима бащи ми написаха разтревожени: „Аз гледах бебето и сега, когато то вече говори, не е възможно да бъде накарано да ми вика «татко», нарича ме «мамо», а майка си «татко».“ Написах и на тримата: „Попитайте детето кой е господинът и коя е госпожата.“ И тук отново никаква грешка: „татко“ била госпожата, а „мама“ господинът.

Става дума за роля: мам-ма означава „който влиза у мен, за да ме направи, мене“. Мам-ма е нещо меко, като храната, която минава през хранопровода, нещо пластично, докато татко означава трудността от раздялата, съчетана с болката заради заминаването и връщането на въпросното лице; заминаването е нещо трудно и така е на всички езици. Думата „татко“ обозначава лицето, което обичаме и което си тръгва и се връща (има прекъсване), докато „мама“ е нещо постоянно. Родният баща обаче е мъж, рождената майка е жена, но невинаги мама. Много родни майки не са „мама“ и много жени, които са „мама“, имат много по-майчинско отношение, отколкото рождените майки. Те изпълняват ролята на мама, защото се грижат за детето^[20].

Често чуваме: „Тази жена не е никаква майка!“ Това съждение е напълно погрешно: тя е майката на това дете, тази, която му е необходима; тя му е нужна такава, каквато е, и е добра за него. Тези, които говорят по този начин, бъркат; това е тяхната енграма от времето, когато са били малки и тяхната майка е била различна. Майката съществува заедно с детето. Родната майка е такава, каквато е. Може да не е „мама“. Впрочем истина е, че някои родни майки не могат да бъдат „мама“ от 0 до тригодишна възраст на детето и се превръщат в много добра „мама“, когато детето е между 3 и 8 години. Не сме еднакво надарени за отглеждане на деца от различни възрасти.

Трябва да помните значението на тези думи, които за децата са съвсем ясни. Мама може да бъде всяка жена, която ви дава закуската, когато я поискате. Всеки, който се грижи сравнително добре за вас,

може да изпълнява ролята на мама. Рождената майка е нещо съвсем различно. Децата знаят много добре, че имат една-единствена майка, и същото се отнася за родния баща. Те са такива, каквито са, и като живота заслужават уважение.

Това трябва да се обясни на детето, когато майката казва: „Ти ще ме смениш за друга мама.“ Това е шантаж, за да остане при нея. Трябва да се отговори: „Не слушай майка си, тя винаги ще си остане твоята майка, тя е единствена за теб, дори ако я смениш с друга мама, в случай че баща ти има други жени.“

Когато се говори така, детето веднага разбира и утешава майка си. То отвърща: „Знаеш ли, бих искал да ида при татко, но това не означава, че ще те забравя.“ Майка му ще се наплаче, и толкова. Все пак много трябва да се съжالياва днес, че децата, които искат да останат при бащата, в случай че той пожелае да ги вземе, след петата си година и най-вече момчета, са дадени на майката. Така е дори когато става дума за момиче, ако бащата живее с друга жена. За детето е важно да продължи социалния живот там, където то е имало такъв. В действителност детето има нужда да остане там, където е започнал социалният му живот. Когато двамата родители заминат за различни места, би следвало момчето да бъде с бащата, за да се научи да живее като мъж, а момичето с майката, за да се научи да бъде жена, особено ако двамата родители създадат отново семейства. За детето е опасно да тръгне с някого, който няма да заживее отново в двойка.

Подобен подход противоречи на закона, защото, когато родителите са в процес на развод, за виновен се смята този, който разхожда детето с предполагаемия си нов партньор, с една дума, любовник или любовница. Глупаво е, защото детето се чувства много по-сигурно с мъж, който има жена, или с жена, която има мъж. Законът е в пълно противоречие с това, което е добро за детето.^[21]

Трябва да се намери начин да се обясни на детето, когато разведеният баща има жена и живее в двойка, без да е женен. Думата е „годеница“. Децата разбират думите, които имат смисъл. Той има годеница. Е, щом е годеница, те прощават това, че се мляскат, че спят заедно, че си говорят на „ти“, че се държат за ръка; но ако не е годеница: „Как си позволява тая да си играе на жена на баща ми?“ Годеница, може. А в случай че е различна на всеки петнадесет дни: „Татко много често си сменя годениците.“

ВЪПРОС: Специалистите, които се занимават с изкуствено оплождане, са на твърдото мнение, че детето не трябва никога да узнае. Как мислите вие?

Ф. Д.: А какво смятат те, че трябва да се каже на детето, когато зададе въпрос?

ОТГОВОР: Че е дете от съпруга на жената. Във Франция изкуственото оплождане с донори се практикува единствено при семейни двойки, но никак не е сигурно, че дълго време ще бъде така.

Ф. Д.: А, да, вие говорите за семейни двойки. Разбира се, има един-единствен баща и това е законният баща. Биологичната майка, която износва детето, е във всички случаи майка в продължение на девет месеца, но бащата, който става донор на сперма за секунда, не е баща. Той е събрат на законния баща и впрочем дава сперма за този баща. Така или иначе, ако от оплождането се роди дете, това е доказателство, че то е поискало да се роди от такава ситуация. То дори не би могло да го знае. То избира да се роди при обстоятелства, при които законният баща съществува от самото начало и го желае отпреди раждането му, а законната, физически стерилна майка, го желае в любовта си към своя съпруг.

Такава е пълната истина, то е син на бащата и на майката, която е желала това дете от законния баща, от своя съпруг, и която с разрешението на мъжа си е получила сперма от друг.

Мисля, че е възможно, ако никой не знае за това, детето да не научи никога, но ако някой от обкръжението на родителите знае, детето ще го научи някой ден поради нечия злонамереност, защото винаги се намират хора, които да завидят, особено ако детето се развива добре. Ако страда от някакво увреждане, никой няма да му каже, че е осиновено, но ако е здраво, ще предизвика завист и някой ще му го каже. В такъв смисъл, в деня, в който детето го чуе и зададе въпрос във връзка с това, по-добре е да му се отговори: „Щом питаш, да, вярно е, и нали разбираш каква щедрост е проявил донорът на сперма, а също и баща ти, който, бидейки стерилен, е разрешил на майка ти, за да не я осакати в желанието ѝ да има дете, да може да си роди. И така си дошъл ти на бял свят. Би могъл да не се родиш. Щом си се родил, това означава, че си бил съгласен с всичко това.“ Детето не трябва да се лъже, ако подозира нещо и постави въпроса. Може да

му се обясни. А дали трябва да му се каже по принцип... В случая е важно обкръжението. Ако никой не знае...

ВЪПРОС: Майката и бащата го знаят. Следователно те живеят с този факт.

Ф. Д.: Съвсем не е така. До такава степен, че дори има родители, осиновили деца, които забравят напълно, че са ги осиновили. Когато имаш деца, си с усещането, че винаги си ги имал, от момента, в който си се запознал със съпруга си. Това е много любопитно: замисляш се за датите, за да си кажеш, че всъщност детето го е нямало по онова време. Ние всички имаме спомени и преживявания, които включват нашето потомство. Не сте ли забелязали този странен процес на въображаемия ни живот? Среща се доста често: изглежда много трудно да си представим живота без децата си и наистина се налага да си припомним годината. До такава степен ние, без да знаем, сме бащата и майката на нашите деца много преди да се родят.

Същото се отнася и за осиновено дете: родителите го очакват и често, преди още да го имат, те вече са родители в желанието си. Мисля, че родителите забравят за този факт, когато всичко се развива нормално с тяхното дете, особено ако то е осиновено в първите дни на своя живот или преди първите дни на вътреутробния живот, какъвто е случаят на бащата с биологичната майка, която ще износи детето, или на баща на зародиш, заченат от жена му и друг мъж, донор на сперма или любовник.

Бащата е баща от момента, в който детето се роди. В никакъв случай половият акт не прави от мъжа баща. Мъжът желае да даде дете на жена си, за да я направи щастлива, и поради тази причина бащата разрешава изкуственото оплождане или признава детето, което жена му е заченала с любовник. Това е важно, тъй като детето може би ще научи, че баща му е стерилен, и трябва да му се обясни разликата между стерилен и импотентен. При децата това не се разбира от само себе си, защото повечето от тях вярват, че след като родителите имат три деца, те са правили три пъти любов. Трябва да им се обясни, че това не е истина, че те го вършат почти всеки ден, но че от време на време се зачева дете и че три пъти двойката решава да го остави да се роди.

В деня, в който научат, че родителите им са ги осиновили, децата обаче могат да видят в това доказателство, че те са стерилни и

импотентни и не водят полов живот. Това трябва да им се обясни: родителите им имат полови отношения, но това не е довело до зачеване на дете: не е било заченато дете, което да поиска да се роди от тяхната сексуална прегръдка. Ето какво трябва да им се каже. Децата много добре разбират тази дума, която е непорочна и която изразява добре това, което означава.

След като поговорихме за изкуственото оплождане, бих искала да се върна на анкетата с деца на разведени родители.

По отношение на децата, произхождащи от среда на висши кадри, проблемът дошъл от внезапната промяна на социалното положение на майката, която оставала да се грижи за децата. Тъй като нямала професия и трябвало да се живее, тя се принуждавала да започне работа, която била срамна за нейното положение. Изведнъж децата, които били поверени на майката, не могли повече да разчитат на нея както преди, тъй като тя работела, и в това се състоял проблемът. За някои деца проблемът бил в невъзможността да продължат образованието си, тъй като майката нямала вече средства, а бащата „заради изкушение на средна възраст“ си бил тръгнал именно защото синът или дъщерята били в юношеска възраст, факт, който бил в основата на стремежа му да изживее отново собствените си юношески желания.

Такъв е проблемът на разводите в тази възраст. При висшите кадри често става именно така. Разведената майка изпада в положение да приеме каквато и да е работа, за да могат тя и децата ѝ да оцелеят — или защото не е имала никаква подготовка, или защото се е отказала да работи, за да отгледа децата си; дотогава мъжът ѝ я е издържал, а тя се е грижела за тях. И изведнъж тя се оказва сама и без средства, принудена да се грижи за големи деца.

ВЪПРОС: Може ли да се върнете на изречението, в което казахте, че е опасно за детето да живее с родител, който не изгражда отново структура на двойка?

Ф. Д.: Да, защото то си въобразява като всяко малко дете, че има задължението да утешава родителя и да запълва празнотата в емоционалния и сексуалния му живот, докато той се държи като вдовец, въпреки че изобщо не е такъв, защото е разведен и може отново да устрои живота си. Детето обаче чувства, че бащата или майката се жертват за него (така твърдят те); а за детето това е

драматично. Всъщност в този случай родителят изобщо не се жертва; той се оправдава за депресивното си състояние на възрастен: „Избрах да се жертвам, за да не натъжа децата.“

Някои майки питат:

— Какво бихте казали, ако се омъжа отново?

— Няма да те погледна повече!

— А, добре, добре.

Изведнъж те започват да водят, без да са покалугерени, монашески живот, за да не причинят мъка на своите деца, а всъщност, когато почувстват, че е дошъл моментът да заживеят отново като жени, получава се така, че трябва да „травматизират“ децата, като им кажат: „Вижте какво, всичко това е много красиво, но аз не съм дете; на моите години жените имат нужда да направят щастлив някой мъж. Мъжът има нужда от жена, жената от мъж. Ако не сте доволни, ще се опитаме да намерим начин да ви пратим в добър пансион.“ И с това се приключва.

Впрочем, ако децата имат късмет да бъдат консултирани в този момент от интелигентен лекар, той би трябвало да им говори по следния начин:

— Знаеш ли, изобщо не си длъжен да останеш при майка си, която се омъжва отново, има пансион.

— О, предпочитам да остана при нея.

— В такъв случай постарай се да се харесаш, мълчи си. Можеш да дойдеш да ме видиш, когато имаш проблем с доведения си баща или пък ако искаш да бъдеш поверен на баща си, като трябва да знаеш, че той вече е женен и чака бебе...

— Именно затова не бих искал.

— В такъв случай дръж се прилично, ще идваш да ме виждаш и ще видим как ще върви — и т.н.

В подобни случаи странично лице може да направи много. Не трябва детето да се оставя да „играе“ своята регресия и да кара майка си, в случай че си намери мъж, да се чувства виновна, че „причинява болка на тези нещастни дечица“; защото след десетина години децата ще заплатят много скъпо за това. Видяхме го при децата от семейства на висши кадри, които заявяват например: „Няма да напусна майка ми. Търся си такава работа, заради която няма да се наложи да я напусна, бедната жена, след всичко, което тя направи за нас!“ Или: „Ако имам

професия, ще мога да се грижа за нея, и дума да не става да се женя, мъжете са мръсници!“

Така при децата на висши кадри, но не и при деца на работници, се наблюдават подобни чувства на „вина“ при второто поколение.

ОТГОВОР: Мисля, че подобно емоционално претоварване с отговорност, за което говорите в случая, на родителя, който остава сам, може да се избегне и по друг начин освен чрез създаването на нова връзка, т.е. извън споделянето с друг „аз“ на ежедневиия живот. Важно е детето да чувства, че майка му е ангажирана другаде и че не се жертва за него, дори да не става дума да си създава отново семейство.

Ф. Д.: Разбира се, важното е тя да живее с хора от своето поколение и дори не е задължително да има връзка. Детето да е част от живота ѝ, но не да е целият ѝ живот.

ВЪПРОС: Какво мога още да кажа на едно момиченце, страдащо от парализа, което получава кризи по време на сесиите?

Ф. Д.: Вие искате от мен супервизия, а е невъзможно тя да се състои тук. Впрочем не е необходимо да се провежда редовно супервизия. Когато възниква трудност с дете, което е в процес на психотерапия, може инцидентно да посетите два или три пъти психоаналитик, за да разберете каква е тази тревога, която изпитвате в момента на кризата на детето.

Мисля, че е опасно да се говори за това, което „прави“ детето. Да се говори какво прави момиченцето е все едно през цялото време да има някой, който го наблюдава и изрича с думи това, което то прави. Това не е психотерапия. Психотерапията означава да кажеш: „С всичко, което правиш, ти искаш да ми кажеш нещо и аз се опитвам да разбера какво е то.“ Не е важно какво детето прави привидно, а какво ви казва със своето поведение. Ако се обърнете към супервизор, той ще ви помогне да разберете каква е причината, поради която изоставяте ролята си на психотерапевт. Целта не е да говорите за видимото поведение на детето, а за неговото желание и за интереса му да общува с вас. В противен случай то може да се напрегне до степен да направи криза, защото вашето желание вече не е да го слушате, питайки се какво чувствате, и може би да го споделите с него. Не мога да ви отговоря, защото вие не можете да изложите вашите лични

емоционални подбуди пред публика. Става дума за среща между вашето несъзнавано и несъзнаваното на детето.

ВЪПРОС: Изглежда, че когато детето казва „аз“, като че ли получава просветление.

Ф. Д.: Това е цитат от Кант. Истина е, че когато детето достига стадия да казва „аз“, би трябвало също да се знае какво означава това „аз“. Ако детето казва „аз“, то може също да казва „аз-мене“, но то не казва „аз-аз“, тъй като много деца, например в африканските страни, казват „аз“ за майка си. Хора, които са били в Африка, споделят, че малките африканчета, поне в етносите, които са посетили, не казват никога както у нас, „Тото“ или „еди-кой си“, имайки предвид себе си, а веднага казват „аз“, но това „аз“ не са те; детето, което проговаря, е „аз-мама“, „аз“ от времето, когато преди отбиването детето и майката са били слети в прегръдка, ден и нощ. Следователно тяхното „аз“ е слято с майката.

Трябва да сме внимателни с думата, която означава „аз“, когато това „аз“ не е „аз-мене“, разделено от майката, т.е. „аз-мене“, не ти, което е съвсем различно. Детето, което казва „мене“, но с глагол във второ или трето лице, не казва „мене-аз“, а „мене-мама“, „аз-другия“ (от когото съм част).

ВЪПРОС: Бихте ли могли да ни кажете как става преминаването от трето в първо граматично лице?

Ф. Д.: Внимавайте, детето никога не говори за себе си в трето лице, това е илюзия на възрастния, то говори за себе си във второ лице, но това не се разбира. Когато то казва: „аз прави това, прави онова“ или говори в инфинитив „да прави това“, това понякога е начало на „мене“. Инфинитивът означава „мене-аз“, без да се разграничава от всички останали. Има се предвид „мене-аз“ или всички други като мене. Но „Тото не иска това“ означава „Тото, ти не иска“. Доказателство: всички вие, които се грижите за деца или наблюдавате развитието на децата, знаете, че „ти иска“ означава „аз искам“.

Така е, защото те говорят, както би им говорил възрастният, за да кажат, че искат нещо чрез желанието на възрастния, който им говори. А когато говорят за себе си привидно в трето лице за нашето ухо, което знае граматиката, те всъщност говорят за себе си във второ лице; преминаването от второ лице към „аз“ не може да стане, без те да кажат първо „мене, мене, мене“, повторено два или три пъти. Казват

винаги: „мене-мама“ или „мене-татко“, „мене-моят брат“, „моята сестра“, „мене-друг“, с който съм свързан като двойник.

След това идва самичко „мене“ и то се превръща в „аз“, „мене, аз“. Преминването е твърде опосредствено. Децата стигат до „мене“, означаващо „аз“, когато са в състояние да се освободят от лицето на настойник, гарант за тяхната идентичност, за да тръгнат сами към някой друг, без страх, че ще загубят своята екзистенциална сигурност.

Тук не мога да обясня разликата между символното и въображаемото у детето. При детето въображаемото води до символното, въображаемото е истината за него и негов съучастник, какъвто и да е той: кучето му, котето му, някой човек, играчката му, одеялцето му или биберонът; а символното е това, което е то наистина, заедно с всички останали в езика. Различно от въображаемото.

Тук нямам възможност да навлизам в повече подробности.

ВЪПРОС: Вие провеждате психоанализа на деца, които не могат още да говорят...

Ф. Д.: Те не могат да се изразяват на вербален език, но притежават език, в противен случай психоанализата на деца не би могла да съществува.

ВЪПРОС: Каква стойност имат думите сами по себе си за малко дете, което не може да говори?

Ф. Д.: Казваме им много малко думи. Ние „сме“ с тях в това, което правят. Всъщност думите са тези, които ни изразяват нас самите, не думи, „предназначени за тях“, а речникови думи, които имат ясен смисъл за нас.

При възрастните някои аналитични сесии преминават при пълно мълчание. При децата също има сесии, които протичат при пълно мълчание, в смисъл на вербално мълчание с много интензивно общуване.^[22]

ВЪПРОС: Не е ли повече в регистър от несъзнавано към несъзнавано?

Ф. Д.: Да, точно така. В регистър от несъзнавано към несъзнавано. Начинът, по който гледаме, е език. Погледът е езиков обмен между психики.

ВЪПРОС: Трябва ли да се докосва детето?

Ф. Д.: В смисъл на физически допир? Не, по време на психоаналитична психотерапия детето не бива да се докосва никога;

когато се възпитава, да. Можем да го оставим то да ни докосва, но изразявайки с думи смисъла, който долавяме в тази телесна проява на детето, нещо, което то не може или не смее да изкаже чрез слово.

ВЪПРОС: Да си служим ли с интонацията на гласа?

Ф. Д.: Защо не, ако искате да изразите нещо.

ВЪПРОС: Може ли да се твърди, че тя играе по-голяма роля, отколкото самите думи?

Ф. Д.: Не. Думите имат много важно символно значение, но не е задължително да се говори непрекъснато. Един от символните изрази с голямо значение е, когато се казва: „Не, това не е истина.“ Много е важно да се изрекат тези думи, когато детето „играе“ нещо, което е фалшиво. Съвсем лесно се забелязва кога детето е фалшиво; то е раздвоено между две поведения. Например детето, което влиза и което след това иска да си тръгне. Вие виждате, че то едновременно иска да остане и да си тръгне. „Не е истина, че не искаш да си тръгнеш, но е истина, че не искаш да останеш.“ Детето се държи по два начина и трябва да се накара да разбере своята раздвоеност. Да му се каже: „Ти искаш и не искаш едновременно. Ти си като двама. Единият иска, а другият не.“ Това се случва много често в живота, дори при възрастните. Детето го разбира много добре и престава да се чувства виновно за противоречивото си желание.

Например по време на психоаналитична сесия, когато вече е казано и направено много за детето, ако наред играта си то я изостави и премине към нещо друго, може да се каже: „Ти харесваше това, което правеше. Човек би казал, че то те е подсетило за нещо опасно, поради което ти остави това, което ти доставяше удоволствие, и се захвана с друго.“ На осем-деветмесечна възраст детето вече разбира много добре.

Когато едно дете е съвсем малко, лицето, което се грижи за него и което присъства на сесията, го докосва, за да му обясни думите, които му се казват, например: „С дясната ръка, с лявата ръка.“ И на лелката, която го гледа: „Покажете му коя е дясната му ръка, покажете му коя е лявата му ръка.“ Аналитикът не трябва да влиза в допир с него; трябва да го прави лицето, което има разрешение да го докосва, но което не е могло да му обясни телесната схема.^[23]

Забелязваме, че това е причината, поради която детето не отговаря на своето възрастово ниво, тъй като някой, който е натоварен

да се грижи за него, трябва да му обясни неговата телесна схема.

Не мога да ви дам повече подробности за детската психотерапия. Вие сте напълно прави: става дума за процес от несъзнавано към несъзнавано, но ролята на аналитика е да накара несъзнаваното да изплува до предсъзнаваното и до съзнаваното чрез това, което притеснява общуването на детето като субект, свързан с тяло, което заедно със субекта ще се превърне в неговото Аз; но за тази цел детето трябва да премине през общуването с другия, който е неговото Ти. Това е лицето, натоварено с неговото първо „От Ти към Аз“, тъй като терапевтът психоаналитик не би могъл да бъде „Ти тук“, всекидневното „Ти“, което структурира действителността.

ВЪПРОС: Следва ли съдиите да искат мнението на децата, преди да решат на кого да ги поверят?

Ф. Д.: Би било добре, ако някой от обкръжението на съдията предупреди децата, че в момента се разглежда начинът, по който ще бъде уредена раздялата на родителите. Би било много добре, особено като се има предвид, че родителите крият от децата, че ще се разделят, и доста често не се карат. За съжаление съдиите обичат да подписват документи, в които родителите се развеждат по взаимно съгласие, с общ адвокат. Всъщност те са се разбрали да се освободят от съвместния живот и са го направили зад гърба на децата, без да ги предупредят за това, което са преживели и решили. А това е погрешно.

Ние извършихме огромна работа по времето, когато г-жа Пелтие беше министър по въпросите на семейството.^[24] По нейна инициатива бе създадена комисия от съдии, адвокати, психоаналитици, социолози. Работихме в продължение на осем месеца. Срегнахме се с всички асоциации на разведени родители и изоставени жени. Обикновено при третото или четвъртото дете мъжете напускат жените си; много скъпо струва издържането на едно семейство! Те си тръгват и се освобождават от всякакви материални задължения. За тези жени е много трудно да останат така без пари, с мъж, който не се грижи повече за децата и който, поради факта че няма адрес и постоянна работа, не може да бъде намерен, за да подпише документи, касаещи семейството.

Така ние се сблъскахме със ситуации на неподозирана безизходица за децата. Службите, отговарящи за семейните надбавки; отпускат помощ на тези жени. По-късно това може да тласне

момчетата да станат престъпници, а момичетата проститутки, за да оневинят бащата и да не затрудняват финансово майките си. Много е важно да се оневинят родителите, които са сгрешили, като се копира техният начин на живот. Детето е страдало от това поведение. И го повтаря. Да направиш на свой ред нещо безотговорно е начин да оневиниш бащата.

Мисля, че съдията наистина би трябвало да потърси мнението на децата. Общо взето, децата знаят много добре къде (по-скоро, отколкото с кого) искат да живеят, независимо дали това „къде“ е съвместимо или не с това да останат с бащата или с майката; немалко деца предпочитат да останат в същото жилище, в същото училище. Сигурна съм, че след осем-деветгодишната си възраст доста от децата предпочитат квартала, който познават, за да останат в същото училище и да запазят същите другарчета и приятели. Това е много по-добре за децата от социална гледна точка.

Трудно е обаче да се подели времето, през което родителите ще се грижат за детето. Би могло да се твърди, че детето се поверява на този, който заслужава. Съвсем не е вярно: детето остава при този, който има по-стабилно положение, понякога този, който има повече пари или семейство, което да го подкрепя. Мотивите, поради които съдията решава да се повери детето на единия или на другия родител, могат да бъдат много. Съдията сам или някой от негово име трябва да обясни решението на децата в присъствието или не на родителите. Лице извън семейството би могло да обясни по-добре факта, че решението няма морална стойност.

То е било взето с цел да има най-малко проблеми, но така съдията винаги се позовава на практическия живот, за да не навреди на никого и да не присъди положителната роля на никого; макар че родителят, на когото е поверено детето, обикновено намира начин да подчертае, че според съдията той е по-достойният. Проблемът не е в това. Решението се взема с надеждата да се осигури най-голяма стабилност за детето. Въпросът на кого е поверено детето не е правилният въпрос. Намирам впрочем, че родителите, на които е поверено детето, както се изразяваме — т.е. тези, при които детето прекарва основното време, — разполагат обикновено е много по-малко време, за да се грижат за него, в сравнение с тези, които го вземат за почивните дни, за малките ваканции и за един месец годишна почивка.

В тези моменти се дава най-добро възпитание, а съвсем не е така, когато детето вече е ангажирано със своя социален живот, с училището и трябва да се съобразява с училищния ритъм и с ритъма на родителите, които работят. Дори няма време да разговарят помежду си, всеки препуска. Има време за разговори, когато родители и деца прекарват заедно свободното си време. Когато детето ти е поверено, няма никаква логика да се твърди: „О, аз съм добрата“ или „Аз съм добрият“. Но ще са необходими десетилетия, преди хората да го разберат!

Никой не е виновен при развод: става дума за нещастие. Понякога да се разведем е по-малко нещастие, отколкото да останем заедно без любов, без желание, без приятелство, без общи вкусове и интереси.

ВЪПРОС: Какво трябва да се каже на децата, живеещи с родители, които не се разбират, но продължават да са заедно?

Ф. Д.: Според мен е много лесно. Децата забелязват, че нещо не е наред, но не искат да вярват на своята интуиция или наблюдение.

Следователно родителите трябва, ако е възможно заедно, да обяснят, че поемат отговорност за раздялата си, и да им кажат, че са си дали свобода един на друг, свобода да обичат друг, да не се връщат вечер, да отсъстват. Те вече не спят в една и съща стая; спят поотделно. Това трябва да се обясни на децата с много прости думи. Родителите не се обичат вече и искат да избегнат опасността да заченат дете, спейки заедно. Те не се обичат достатъчно и не си казват, че са направили добър избор в деня, в който са се сгодили, и когато са се оженили. Възможно е да им се каже и по друг начин: „Баща ти и майка ти вече не са влюбени един в друг, но нито той, нито аз съжаляваме, че ти се роди.“

Децата разбират влюбените, както и хората, които са разделени, но това трябва да им се обясни с думи: „Те не искат повече да спят заедно, защото, когато възрастните хора спят заедно, от тяхната сексуална прегръдка може да се роди дете. Те не искат повече да бъдат заедно майка и баща на дете.“ Това, което е истина по отношение на реалността на плътта, е още по-вярно във въображаем и символен план. „Баща ти може да стане баща с друга жена. След като ние не се обичаме вече, баща ти ми дава свобода да бъда с други мъже. Може би някой ден, ако срещна друг мъж, както той друга жена, ще се роди

малко братче или сестричка, но ще ти го кажа навреме, не се тревожи. Аз ще остана винаги твоята майка и той — твоят баща.“

Ето как може да се говори ясно на децата по повод на събитията, които могат да възникнат. Разединената двойка е отворена двойка. Всеки има свой живот (законен или не), следователно всеки потенциално има някакъв проект, който ще се реализира или не. Защото за детето двойката предполага зачеване или общи творчески планове, сред които и раждането на дете. Родителите, които вече не се разбират, не възнамеряват да заченат дете, но могат, заради парични интереси, да са задължени да живеят заедно, да имат общ магазин, да работят при един и същ работодател. Това трябва ясно да се каже на децата: те не се обичат вече, но остават съдружници в търговията и не са съвсем скарани. Не искат да се развеждат, но не се обичат и няма опасност да направят дете. Ето как може да се обясни: „Майка ти понякога се среща с друг мъж, нормално е жената да се опитва да направи щастлив определен мъж, включително и в леглото, и същото се отнася и за бащата с друга жена.“

Колко разправии възникват сред децата не само при развод, но също и когато мъжът остане вдовец и се ожени повторно. Шестнадесетгодишно момиче не може да понесе, че баща му, женейки се отново, изневерява, така да се каже, на починалата си жена. Повторен брак или извънбрачно афиширано съжителство на бащата вдовец станаха причина за скарване за цял живот между баща и неговите дъщери и синове. Последиците са ужасни, защото бащата не е казал ясно на всяко от децата: „Знаеш ли, майка ти почина, но това не е причина аз да нямам отношения с жени. Ти не можеш да бъдеш моя жена, обичам те като дъщеря (или като син), но намирам за напълно нормално желанието ми да създам ново семейство.“ Някои млади момичета си мислят наистина, че баща им е „престъпник“ поради това, че се жени една или две години след смъртта на майка им. Не се ли справяла дъщерята с домакинството толкова добре, колкото майка си, грижейки се в същото време за по-малките братя и сестри? Бащата нямал никаква причина, нито нужда да си търси друга жена.

Останали във фазата на детството си, отгледани от болнава през последните години майка, такива сексуално невежи девойки употребяват двусмислени думи: „Ние се обичаме, следователно оставаме заедно“, без да имат представа за половите мотивации на

възрастните, които са в търсене на другия. Те биха искали баща им да живее като монах, защото мама е умряла, без да знаят как изрично да го заявят и без да имат ясното съзнание за инцест. Желанието им е да се грижат цял живот за баща си, за целомъдрения си баща, който ще си държи краката под масата, ще се храни с хубавите ястия, които дъщеря му му готви, и с любовта ѝ, която тя е готова да му посвети.

Сещам се за една млада жена, която се скарала с баща си, защото той се оженил повторно. Тя избягала. Баща ѝ казал: „Слушай, остани, тази жена (новата му жена) няма да те изяде. Завърши си дипломата за професионална квалификация, след това ще си тръгнеш. Ще ти помогна, но не проваляй образованието си, когато вече си в края му. Тя не умее да се грижи за къщата като теб, тъй като ти си научена от майка си, но аз не съм претенциозен. Не си струва да си проваляш живота заради това.“ Нищо не помогнало: тя заминала при по-голямата си сестра, която се била омъжила. Естествено, случило се това, което трябвало да се случи. Сестрата току-що била родила и мъжът предложил: „Какво ще кажеш, скучно ми е със сестра ти, която има толкова много грижи. Ако искаш, можеш да дойдеш да спиш при мен.“ Много изплашена, тя си тръгнала, тъй като девер ѝ бил „мръсник“, а си мислела, че е добър човек. Била дете, което не знаело изобщо как да се защити: напълно невежа в секса. Фактически платила заради всичко това с десет години съсипан живот.

Както виждате, става дума за провал във възпитанието, провал във възпитателните думи на странични лица поради мълчанието на бащата, който в началото на своя живот като вдовец оставил да се установи двусмислено положение.

Тази жена ми описа в писмо цялата си история и можах да говоря с нея по телефона. Беше като истинско бебе. След няколко години самота, естествено, се намерил някой да я ухажва и тя се омъжила. Било драматично. Не знаейки изобщо какъв бил смисълът на решението, което взема, когато след няколко месеца на напълно целомъдрен годеж годеникът ѝ поискал да вършат същото, което правел бащата с новата си жена и което деверът ѝ искал от нея, тя казала: „Ами в такъв случай ти не ме обичаш и си женкар.“ А предстояло да се оженият след няколко седмици. Последвали години на куцащо съжителство. Сега, когато дъщеря ѝ е на десет години, открива, че самата тя е с психика на десетгодишно дете. Изпада в

пълна паника, когато забелязва, че дъщеря ѝ се интересува от момчета, и започва да се пита дали не е перверзна, това бе причината да ми се обади по телефона.

Ситуацията е последствие от травма в детството: майката, която фактически от пубертета на дъщеря си имала проблеми със здравето, не успяла да я накара да приеме, че след като тя умре, бащата можел да се ожени повторно и тя трябвало да изгради собствения си живот. Майката не успяла изобщо да я подготви за това. А дъщерята научила, че майка ѝ била болна от неизлечима болест четири години по-късно, тъй като дотогава никой не ѝ бил казал.

ВЪПРОС: Трябва ли да се каже на децата, когато баща им или майка им са болни от много тежка болест?

Ф. Д.: Разбира се, че трябва, а също така следва и да бъдат подготвени за възможна или вероятна смърт. Още повече че така ще им се помогне да узреят. Тяхната съдба е такава и те трябва да могат да я приемат. „Майката ти е тежко болна; надяваме се да успеем да я излекуваме, но не е сигурно. Използвай пълноценно времето, през което още имаш майка, за да научиш от нея всичко, което момичето трябва да знае, кажи ѝ, че знаеш, че е много болна. Говори ѝ.“ Майките изпитват голямо облекчение, когато могат да говорят истински с децата за своята болест. Особено когато се приближават към смъртта; майките изпитват голяма тревога, че няма да могат да дадат майчините си напътствия на своето дете, когато то е дъщеря; същото е и при бащата по отношение на сина си. Трябва да се помогне на детето да се подготви и да се осъществят онези задълбочени разговори, които се отнасят за бъдещите пожелания и посоката, в която майката би искала да се развива дъщеря ѝ, или пътя, по който бащата би искал да поеме синът, когато той няма да бъде сред живите; така детето ще се чувства подкрепено и след смъртта на баща си или на майка си за избрания път, който няма да противоречи на желанието на този, който за съжаление умира, преди детето му да се превърне в младеж или девойка.

Жената, за която ви говорих, е останала белязана от енграмата на желанието на своята майка да остане дете, невежо за живота, докато тя всъщност е много интелигентна жена, с диплома за професионално образование и с много добро положение. Но и до ден-днешен опитът ѝ не е по-голям от този на младо момиче. Десетгодишната ѝ дъщеря ще я

изпревари. Няма кой да ѝ попречи да хойка с първия срещнат, защото майката не могла навреме да я посвети словесно в бъдещия ѝ живот на млада жена.

Ако сега тази млада жена се подложи на психоанализа, дъщеря ѝ ще намери сигурност в дома на родителите си и най-вече ще се почувства в правото си да обича баща си — защото в случая има и мъж. „О, знаете ли — ми каза майката, — ние живеем като разделени и не водим полов живот, освен от време на време, защото аз не съм по тази част.“ Въпреки всичко бащата остава в семейството. „Не поисках да имам друго дете, защото и с едно е вече достатъчно сложно.“ (Питаме се защо! Освен ако тя не ревнува дъщеря си от своя мъж?)

Със сигурност може да твърди, че ако жената се подложи на психотерапия, скоро тя ще стане най-сетне нормална; и ако има второ дете с този мъж, който изглеждаше съвсем свестен, дъщерята ще се почувства много добре и ще престане да хойка и да се впуска в рисковани сексуални връзки, които могат да ѝ донесат преждевременна бременност, без да е в състояние да поеме отговорността за това, нито да изгради двойка.

ВЪПРОС: Какви са последиците за дете, което е започнало живота си в кувьоз? Достатъчно ли е общуване с майката всеки следобед?

Ф. Д.: Достатъчно е, при условие че майката го посещава всеки ден, докато то е в кувьоз. Още по-добре би било, ако го кърми. През кувьоза, в шумолящата тишина на кувьоза, детето има интуиция за присъствието на майка си, чувства присъствието на някой, който привлича желанието му да общува с него. В момента, в който бебето бъде извадено от кувьоза, нека му разкажат, че дълго време е било разделено от родителите си, че е било в кувьоз и че майка му и баща му са страдали от раздялата, така както и то.

Езикът изгражда мост между човешките същества. Очевидно, когато детето е малко, не би било добре майката да бъде лишена прекалено дълго от него, тъй като в такъв случай наистина ще ѝ е трудно след това да установи веднага връзка със своето дете. Кувьозите и реанимациите са много добро начало на живота, при условие че раздялата не е била пълна и че, напротив, е имало ежедневна връзка на любов и общуване. Защото, ако майката се върне напълно към активния си живот и ако изведнъж два месеца по-късно ѝ

дадат бебето, от което тя повече няма никаква нужда, нито ѝ е мило, а то от своя страна не я познае, и двамата, и бебето и майката, преживяват истинска травма.

Ето какво трябва да разберете вие като социални работници, медицински сестри и т.н. Трябва да окуражавате майките да идват, като им помагате, като оставате за малко с тях, защото много често те изпадат в депресия и се чувстват отхвърлени, поради факта че детето е в кувьоз и не знаят как да общуват с него. Трябва да им се каже: „То чувства вашето присъствие. Говорете му, то ще го почувства.“ Как? Не знам, но то го чувства.

ВЪПРОС: Как може да стане ясно, че детето разбира езика?

Ф. Д.: Не знам, но е така. То разбира всички езици. Ако китайка му говори на китайски, арабка на арабски и францужойка на френски, то разбира. Разбира всички езици. Може би има интуиция за това, което искаме да му кажем. Може би става дума за общуване между две съзнания. То (детето) притежава способността да разбира.

Когато е в кувьоз, детето не чува с физическите си уши, че майка му е там, то усеща нейното друго присъствие, което обаче е продължение на същото присъствие, когато е било в утробата ѝ. Майката, в чиято утроба е било то, е неговата майка; майката, която идва за него и за себе си, давайки му, докато то е в кувьоз, любовта си, е също неговата майка. Две сърца се свързват отново въпреки липсата на телесен контакт.

Трябва да се помогне на майката да не изпадне в депресия. Такава е ролята на помощния персонал в отделението; тези хора трябва да могат да ѝ обяснят: „Не се тревожете, дори и да не го чувате, вашето присъствие е много важно; за него вие сте неговата майка, която идва да го вижда всеки ден. Ще видите, че когато излезе оттук, то ще бъде напълно ваше и ще бъде много щастливо, че е по-близо до вас“, и т.н. Това е истината, макар че често пъти, когато на майката ѝ е много трудно да гледа детето си в кувьоза, ѝ се казва: „Вижте какво, то е много добре тук, елате след няколко дни.“ Смята се, че е за предпочитане да ѝ се спести подобно изпитание, но това е много погрешно. Тя трябва да премине през изпитанието, като ѝ се помогне да го преодолее; необходимо е и е много важно да се осъществи символната връзка с детето през стъклото въпреки неговата

изолираност. Детето също страда, но то не е единствено. Споделянето на изпитанието е от помощ.

ВЪПРОС: Какво мислите за съвета, който се дава на родители осиновители, според който те трябва да обяснят на децата си, че не са техните истински родители?

Ф. Д.: Много е жалко, че им се дава такъв съвет, защото те са истинските родители. „Истински родители“ не означава нищо само по себе си. Има истински биологични родители и истински законни родители. Всички са истински родители по един или по друг начин. Но има биологични родители, които не са „истински биологични“ родители, защото през цялото време на бременността, понякога дори и при раждането, те отхвърлят детето, отказват да го „припознаят“ и да го „признаят“.

Трябва да му се каже „биологичен родител“. Детето разбира. Тъй както разбира думата „биберон“, а не знае още какво е това! То ще го научи от боравенето с думата, ще знае, „че биберонът“ е топлото шише с цицка накрая, което засища.^[25]

На децата трябва да се казват истинските думи. Един ден те ще разберат какво означават думите „биологичен родител“. Ние говорим на децата с думи много преди те да знаят какъв е техният смисъл. Това е много важно.

Не трябва никога да се казва на децата: „Те не са истинските ти родители“, а: „Те са твоите осиновители, както ти си тяхното осиновено дете. Те са като теб: ти си осиновено, те са осиновители, т.е. вие сте истински свързани. Други две лица, които ти не познаваш, са те създали и са твои биологични родители. Ти си родено от своята рождена майка, тя не е могла да се грижи за теб и те е дала за осиновяване; тя те е родила здраво и издръжливо бебе, щом като си оцеляло при раздялата ви.“

Важно е родителите осиновители да обяснят колко са признателни на биологичните родители. Това липсва. От момента, в който осиновителите го направят, детето свързва напълно своите родители символно с родителите си, които са го заченали. „Колко съм признателна на майка ти, че те е родила и ме е дарила по този начин с радостта да те отгледам, въпреки че не е могла да те задържи по причини, които не знам, както и баща ти; във всеки случай ние им

дължим радостта, че имаме хубаво дете; колко чудесни хора трябва да си били те, след като ти си толкова чудесно дете!“

Чрез детето родителите осиновители осиновяват биологичните родители, но не го съзнават. Службите по осиновяване трябва да им го обяснят и да го кажат на детето, когато го поверяват на осиновителите. [26]

По такъв повод научих от родители, дошли, напълно объркани, да се консултират, че службата по осиновяване, след поредица от разговори, поставила под въпрос желанието им да си осиновят дете. Убедили ги, че те нямали никаква нужда да осиновяват дете, тъй като и така си били много щастлива двойка. Седмица след като родителите отговорили: „Е добре, вие имате право; всъщност с дете или без дете ние сме много щастливи заедно“, им предложили дете, макар че те вече не изпитвали потребност да си осиновят. Въпросната служба обаче имала силното желание да ги накара още същия ден да осиновят едно момиченце.

Всъщност родителите следва да изпитват силно желание за осиновяване. Защо трябва да бъдат разубеждавани заради някакво хрумване на хора, които се занимават с осиновяването на деца и които решават, че трябва да ги освободят от желанието им да осиновят дете? Не бих им повярвала, ако по телевизията не бяха показали този абсурден метод на „психологическа подготовка за осиновяване“.

Родителите бяха напълно объркани. Те били разбрали, че е прекалено трудно и че нямало да им дадат дете. В крайна сметка вече били кръстници на две деца на свои приятели, обичали се истински и били приели съдбата да нямат деца. И в този момент им предлагат! Били напълно объркани. Майката, ужасно притеснена, дойде да ме види с думите: „Все пак не мога вече да откажа, но животът ни се разви другояче; толкова дълго ни се втълпяваше, че нямаме нужда от дете, че спряхме да се надяваме и да търсим. И ето че ни изпращат дете за осиновяване!“

Да се иска от родителите, преди да се вземе решение дали да им се даде дете, първо да приемат, че нямат нужда от това, е пълна глупост.

РЕПЛИКА: Все пак установявала съм, че осиновени деца, на които се говори по този начин, пораствайки, не приемаха факта, че нямат „истински“ родители.

Ф. Д.: Разбира се, защото ако им се каже, че нямат истински родители, в такъв случай и те не са истински деца. Все едно да им се отнеме правото да притежават идентичност.

РЕПЛИКА: Те не разбират нито проблемите, нито поведението на възрастните.

Ф. Д.: Така е, те не знаят какъв модел на възрастен да изберат. Съвсем различно е, ако техните родители осиновители ги желаят и ги поздравяват за успеха на техните биологични родители, без които е нямало да се родят. „След като моите осиновители са много добри хора и според това, което казват биологичните ми родители също, ще стана достоен човек; идентичността ми се корени в две семейни двойки, вместо да нямам нито една.“

ВЪПРОС: А ако тогава тези деца започнат да се чувстват различни и повече или по-малко отхвърлени?

Ф. Д.: Разбира се, че са различни. Всеки се чувства различен от съседа си. Що се отнася до това, че се чувстват отхвърлени, може би става дума за дете, което носи нещо параноично у себе си, възможно е, но причината е, че е било осиновено твърде късно, в момента на инвестирането на аналните ценности. Според детето, което е възпитано да бъде чисто и мисли, че „акито не е хубаво“ или „че е лошо да се наакваш в гащите“, когато бъде осиновено, бебешките отделения или временното приемно семейство се държат като „отхвърлящи“. Не се ли отнася с него приемното семейство като с аки, а осиновителите като прибиращи акито, след като не му обясняват неговия произход на заченато и родено, а не „направено“ дете? Тогава у него остава нещо като параноично ядро. „След като семейството се е отнесло с мене като с аки, това означава, че аз съм аки, следователно всички са лоши.“ Или „аз съм лошият и за да не се чувствам недостоен, обявявам другите за недостойни“.

Наистина малко или много отхвърленото дете има тежки конфликти с родителите си, независимо дали е родено или осиновено от тези отхвърлящи родители, превърнали се в неизбежно интериоризирани модели.

Има случаи, в които родители осиновители вследствие на своята стерилност таят у себе си някаква горчивина, която не е била достатъчно обговорена. Поради тази причина те не обясняват на детето колко са се почувствали отхвърлени от природата, лишени от

естествената радост да създадат дете, плод от съвкуплението на тяхната двойка. Понякога те несъзнателно изпитват яд към собствените си родители, смятайки ги за отговорни, че нямат същата съдба, каквато имат другите. „Другите двойки имат деца, а ние не, не е честно!“ Невинаги осиновеното дете им помага да оздравеят.

Често пъти съм имала случай да анализирам у възрастни, бивши осиновени деца, последиците от лошо формулираното в началото осиновяване. Например жена, чиято майката осиновителка я излъгала в миналото, казвайки ѝ: „За щастие, ти дойде последна. Виждаш ли, имах шест спонтанни аборта и най-накрая дойде ти...“

Когато по-късно тя узнала истината, че майка ѝ не била правила никога през живота си спонтанен аборт, било твърде късно за нейното несъзнавано. Самата тя направила три спонтанни аборта без органични причини. Започна психоанализа по съвет на гинеколозите, които ѝ казали: „Няма никаква причина, поради която да правите спонтанни аборти, това става в главата ви. Идете по-скоро при психоаналитик.“

Тази жена всъщност не знаеше, че е била осиновена. Влюбила се в млад човек. Именно тогава, по време на официалния годеж, родителите ѝ и му разкрили истината. Тя никога не го видяла повече. Страдала толкова много, че била изоставена от своя годеник, че майката се почувствала длъжна да ѝ каже причината. Няколко години по-късно тя се омъжила за друг мъж, но не успявала да износи докрай своите бебета. Що се отнася до майката осиновителка — нейната майка, — малко след като казала истината на дъщеря си, тя се разболяла от рак.

По време на анализата бащата осиновител ѝ разкрил: „Майка ти никога не е правила спонтанен аборт; тя беше напълно стерилна; тя си го измисли и не знам защо я оставих да го направи.“ Но казаното накарало дъщерята да си мисли, че за да се стане майка, трябвало да се направят много спонтанни аборти преди това.

Току-що разказаното показва, че проблемът да се чувстваш отхвърлен може в много по-голяма степен да бъде несъзнаван проблем на родителите осиновители, отколкото на осиновените деца. Не вярвам, че трябва да се мисли, че фантазмът на отхвърлянето произтича от осиновяването на тези деца. Да се казва (и да се мисли), че родителите не са истински родители, означава, че детето не е истинско човешко същество. Да се говори по този начин е много

неуместно. Думите са много важни, по-точно верността на думите: „Ти си нашето осиновено дете, така както ние сме твоите родители осиновители, ние сме напълно еднакви. Признателни сме на твоите родители и на живота, който ни позволи да те познаваме и да те обичаме.“

Не можем да обичаме детето, ако изпитваме враждебност към родителите му. Понякога се чува майката да казва на осиновеното си дете: „И това ако не е нещастие!... Майка да изостави детето си, каква мръсница!“ Невероятно е, че може да се говори така, особено като се знаят истинските истории на тези майки, принудени от обстоятелствата да изоставят децата си, болката и мъката им.

В повечето случаи тези осиновени деца несъзнателно се чувстват длъжни да търсят рождените си родители. Среждала съм много такива деца, които чувстват, че това е техен дълг:

— Бедната ми майка, би трябвало да е на около 76 години. Ако можех да направя нещо за нея, но не знам къде е.

— Но вие може да се опитате да я намерите.

— А, така ли, не знаех.

Службата за социални грижи има задължението да им съобщи какво знае за родителите им. Откакто „Социални грижи“ придобиха лошия навик да пречат на децата да търсят рождените си родители, в момента с това се занимава благотворителна организация. Такова отношение е изключително погрешно.^[27]

Когато те се срещнат, всичко протича по възможно най-спокойния начин. Майката казва винаги едно и също нещо, както и бащата:

— Не е имало и един ден от живота ми, в който да не съм си мислил за теб.

— Искаш ли да се видим пак?

— О, не, не е необходимо. Доволен съм, като знам, че си щастлива.

Това е. Всичко минава много спокойно. Фактът, че са се намерили и са узнали обстоятелствата, които са принудили майката или бащата да се откажат от детето си, поражда необикновено, несъзнавано спокойствие.

Познавам жена, която открила по този начин следите на своя баща. Той бил погребан преди няколко години в селото, където живеел

като пенсионер; всички старци знаели, че имал дъщеря на еди-каква си възраст, която оставил на майката. Говорел за нея всеки ден. Тя се почувствала щастлива да чуе: „О, дъщеря му, колко ни е говорил само!“ „А, така ли, това сте вие! О, колко ви обичаше... Той ви познаваше и казваше: какъв глупак бях“ и т.н. Жената се трогнала от техния разказ. Попитах я: „Промени ли това по някакъв начин отношенията ви с вашия син?“ Тя беше много изненадана от въпроса ми. „Странно е това, което ме питате.“ Беше щастлива жена, с висше образование и пълноценен живот. Имаше двама синове и две дъщери. Каза ми: „Въпросът ви ми звучи странно. Добре, че имам щастлив брак, защото на моменти изключвах по отношение на синовете ми. Това чувство ме обхващаше внезапно: «Върви при баща ти, аз вече не те познавам.» След което си казвах: «Но какво им говорях?» А откакто намерих гроба на баща ми и старците от селото ми разказаха за него, това никога повече не ми се случи и нямам такива моменти на изключване по отношение на синовете ми.“

Ако не й бях задала въпроса „Не промени ли това по някакъв начин отношенията ви със синовете ви?“, не би й хрумнало да го сподели, защото не се беше подлагала на психоанализа. Знаем обаче, че връзката с първия мъж в живота остава завинаги дълбоко у нас и ние я възпроизвеждаме в генетичната връзка с нашите деца от същия пол: връзката с майката — върху момичетата, и връзката с бащата върху момчетата. Тези неща наистина са много важни.

ВЪПРОС: Осиновените при такива условия деца срещат значителни трудности в училище, в професионалното си обучение, в идентификацията си като мъж или жена. Те поемат много трудно отговорност за себе си, стават престъпници...

Ф. Д.: Невинаги. Мисля, че е свързано много повече с осиновителското семейството, с начина, по който се е говорило на детето за осиновяването и за рождените му родители, отколкото с факта, че са осиновени деца.

РЕПЛИКА: Склонна съм да препоръчам мълчание по отношение на раждането им.

Ф. Д.: Мълчанието относно тяхното раждане няма да промени нищо при децата, които са били осиновени на 15 или 18-месечна възраст и дори на седем месеца. Седеммесечна възраст, това е все пак: девет и седем, шестнадесет месеца живот, а месеците след раждането

са много важни, независимо дали са прекарани под грижите на детегледачка или в ясла.

Когато имат свръхгрижовни родители осиновители, децата, които са били отглеждани в дом за изоставени деца, винаги изпитват нужда да излязат извън семейството. За съжаление родителите, които са осиновили деца, никога не желаят да ги настанят в пансион, докато всъщност тези деца имат нужда от колективен живот, тъй като майка им е била определена общност (не говоря за родната майка). Понякога това са деца, износени от майка, живяла в последните месеци на своята бременност в дом „Майка и дете“ — т.е. майката заедно с тях се е намирала на сигурно място, в колектив.

Децата са щастливи, когато са в детска група. Те бягат от родителите си, за да отидат в междублоковото пространство, защото, за да се почувстват обект на майчински грижи, те имат нужда от група, а не да бъдат обожавани от баща и майка, втрещени в тях. Те се чувстват сигурни в „групата-майка“. Често осиновяването обърква техния ритъм по отношение на желанието, което другите не признават за нормално при тях. Те стават неуравновесени във всяко едно отношение, следователно престъпници.

Действително смятам, че истината, напротив, трябва да се казва, но да се казва като нещо дължимо на човешкото същество, за което фактът, че е живо, наистина изразява желанието му да бъде заченато в резултат на животворна среща. Мисля, че е голямо преимущество да си осиновен. Впрочем именно на тази основа провеждам психотерапията на тези изоставени деца^[28], които пощуряват в детските отделения, защото не са им казали истината. Не са им казали какво преимущество е да оцелееш, след като си бил изоставен, докато други на тяхно място не биха останали живи. Това означава, че те са преминали през необикновено препятствие и че притежават голяма символна стабилност, което прави чест на родителите, които са ги заченали. Когато ги убедим с помощта на словото в силата им, предаваме им я също и символно. Но е необходимо лицето, което им я предава, да вдъхва доверие. Изоставените деца са силни, поради факта че са преодолели изпитание, оцелели са и след това на свой ред са утешили родители (родителите осиновители), които също са преминали през продължително изпитание.

Мисля, че въпросът за осиновените деца ни отвежда твърде далеч. Важен е начинът, по който им се съобщава този факт, защото не е достатъчно да им се обясни, че те имат различен произход. Ако не им се каже истината такава, каквато тя е известна на тяхното несъзнавано, когато станат родители, рано или късно последствията ще бъдат катастрофални. Те ще повторят събитията както тази млада жена, която повтаряла изоставянето in utero на своите деца — тъй като, за да станела истинска майка, трябвало да премине през спонтанното абортиране, — защото през цялото време на своята младост не знаела, че е изоставено дете. Узнава го едва на 21 години, след като е изоставена от годеника си, който научава, че тя е осиновено дете по време на официалното си предложение да се ожени за нея; тя го разбира по един травматизиращ и унижителен за майка си начин, следователно и за своето поколение.

ВЪПРОС: Какво чувство предизвиква у вас токът, който преминава в залата, когато разказвате за ваши случаи?

Ф. Д.: Мисля, че изпитвате задоволство от илюстрирането на това, което несъзнаваното знае и което е просто една реалност, разглеждана от друг ъгъл, с известно дистанциране, докато вие сте си мислели, че психоанализата е висша философия. Не, тя е като ботаниката, живее във всяко стръкче трева.

ВЪПРОС: Не би ли било полезно за дете, записано в детска градина, което я посещава редовно, да не се оставя да мине незабелязано отсъствието му от групата за какъвто и период да става дума — ден, седмица — и каквато и да е причината? Не би ли следвало отсъствието му да бъде обговорено, за да се почувства то част от групата?

Ф. Д.: Интересен въпрос, който е решен много добре в Швейцария. Не знам дали знаете как става там. Има служител, отговарящ за отсъстващите. Обикновено пенсионер, нещо като кантонер. Веднъж станах свидетел на тази практика, когато бях в Швейцария. Видях един много мил човек, който се разхождаше с група деца, подскачащи около него. Той говореше и вървеше, подпирайки се с бастуна си. Казаха ми, че това е кантонерът, отговарящ за отсъстващите от училище. „Всички искат да отсъстват, защото той е чудесен и разказва истории на децата.“ Същото се прави и в градовете: избира се общински чиновник, чиято задача е да посещава

отсъстващите; той ги навестява, за да поинтересува как са, тъй като те живеят близо до училището. Посещава всички и отбелязва защо отсъства детето. Ако ученикът отсъства, тъй като не иска да излиза от дома си, защото чака кантонера, той се връща с него в училище, като казва, че майката е болна, или измисля друга причина.

Ако кантонерът се върне с отговор, че детето е болно, учителката казва: „Вашият съученик е болен, кой ще мине утре или вдругиден да го види и да разбере как е?“ Някое дете бива натоварено да го посети, за да получи сведения за него и да му предаде докъде са стигнали в училище. Всяко дете има някакъв малък предмет, който са започнали да правят в училище. „Ще му го занесеш, ще му кажеш докъде сме стигнали.“ Така връзката с отсъстващия се запазва, но така е в Швейцария. Когато някой отсъства във Франция, реакцията е „толкова по-добре, един по-малко“.

ВЪПРОС: Може ли да се върнете още веднъж върху това, което споменахте няколко пъти, а именно че детето избира да живее и да се роди в своето семейство?

Ф. Д.: Това е накратко, разбира се. То може да умре. Фактът, че оцелява, е, защото то продължава всеки ден, като субект, договора със своето тяло.^[29] Да живееш, означава именно да изпитваш всеки ден желание да оцелееш. Означава, че има за какво да живееш. Ако няма за какво да живееш, в началото на живота е много лесно: децата си глътват езика, задушават се и умират. А ако има за какво да живеят, те продължават и винаги намират смисъл, намират за какво да живеят.

Невероятно е, че има деца, които приемат и най-лошите ситуации. Мисля си например за едни такива деца, чиито родители са мъчителни и редовно ги пребиват. Е добре, тези деца обожават родителите си. Понякога, разбира се, ги е страх, и все пак искат да се върнат при тях.

— Но ако се върнеш, те отново ще те пребият!

— Е, да... въпреки това да става каквото ще!

А когато ги приемаме с родителите им, те са дълбоко очаровани, когато чуят майка си да казва: „Съдията трябва да ми го върне, не мога без него.“ Тя води със себе си друго дете. Казваме му:

— А ти какво мислиш за връщането на сестра ти?

— О, аз, и с мене се случваше същото, когато бях малък. Сега, нали разбирате, скачам през балкона и си тръгвам, имам си АМО^[30]; и

когато тя започва да ме бие, отивам при него. Отивам при моя АМО; аз съм голям. На седем години съм. Преди, когато бях малък, беше същото. Но тя ми е майка!

— В такъв случай как мислиш, трябва ли да върнем сестра ти на майка ти?

— О, така всичко ще започне отначало!

— Какво ще започне отначало?

— Ами тя ще я бие и тъй като не може да се спре, ще я пребие и ще трябва да я заведем в болницата!...

Това е. Детето, което беше много интелигентно, беше дошло с коси, боядисани в два цвята, и с нокти, лакирани в черно и червено.

— Какво е това? Приличаш на истинска карикатура!

— Заради майка ми, какво да ви кажа!

— Майка ти?

— Да, тя иска да пробва лаковете си и боите си за коса върху мен. Какво се чудите, жени! Така поне е доволна и не ме бие, горката!

Беше чудесно дете, на седем години, син на имигрант от Северна Африка и на пищна руса жена, по-руса не можеше да бъде. Забелязали ли сте, че тъмнокожите обичат русите жени? Тази освен това се изрусяваше и пробваше обезцветителя върху кичурите на сина си.

Питам го:

— А какво мислят твоите другарчета?

— Моите другарчета знаят какви са майките!

Сестра му беше на две години и половина. Майката беше дошла да ме види, защото бяха помолили отделението по невропсихиатрия да вземе решение по този случай. Всеки ден тя ходела да моли възпитателката да ѝ върнат детето, но съдията бил забранил, тъй като детето било прието в болница със счупени крайници за трети път. Майката плачеше, предизвиквайки съжалението на всички: „Толкова я обичам тази малката, вижте какво съм ѝ приготвила.“ И наистина ни показва куп рокли. Тя обличала всички кукли на дъщеря си и шиела и за нея същия модел рокля. Реших да я срещна с майката. Малката бе като омаяна: все едно че ѝ се явяваше Светата Дева. Попитах: „Какво ще се случи, ако тя се върне вкъщи?“

Майката не ме слушаше. Говореше на детето си и вместо да ми отговори, му казваше: „Знаеш ли, ушила съм ти рокличка. Ще видиш колко е сладка, с малки панделки тук и там.“ (Детето сияеше от

блажена любов.) „Освен това уших същата и за куклата ти. Като се върнеш, ще имаш рокличка, и куклата ти също. Ще бъдете еднакво облечени, като майка и дъщеря.“

Виждате инфантилността на тази зряла жена, великолепно същество от ветеринарна гледна точка, много добра шивачка и готвачка също, но напълно неспособна да отглежда дете. Реших да я оставя да продължи още малко своята мимодрама: „Разкажете. Ако ви я върнем, какво ще стане? Да предположим, че е четири часът следобед.“

— Ще ти дам закуската, ще получиш киселото си мляко, ще ти дам... и т.н. След това трябва да вечеряме. После татко ще се върне.

— Кой е таткото всъщност?

— О, той не е нейният баща, защото нали знаете колко са непостоянни имигрантите от Северна Африка. Но всички са много мили.

— Добре.

— Всички се познават.

— Чуваш ли — обръщам се към малкото момиченце, — майка ти твърди, че този, за когото се знае, че е твой баща, не е този, чието име е вписано в документите ти. Тогава (питам майката) кой е той? Как се казва? — Майката съобщава истинското име. Малката повтаря името, много заинтригувана от името на своя родител. — А синът ви?

— А, той е от друг баща, но се познават. От едно и също село са.

След това продължава:

— Тогава ще трябва да си лягаме и госпожицата ще започне да капризничи. И все пак трябва да успея да се наложа, правото е на страната на майката, нали, докторе? Трябва да имам авторитет, така че ще се наложи да я натупам. — И показва как я потупва по коленете, все по-силно... след което казва: — Трябва да ми я отнемат, трябва да ми я отнемат, ще я убия!

— Виждате ли, че не сте още готова да си вземете детето. Ще трябва да се изчака и тя да може като брат си да минава през балкона.

Обясних същото и на момиченцето, също толкова интелигентно, колкото брат си, и не я върнахме на майката. Както казваше синът: „Добре, че живеем на партера.“ И бягал при своя АМО. Обичаше много майка си, а момиченцето беше запленило от нея.

Всичко се оправя от момента, в който детето може да се защити. Това не са лоши жени. Просто не са способни да отглеждат децата си. Впрочем самите те са израсли в домове за сираци и имат нужда от много нежност, от много въображаем майчин живот и не умеят по никакъв начин да се контролират. Със съжаление установяваме, че често им налагат дълга раздяла с децата, дори отнемане на родителските права, докато, ако се изчакат няколко години, може да се помогне на тези деца да се справят с реалността, без на всяка цена да се стигматизират родителите, които са си избрали, за да се родят и оцелеят.

Все пак е изненадващо да установиш до каква степен децата, които имат недопустимо брутални родители, са еротично влюбени в тях. Тези родители предизвикват силни чувства у децата си, поради което те са много привързани към тях.

Проблемът е наистина труден. Странични лица обаче могат да направят много, съседите, съседките и т.н., като кажат например: „Вижте какво, не може повече така. Липсва взаимопомощ във възпитанието. Дайте ми вашата дъщеря за тази вечер или за една седмица, така ще си починете. При мен ще бъде по-спокойна; самата вие ще имате по-малко грижи и положението ще се подобри. Може би можем да ви помогнем и на двете...“.

Не е нито добро, нито лошо, тъжно е. Трябва да се помогне на тези незрели родители, които все пак се оказват способни да създадат деца, които оцеляват. Защото ако ги отнемете от родителите, превръщате ги в деца, белязани от позор, когато нищо позорно не се е случило. В повечето случаи става дума за несъзнавано, незряло поведение, но не и за перверзия. Когато говорим за родители алкохолици, тяхната интоксикация е последица от депресивно състояние. Те имат нужда от помощ, а не от презрение и, ако се вземат навреме мерки, може да се помогне на децата.

ВЪПРОС: Разведох се и отгледах сама моите дъщери, тъй като баща им не проявяваше особен интерес към тях. Те са на 17 и 25 години. Мога ли да кажа какво мисля дълбоко в себе си, без да разруша образа на бащата?

Ф. Д.: Приключено е. Не знам какво мислите дълбоко в себе си. Може би трябва да отидете да поговорите с някого. Наистина, връзката ви не е продължила дълго, което не означава, че този човек е

недостоеен. Той не е съумял да остане отговорен за дъщерите си, но това не означава, че ако те го потърсят, всичко няма да мине гладко между тях. Не знам. Не мога да отговоря така изведнъж на подобен въпрос. Бихте могли да поговорите с психоаналитик.

ВЪПРОС: Много родители изоставят децата си в момента на юношеството им, мислейки, че те могат да се справят с живота, дори и да нямат никаква материална независимост. Аз съм точно на противоположното мнение, но се питам дали не съм прекалено властна, искайки децата ми да продължат да зависят от мен. Какво мислите по този въпрос?

Ф. Д.: Юношеството се подготвя чрез ежедневно нарастваща автономност. Не може изведнъж да се каже на юношата или на девойката: „Оправяй се сам отсега нататък.“ Това е момент, в който детето изпитва голяма нужда да узнае как родителят от същия пол се е справил с появата на бурната сексуалност. Как бащата и майката, които трябва да са преживели тези силни вълнения, са се справили на неговата възраст? И как той (или тя) да реагира спрямо другите, спрямо тези от другия пол? Как да си набави пари? Като поработва едно-друго? Как да припечели, за да бъде самостоятелен или съответно самостоятелна? И т.н., тоест не може току-така да оставиш в този момент момиче или момче на произвола, след като до четиринадесетгодишната му възраст си се отнасял с него като с шест-седемгодишно дете, т.е. като с дете, зависимо от родителите.

Сериозната работа, която трябва да се извърши след шест-седемгодишната възраст, се състои в изграждането у детето на способност да си намира приятели на своята възраст и да бъде оценявано от други възрастни в обществото. Например от осем-деветгодишна възраст момичето може да се научи да прави всичко вкъщи. На дванадесет-тринадесет години не е добре за него да го прави само в собственото си семейство и би било чудесно да отиде да помогне на друга майка, която има нужда, ако това му доставя удоволствие. То ще бъде оценено, а чрез него и майка му. Същото се отнася и за сина: ако бащата е успял да научи сина си да мие плочките, да майстори, да лъска паркета, да пазарува и т.н., той ще отиде да направи услуга на някой друг, освен на майка си, и тя ще получи комплименти за сина си, докато той ще се научи също да бъде оценяван от обществото.

След което, на четиринадесет-петнадесетгодишна възраст, навлизайки в пубертета, т.е. добил интерес към сексуалността, развълнуван от появата на други същества в обсега на неговото сетивно внимание, той ще изпита желание да поеме отговорност за себе си и да напусне родителите си, за да „излети от семейното гнездо“, както казват.

Ключовата дума за юношите е „напускам семейното гнездо“. Те могат да излетят от гнездото, което родителите са им направили, но да излетят, въоръжени за живота и знаейки за трудностите, с които „излитането“ е свързано, преди да са се научили да поемат отговорност за себе си.^[31]

Следователно юношеството е момент на утвърждаване на способността да поемеш отговорност за себе си, но за това е необходима подготовка. То изключва двете крайности: да го изпъдиш с думите „Оправяй се отсега нататък“, или да продължиш да третираш детето така, че то да не може да разполага със самостоятелен бюджет, давайки му пари ден за ден, избирайки му дрехите, перейки мръсното му бельо, лъскайки обувките му, като по този начин наистина възпитаваш бъдещи държанци като героя на Колет^[32], но не и момчета; по отношение на момичетата това означава да възпитаваш жени, които ще имат нужда да се омъжат, за да се превърнат в законни проститутки, защото не умеят да си вадят хляба, нито да обичат.

Важно е възпитанието между шест и тринадесетгодишна възраст, когато детето трябва да се подготви да бъде оценявано от други хора извън семейството си. Добре е и да се знае, че в момента на пубертета е опасно за децата, освен в изключителни случаи (болна майка и т.н.), да се чувстват необходими на майките си. Тя трябва да им каже: „Виж какво, аз съм майката тук; аз съм жената; ти ми помогна, можеш да го правиш, но аз нямам повече нужда от теб, върви при другите, те да оценят способностите ти“. Така го пращате да показва другаде своите умения.

То би искало майка му да бъде зависима от него:

— Но аз ще ти го направя, мамо.

— Не, върви с децата на твоята възраст, иди с други семейства.

Така трябва да се говори на тринадесетгодишно дете. Ако на тринадесетгодишна възраст дете, независимо дали е момче или момиче, е узряло само да се справя в обществото, моментът е малко

труден за майките и бащите, тъй като къщата се превръща в известен смисъл в хотел. Трябва да се знае, че това ще се случи. Трябва да се мине през тази фаза. „Къщата е хотел: идват, за да се нахранят, и след това мислят само как да излязат“, се оплакват родителите. Радвайте се, те си създават приятели и ги водят с удоволствие вкъщи. Това е много важно. „Няма какво да се яде? Приятелите ти да донесат хляб и кренвирши, ще се оправите.“

Детето става общително, ако знае, че приятелите му са приети вкъщи, че другите го приемат и че родителите му не се сърдят. „Аха, ти харесваш повече тези хора, които живеят различно от нас?“ Казвате го и след това добавяте: „Виждаш ли колко съм глупава, ревнувам.“ Това е много добре, помага много, когато майката може да го каже: „Виждаш ли, ревнувам те от приятелите ти, които срещаш навън; не ми обръщай внимание.“

Такова е юношеството. Трудно е да се живее с юноши, но не трябва нито да бъдат възпирани, нито да бъдат гонени, нито едното, нито другото.

Може би не отговорих на всички въпроси. Опитах се да го направя възможно най-добре.

[1] Тези медальони, които украсяват детската болница, т.нар. Болница на невинните, във Флоренция, датират от 1463 г. Те не са дело на Лука, както се казва в първоначално записания текст на беседата, а на неговия племенник Андреа дела Робия (1435 — 1525). ↑

[2] Франсоаз Долто се спира и другаде на начина, по който се е гледало на децата и как те са били възпитавани в миналото, например в *La Cause des enfants*. (Вж. също разговора ѝ по радио „Франс Кюлтюр“ с Филип Ариес (Philippe Ariès) в *La difficulté de vivre*.) ↑

[3] На същата тази тема за въображаемия потенциал и за творещото желание, което тласка човешкото същество да престъпи възможното, за да се случи невъзможното, срв. *Les chemins de l'éducation* и *Solitude*, глава *Sciences et techniques de l'homme: éloge de l'imaginaire*. ↑

[4] Пиер дьо Кубертен (1863 — 1937) е известен най-вече с това, че възражда Олимпийските игри в Атина през 1896 г. Освен това се утвърждава преди всичко като един от реформаторите на възпитанието. ↑

[5] Вж. също по-нататък. Зелената къща, център за прием и социализация, е основана по инициатива на Франсоаз Долто през 1979 г. в XV район на Париж. (Вж. по-специално *La Cause des enfants*, „Nous irons à la Maison verte“.) ↑

[6] Специфично понятие, създадено от Франсоаз Долто и съответстващо на необходимостта на субекта дете да знае за себе си, когато настъпи моментът, че е от един-единствен пол и следователно лишено от атрибутите и прерогативите на другия пол. Създаването на това понятие датира от защитата на нейния докторат (1939) „Психоанализа и педиатрия“ (*Psychanalyse et Pédiatrie*, Le Seuil, 1971). То се разглежда също в притурка към *Le cas Dominique*.

Франсоаз Долто обяснява още веднъж по-задълбочено това понятие в *L'Image inconsciente du corps*. ↑

[7] „Дълга верига“ трябва да се тълкува тук в тематична опозиция кратка верига/дълга верига (подразбира се: желание, либидо, нагон); преминаването от едната към другата — от късата към дългата верига — съответства на символното сбъдване, например на кастрирането. Така „символната функция, специфична за човешкото същество, позволява да се замести удоволствието от една къса верига на чувствено, незабавно желание с по-дълга верига, която опосредства нагоните и им позволява да се забави достигането на първоначалната цел за сметка на насладата от едно ново удоволствие“. (Вж. *Au jeu du désir*.) ↑

[8] Става дума за Втория световен конгрес по психиатрия на кърмачето, който се състоя от 29 март до 1 април 1983 г., озаглавен „Бebето в променящия се свят“. ↑

[9] В психоаналитичната клиника безсънието може да бъде симптом, разкриващ борбата между първичния нарцисизъм и нагоните за смърт. (Срв. *Séminaire de psychanalyse d'enfants*.) ↑

[10] Тук се наемква за „случая Корин“; младо момиче, страдащо по рождение от глухота и слепота, настанено в психиатрия, на което Франсоаз Долто провежда психоанализа в болницата „Трусo“, след като трансферът се завързва именно около обонянието. (Срв. *Séminaire de psychanalyse d'enfants* и *Solitude*.) ↑

[11] Тази тематика на „обрязване на сърцето“ придобива по-голямо значение в една новозаветна перспектива. Тя съответства най-вече на вдъхновението в писанията на Павел; срв. Римляни II (Romaines

II, 29). Но я намираме също в Стария завет, например Йеремия (Jérémie, IV, 4). ↑

[12] Франсоаз Долто не престава да се отнася критично спрямо преходния обект, поне там, където, не признавайки оригиналната интуиция на Уиникът, би могло да се стигне дотам да се препоръчва употребата на така наречения обект. Докато всъщност той съответства по-скоро на провала на преход, който не се е осъществил или се е осъществил непълно. Твърдението, че не съществува истинска преходност, освен тази на думата, свидетелства в случая напълно за това, което мотивира тази позиция. Само чрез думата и словото детето субект, благодарение на своето бърборене, ще може вече наистина да бъде освободено и да се освободи от своите „същностни“ връзки. (Вж. например *L'Image inconsciente du corps*.) ↑

[13] В началото благодарение именно на изоставените, бунтуващите се и настроени негативно към всичко деца Франсоаз Долто стига до идеята да изисква символично заплащане, доказателство за необходимостта, която те изпитват да бъде чул техният отказ. Франсоаз Долто разработва тази техника и впоследствие я прилага към всички. Психиатърът и детето сключват договор за символично заплащане, след като по време на предварителните разговори детето се съгласява да бъде подпомогнато. Камъче, невалидна марка или дребна монета, символичното заплащане не е нито подарък, нито частичен обект и не следва да бъде тълкувано. Постепенно то се превръща в свидетелство за желанието на детето да поеме лична отговорност за своето лечение. (Срв. *Séminaire de psychanalyse d'enfants* и *La Difficulté de vivre*.) ↑

[14] Филмът „Une infinie tendresse“ е сниман през 1969 г. от Pierre Jalland. (Film 13/ Ariane films.) ↑

[15] Ginette Raimbault, *L'enfant et la mort. Des enfants malades parlent de la mort: problèmes de la clinique du deuil*, Privat, 1989. Авторката, психоаналитичка в детско психиатрично заведение, излага свои клинични случаи и свободни разговори с деца, настанени в болница, страдащи в повечето случаи от болести на метаболизма и съзнаващи ясно, че им предстои да умрат. ↑

[16] „Едно дете може да умре, защото не са му вдъхнали гордост от факта, че е дошло на бял свят. Не е срамно, че родителите ти не са могли да отидат по-далеч от това да поемат отговорност за теб до

момента на твоето раждане и след това да те изоставят.“ (*Séminaire de psychanalyse d'enfants.*) Тези думи на Франсоаз Долто показват дълбокото ѝ убеждение и етичните ѝ принципи, които я накарали да приеме да провежда лечение на деца, изоставени в най-ранна възраст. (Срв. *Solitude.*) След 1973 г. тя поела по този начин лечението на деца, настанени в ясли за изоставени деца за парижката област. Приемала ги, придружени от помощнички детегледачки, в своя кабинет за консултации в болницата „Трусо“ и едновременно с това в центъра „Етиен Марсел“. (Вж. също бележката на стр. 157) ↑

[17] Идеята, развита тук от Франсоаз Долто, разширява смисъла на въпроса за „сънуването на смъртта на близки хора“, разглеждан от Фройд в по-общата категория на типичните сънища. Срв. Зигмунд Фройд, *Тълкуване на сънищата.* (Sigmund Freud, *L'interprétation des rêves*, PUF, 1971) ↑

[18] Тази анкета е описана подробно в *La Cause des enfants.* ↑

[19] В радиопредаването на „Франс Ентер“ „Когато дойде детето“ (1976 — 1978) Франсоаз Долто отговаря на писмата на анонимни слушатели, които ѝ задават въпроси на най-различни теми, свързани с детството. Една част от съдържанието на тези предавания бе публикувана под същото заглавие в три тома от издателство „Сьой“ (1977, 1978, 1979). ↑

[20] През 1979 г. Франсоаз Долто посвещава цяла статия на речника на родителството — „роден баща“, „родна майка“, — който принадлежи на животворния регистър и гарантира нарцистичната кохезия на детето. Тя разграничава тези думи от законната или генетичната реалност на думите „мама“, „татко“, които по-скоро препращат към релационните обстоятелства. Тази статия е повторно публикувана в *Les Chemins de l'éducation.* (Вж. също *Les Etapes majeures de l'enfance.*) ↑

[21] Вж. също по-нататък. По въпроса за раздялата на родителите може да ползвате *Quand les parents se séparent*, Le Seuil, 1988, едно много дълго интервю с Франсоаз Долто, направено от Инес Анжелино във връзка с кризата на семейната клетка преди, по време и след развода, и страданията и неизказаните неща в името на „доброто“ на детето. Позицията на Франсоаз Долто по отношение на тази истинска семейна невроза се основава винаги на нейния клиничен опит.

Може да намерите разсъждение на същата тема в *Les Chemins de l'éducation, Разделените родители, Какво да кажем на децата, когато родителите се развеждат?* ↑

[22] Франсоаз Долто винаги отдава голямо значение на мълчанието на пациента и най-вече може би при лечението на юноши. Вижте например начина, по който тя говори за това по време на колоквиум върху етиката на психоанализата (1982). ↑

[23] Това понятие за телесната схема намира своя пълен смисъл в това, което Франсоаз Долто превръща в своя теория във връзка с основополагащата опозиция на образа на тялото (като несъзнавана), опозиция, която служи да характеризира образа, противоречащ на схемата. Така телесната схема не е образът на тялото. (Срв. *L'Image inconsciente du corp.*) ↑

[24] През юни 1980 г. Моник Пелтие, заместник-министър по въпросите на семейството и положението на жената, събра работна група от специалисти, които представляваха само себе си, със задача да се разгледат проблемите, свързани с поверяването на децата за отглеждане на един от двамата родители, и да се накарат засегнатите лица (родители, адвокати, експерти, магистрати) да разберат последствията от своите решения на всеки един стадий от процедурата на развода и след развода. Франсоаз Долто бе единствената психоаналитичка сред психолозите, психиатрите, магистратите и отговорните служители в тази комисия, която в периода март-април 1981 разработи доклад относно редуването на родителите при отглеждането на децата. ↑

[25] Тук имаме конкретна илюстрация на начина, по който, според Франсоаз Долто, езикът се установява у детето чрез кръстосването между чутата, възприетата дума и изпитаните вълнения, с които това се съпровожда, което придобива също смисъл на означаваща среща, основаваща означаемото за субекта. Става дума за един от основните елементи на това, което при Франсоаз Долто се превръща в теория на езика и неговото осъществяване. (Вж. например *L'Image inconsciente du corps.*) ↑

[26] Франсоаз Долто отново се спира подробно на въпроса за отношението между осиновеното дете, рождените и законните родители в *Пътищата на възпитанието (Les Chemins de l'éducation)*. Във връзка със същата тази тема за осиновяването е интересно да си

припомним клиничните случаи, които са изложени в *Семинар по детска психоанализа (Séminaire de psychanalyse d'enfants)* и в *Квебекски диалози (Dialogues québécois)*, Le Seuil, 1987. ↑

[27] Въпросът, поставен от Франсоаз Долто, е свързан с пълното осиновяване, което е възможно, ако детето е сираче с неизвестни родители или изоставено, и което се извършва от службите на институцията за социално подпомагане на децата или от регистрирана благотворителна организация. Законът от 11 ноември 1966 г. посочва ясно, че пълното осиновяване има за цел да се прекъсне окончателно всякаква връзка между детето и семейството, от което то произхожда. Тъй като този закон съвсем не се радва на безрезервна подкрепа, Министерството на социалните грижи и на националната солидарност поиска от Областната дирекция за медико-социални дейности (DDASS, Direction Départementale des Affaires Sanitaires et Sociales) да се откаже от практиката си да отхвърля систематично всички молби на бивши възпитаници на сиропиталища и социални домове (*Journal officiel*, дебат в Националното събрание от 8.3. 1982 г.). Очевидно трудностите, свързани с търсенето на родните семейства, и бавните административни процедури са причината, поради която „Социални грижи“ не са склонни да дават ход на тези молби. Франсоаз Долто вероятно има предвид благотворителна организация, която се занимава с осиновявания и чиято гъвкавост позволява по-последователни и може би по-ефикасни постъпки на практика. ↑

[28] След като напуска центъра „Етиен Марсел“, Франсоаз Долто продължава да приема деца от яслите към сиропиталищата в рамките на „консултация на кърмачета“, която тя създава две години преди смъртта си и която е последната ѝ дейност от януари 1986 до юли 1988 г.: Децата се приемат един път на петнадесет дни. Често по искане на Франсоаз Долто или от страната на детето присъстват няколко практикуващи аналитици. ↑

[29] Това е една от впечатляващите, основни идеи в теорията на Франсоаз Долто. Срецаме я формулирана по подобен начин в заключението на теоретичната ѝ книга върху образа на тялото: „[...] Всяка секунда нарцисизмът на субекта продължава договора на желаещия субект с неговото тяло. За човешкото същество това означава да живееш.“ (Вж. *L'Image inconsciente du corps*.) ↑

[30] Фактически буквеното съкращение е АЕМО: Action Educative en Milieu Ouvert (Възпитателна дейност в отворена среда). Тази мярка бе наложена в рамките на съдебната защита на малолетните с разпоредба от февруари 1945 г. Става дума за превантивна и временна мярка за наблюдение, която след сигнализиране и със заповед от страна на институцията за социално подпомагане на децата или на съдията по дела на малолетни (срв. също със закона от 4 юни 1970 г. за родителските права, част II) предвижда наблюдение на децата със социални или релационни трудности в семейното ежедневие или деца под физическа и морална заплаха. ↑

[31] Франсоаз Долто развива другаде това ключово понятие за юношите, разглеждайки го, между другото, като желание от тяхна страна да избягат от самотата, която чувстват въкъщи, когато са на възраст, в която разрешаването на Едиповия комплекс е окончателно. Срв. *Solitude*, както и *Dialogues québécois*. ↑

[32] S. G. Colette, *Chéri*, Fayard, 1984. ↑

Издание:

Автор: Франсоаз Долто

Заглавие: Всичко е език

Преводач: Кремена Сиракова

Година на превод: 2006

Език, от който е преведено: Френски

Издание: Първо

Издател: ИК „Колибри“

Град на издателя: София

Година на издаване: 2006

Националност: Френска

Печатница: „Симолини“, София

Отговорен редактор: Силвия Вагенщайн

Редактор: Силвия Вагенщайн; Асен Чаушев

Художник: Стефан Касъров

Коректор: Людмила Стефанова

ISBN: 954-529-459-0; 978-954-529-459-4

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/1933>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.